

A Budai Arborétum Kerttörténeti Tudományos Dokumentációja

A dokumentációt készítette:

Dr. Sáropataki Máté, okl. tájépítésmérnök

Dr. Fekete Albert, okl. tájépítésmérnök, vezető tervező (műeml. kert szakértői sz. 21-0307)

Geccséné Dr. Tar Imola, okl. tájépítésmérnök (műeml. kert szakértői sz. 21-0306)

Dr. Honfi Péter, okl. kertésmérnök, arborétumvezető

Tóth Barnabás, okl. tájépítész-kertművész

Tóth-Hejn Ábel, okl. tájépítésmérnök

Magyar Agrár és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

2024. február-március

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	3
A TANULMÁNY CÉLJA, TÁRGYA, AKTUALITÁSA	4
KERÜLETI ÉPÍTÉSI SZABÁLYZAT	5
KUTATÁSTÖRTÉNET	7
INTÉZMÉNYTÖRTÉNET	9
AZ ARBORÉTUM TERÜLETÉN LÉVŐ VAGY AHHOZ KAPCSOLÓDÓ ÉPÜLETEK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETI ADATAI	13
A BUDAI ARBORÉTUM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE	18
JELENLEGI ÁLLAPOT TÖRTÉNETI SZEMPONTÚ ELEMZÉSE	29
A BUDAI ARBORÉTUM HELYZETE A TELEPÜLÉSI ZÖLDFELÜLETI RENDSZERBEN	32
AZ ARBORÉTUM TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSA	32
ÉRTÉKLELTÁR	45
ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS, SZAKÉRTŐI JAVASLATOK	46
IRODALOM	52
MELLÉKLET	58
I. MELLÉKLET: TÉRKÉPEK, LÉGI FELVÉTELEK, MŰHOLDAS FELVÉTELEK	
II. MELLÉKLET: TERVEK, HELYSZÍNRAJZOK, FELMÉRÉSI RAJZOK, IRATOK	
III. MELLÉKLET: ARCHÍV FOTÓK, KÉPESLAPOK ÉS MAI FOTÓK	
IV. MELLÉKLET: ÉRTÉKLELTÁR	
V. MELLÉKLET: A BUDAI ARBORÉTUM FELSŐ- ÉS ALSÓ KERTJÉNEK ÉRTÉKES DENDROLÓGIAI EGYEDEIT MUTATÓ TÉRKÉPEI	
VI. MELLÉKLET: A BUDAI ARBORÉTUM FELSŐ- ÉS ALSÓ KERTJÉNEK KIEMELT FAEGYEDEI A TÖRTÉNETI KERTÉPÍTÉSZETI TÉRKOMPOZÍCIÓ SZEMPONTJÁBÓL	
VII. MELLÉKLET: AZ ÉRTÉKLELTÁR ELEMEINEK HELYSZÍNRAJZA	

BEVEZETÉS

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (a továbbiakban: MATE) Budai Arborétumának kerttörténeti tudományos dokumentációja a Magyar Kertörökség Alapítvány megbízásából készült. A Budai Arborétum a főváros XI. kerületében, a Gellért-hegy déli kitérségű lejtőjén, a Villányi út és a Somlói út közötti meredek hegyoldalon fekszik. A MATE Budai Arborétuma a 39.070 m² nagyságú Felső Kertből (5094 hrsz.; cím: 1118 Budapest, Ménesi út 43-47.)¹ és az 50.382 m² nagyságú Alsó Kertből (4938 hrsz.; cím: 1118 Budapest, Ménesi út 42-58.)² áll, amelyek összességében **közel 9 ha-t** tesznek ki az **épületekkel együtt**, és amelyek az állami tulajdonból 2022-ben kerültek a **MATE tulajdonába**.³ Az arborétum jellemzően kisvárosias lakóterületek és közintézmények környezetébe ágyazott két telektömbjét elsősorban közutak, intézményi terület, illetve magántelkek övezik.

Az ún. **Alsó Kertet** északnyugatról a Szüret utca, délnyugatról a Villányi út, keleten a Szent Imre Gimnázium telke és a Balogh-lejtő, északkeleten a Ménesi út, míg az ún. **Felső Kertet** északnyugatról szintén a Szüret utca, délnyugatról a Ménesi út, keleten magántelkek, északnyugaton pedig a Somlói út határolja. Az arborétum mindkét telke művelés alól kivett, beépítésre szánt, különleges területfelhasználási egységbe sorolt terület.

A modern **magyar kertészeti kultúra bölcsőjeként** meghatározható Budai Arborétum a hazai felsőfokú kertészeti és tájépítészeti **oktatásban** és **kutatásban** kimagasló szerepet betöltő **dendrológiai, botanikai gyűjteményt** tartalmaz, amely Magyarország egyik legjelentősebb, több mint 2100 fás szárú fajt és fajtát bemutató gyűjteményes kertje, s amelynek megőrzése közérdek. A területet az utóbbi **több mint 150 évben** körbenőtte a nagyváros, elhelyezkedésénél fogva **zöld oázis** a főváros betonrengetegében és egyben hatékony eszköze a környezeti nevelésnek, a városban is megtartható élővilág megismertetésének, megszerettetésének. Az intézményben tanuló és oktató egyetemi polgárok mellett a természetbarát nagyközönség is rendszeresen látogatja.

A Budai Arborétumot **1975-ben helyi jelentőségű természetvédelmi területté** nyilvánították meghatározó növénygyűjteményi értéke, az oktatásban, tudományos kutatásban betöltött kimagasló szerepe, továbbá kerttörténeti, zöldfelületi, táj- és természetvédelmi, településképi jelentősége miatt. A terület természetvédelmi törzskönyvi száma 20/6/TT/1975., hivatalos megnevezése „Budai Arborétum természetvédelmi terület”, amelyet Budapest Főváros Tanácsa VB 208/1975. számú határozata, illetve az annak folyamányaként ma érvényben lévő, Budapest helyi jelentőségű védett természeti területeiről szóló 25/2013. (IV. 18.) Főv. Kgy. rendelet állapít meg. A jelenleg hatályos rendelet a Budai Arborétum természetvédelmi területe körül védőövezetet nem határoz meg.

---

¹ Ismert és használatos cím még: Budapest XI. kerület, Somlói út 32–40. (14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet)

² Ismert és használatos címek még: Budapest XI. kerület, Villányi út 29–43. (ill. Szüret u. 4.), (14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet)

³ A 4938 és 5094 hrsz. telekrészek tulajdoni lapjai (Lekérdezés 2024. 03. 20.)

Az arborétum **2005** áprilisa óta **országos műemléki védettséget** is élvez, amelyet a 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet határoz meg jogszabályi szinten. A rendelet az arborétum teljes területét, annak kertépítészeti kompozícióját, továbbá a legtöbb épületét ('A','C','E','F','G','K' épületek; Somogyi Imre Kollégium, Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár és Kazánház), építményét és szobrászati díszait műemléki védelem alá helyezi. A műemléki védelem törzsszáma [azonosítója]: 16151 [16201]. Az arborétum közvetlen szomszédságában műemléki környezet kijelölésére nem került sor.

A TANULMÁNY CÉLJA, TÁRGYA, AKTUALITÁSA

A történeti múlttal rendelkező zöldfelületek intézményesített védelmének, rekonstrukciójának, megújításának lépéseként elengedhetetlen a terület teljes egészével kapcsolatos alapos adattári, levéltári és helyszíni kutatás, melyet az adott területről készülő Kerttörténeti Tudományos Dokumentáció (KTD) foglal össze.

A tanulmány aktualitását a Budai Arborétum megújítása érdekében alakult összefogás, a „Zöld kerekasztal kezdeményezés” adja, amely az egyetem (MATE), a mérvadó szakmai szervezetek, piaci, minisztériumi és önkormányzati szereplők, illetve civil szervezetek széleskörű szakmai együttműködéseként alakult 2023-ban és célul tűzte ki a Budai Arborétum fejlesztését. Jelen KTD igyekszik ennek megfelelően felvázolni az arborétum történetét, ami lehetőséget ad a megfelelő szakmai alátámasztású programalkotásra, háttéranyagként hasznosítható a történeti múltat, az épített, természeti és stílustörténeti értékeket figyelembe vevő fejlesztési tervek megalkotására.

A KTD elsődleges célja az arborétum kerttörténeti vonatkozású értékelése. Ennek megfelelően a dokumentáció egy stílustörténeti áttekintés, amely bemutatja a helyszín részletes építéstörténetét, kiterjedésének, határainak, térstruktúrájának változását, összefoglalja az arborétum értékeit és ezek kapcsolódását a környezetükhöz. A rendelkezésre álló források nyomán kiemelten vizsgálja és beazonosítja a dendrológiai és kertművészeti értékeket, nyomon követi a növényállomány változását a különböző időszakokban. Ugyanakkor a KTD – jogszabályban meghatározott módon – ajánlásokat fogalmaz meg az arborétum fejlesztési irányait tekintve.

Jelen KTD a Budai Arborétum alanyi jogon történeti kertté nyilvánításának alapidokumentuma, amely a történeti kertté nyilvánítási kérelem benyújtásához szükséges.

KERÜLETI ÉPÍTÉSI SZABÁLYZAT

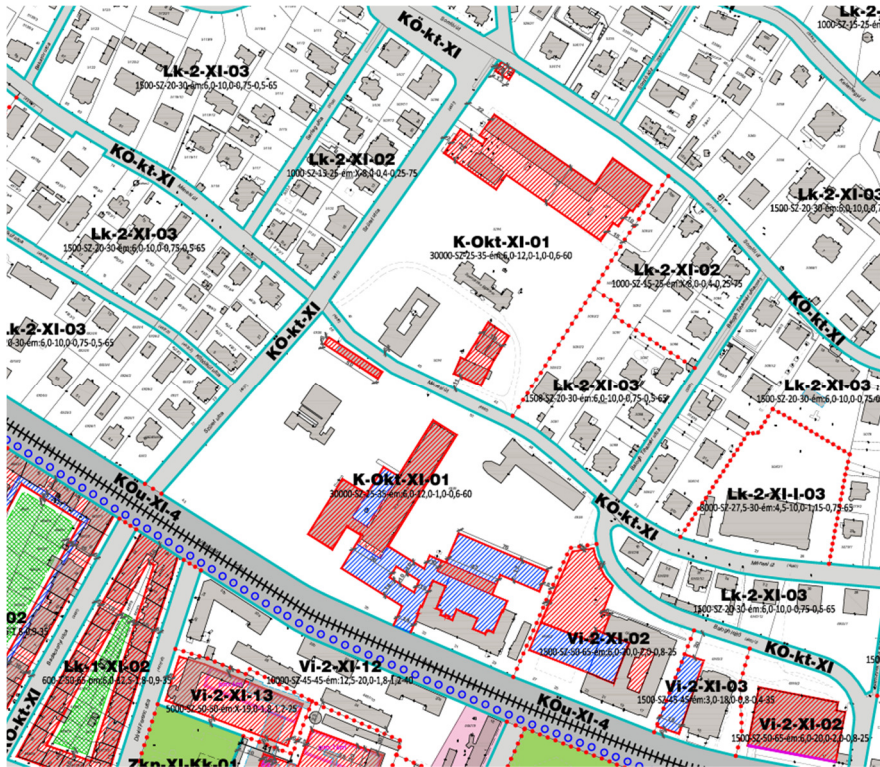
A Budai Arborétum területét érintő Kerületi Építési Szabályzatot legutóbb 2020-ban módosította a XI. kerület önkormányzata. Ez alapján az Arborétumra vonatkozóan az alábbi előírások és információk olvashatók ki.

Az Arborétum teljes területe K-Okt-XI-01 kódú egyedi övezetbe tartozik. Környezetében kisvárosias lakóterületi, közlekedési, intézményi és zöldterületi övezetek találhatók. A Szüret utcán és a Ménesi úton kerületi jelentőségű zöldfelületi védelem alatt álló fasorok, a Villányi úton pedig fővárosi településképi jelentőségű fasor található.

Fővárosi jelentőségű védett természeti területként és műemlék telkeként (összhangban a védelmet kimondó rendelettel: 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet) van jelölve az Arborétum teljes területe, valamint egyenként meg vannak jelölve a műemléki védelem alatt álló épületek is a rendelet 1.b és 1.c mellékletében. A Felső Kert 'F' épülettől északra lévő területe a talaj szempontjából csúszásveszélyes területként van feltüntetve.

Az Arborétum övezetében a legkisebb kialakítható telekméret 30000 m², a legkisebb telekszélesség 100 m, ami megakadályozza a terület elaprózódását. Szabadonálló beépítéssel terepszint felett a terület 25%-a építhető be, terepszint alatt a 35%-a. Az épületek magassága 6,0-12,0 m között lehet. A terület szintterületi mutatója általános rendeltetésre 1,0 m²/m², ezen felül 0,6 m²/m² fordítható parkoló rendeltetésre. A zöldfelület megengedett legkisebb mértéke 60%.

A szabályozás pontosan meghatározza az Arborétum beépíthető részét, terepszint felett és alatt egyaránt. A rendelet 42.§ (4) bekezdés alapján *“új épület csak az 1.a mellékletben jelölt építési helyeken belül helyezhető el”*, a (6) bekezdés szerint pedig *“új építés esetén a meglévő zöldfelület mértéke nem csökkenhet”*. A jelenleg beépített területeken kívül kizárólag az egykori 'M' épület helyén és ennek környezetében, a Felvonulási épület nyugati végén, valamint a Kollégium-Könyvtár-Sportcsarnok komplexum közvetlen környezetében van lehetőség új beépítés elhelyezésére. Terepszint alatti beépítés ezeken kívül elhelyezhető a 'K' épület nyugati oldalán („Gyümölcsudvar”), a 'K' épület előtti parkoló területén, a 'G' és 'B' épületek közötti udvaron, valamint a 'B' épülettől északra lévő sportpályák területén.

Építési hely (piros sraff) és kizárólag terepszint alatti beépítési hely (kék sraff) helyei a rendelet ábráján. (Forrás: 30/2020. (IX.25.) XI. ÖK rendelet 1.a. melléklete)

Kialakítandó parkolóhelyek számára vonatkozóan az Arborétum területére a következő előírást adja a rendelet 3. melléklete:

“Felsőfokú nevelési, oktatási és kutatási önálló rendeltetési egység oktatási és kutatási helyiségeinek minden megkezdett 40 m² nettó alapterülete után 1 db személygépjármű elhelyezését kell biztosítani”. Az így kapott értéket a rendelet 33.§ (3) bekezdése alapján egész számra felfelé kell kerekíteni. A 32.§(1) bekezdés alapján a parkolóhely létesítési kötelezettség pénzben megváltható, melyet külön rendelet szabályoz.

KUTATÁSTÖRTÉNET

Jelen dokumentáció összeállítása során alapvető forrásként használtuk fel a 2015-ben készült, a Budai Arborétum tájépítészeti állapotfelmérését és értékelését tartalmazó dokumentációt.⁴

A Budai Arborétum és a hozzá kapcsolódó intézmények történetéről sok írott forrás áll rendelkezésre. Az arborétummal foglalkozó **összegző művek**⁵ közül legtöbb információval a 2003-ban, a kertészeti képzés 150 éves évfordulója kapcsán kiadott könyv⁶ szolgált. Ebben több fejezet szól az arborétum történetéről és listába szedve közli az intézmények névváltozását, valamint a vezetők személyét is. Emellett fontos források voltak az 1885-ben⁷, 1919-ben⁸, 1995-ben⁹ kiadott jubileumi **évkönyvek**. Az 1919-ben kiadott évkönyv részletesen bemutatja a kert 1894. és 1919. év körüli állapotát képeken és tervrajzokon keresztül is, ezért fontos képi forrásokat tartalmaztak.

Az Entz Ferenc által alapított első tanintézet 1853-as megnyitását, majd az 1890-es évek történéseit számos korabeli **folyóirat** hírül adta, elemezte. Ezek közül kiemelten fontosak a kutatás szempontjából Ráde Károly írásai (*A kert, Kertészeti Lapok*), mert ezek számos képet közölnek a kert korabeli állapotáról. Később is sok folyóiratban jelentek meg hírek vagy cikkek, kertbeszámolók a Budai Arborétumról. A Budai Arborétummal foglalkozó folyóiratok a következők: *4D Tájépítészeti é Kertművészeti Folyóirat, A kert, Borászati Füzetek, Buda és vidéke, Budai Napló, Gazdasági Lapok, Gyümölcskertész, Kertészet, Kertészet és Szőlészet, Kertészeti Lapok, Kertészeti Szemle, Kertészíró/Kertészmérnök, Kertgazdaság, Köznevelés, Magyar Építőművészet, Magyarország, Ország-Világ, Ökotáj, Per Aspera ad Astra, Pesti Hírlap, Szabad Föld, Tájépítészet, Természettudományi Közlöny, Új kertgazdaság, Vasárnapi Újság.*

Az arborétum 2000-es évekbeli állapotával számos olyan kiadvány foglalkozik, amelyek a hazai arborétumok, természetismereti tanösvények bemutatását célozzák, ám ezek tartalmilag nem jelentettek új információt a kutatáshoz.

Az arborétum területén található **épületek építéstörténetéhez** átfogó forrásként Osváth Zsolt korábbi levéltáros (Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár) 2014-ben írt, levéltári kutatásokra (BFL¹⁰, MNL OL¹¹) alapozott publikációja¹² szolgált. Osváth Zsolt cikkében feltárta az **MNL OL K184** fond (Földművelésügyi Minisztérium - Általános iratok) anyagát az 1919-1924 közötti időszakról. A **BFL** gyűjteményében található tervi anyagot, amely az arborétummal foglalkozik,

---

⁴ Fekete 2015

⁵ Molnár 1885, Buchta 1919, Szögi 1995, Zalai et al. 2003, MATE 2022, Geday 1978, Földváriné 1996, Ormos 1972

⁶ Zalai et al. 2003

⁷ Molnár 1885

⁸ Buchta 1919

⁹ Szögi 1995

¹⁰ Budapest Főváros Levéltára

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

¹² Osváth 2014

Csepely-Knorr Luca és Sárospataki Máté tárta fel 2009-ben.¹³ A levéltári anyagokat az ő kutatásuk alapján használtuk fel, pontos hivatkozással jelezve az adott szövegrésznél. A BFL tervi anyagának egy része¹⁴ elérhető a Hungaricana közgyűjteményi portálon keresztül digitálisan is, ezeket ebből a forrásból használtuk.

A Hungaricana portálon elérhetők a Kertészeti **Egyetem** és jogelőd intézményeinek **jegyzőkönyvei** 1908-1988 közötti időkből. Ezek részletes áttanulmányozására idő hiányában nem volt lehetőségünk, de megjegyzendő, hogy ezek további kutatási lehetőséget rejthetnek a témában.

A **MÉM MDK**¹⁵-ban megtalálható Keresztessy Csaba és Simon Zoltán 2009-ben készült, a *Budapest XI. Kertészeti Tanintézet Corvinus Egyetem 'F' épület építéstörténeti dokumentációja* című munkája¹⁶ és a 2004-ben készült Alföldy Gábor és Fekete J. Csaba kutatásain alapuló „*volt Kertészeti Egyetem épületei és arborétuma*” tárgyú védetté nyilvánítási dokumentáció.¹⁷

Az Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár anyagából Dózsa Gábor levéltáros segítségével hozzájutottunk máshol fel nem lelhető **archív képanyaghoz**, illetve 1933-ban készült felmérés sorozathoz, amely az épületek és építmények 1933. évi állapotát és képét rögzíti. Archív fotókat és képeslapokat az Arborétumról és a kapcsolódó épületekről ezen kívül a Fortepan és Hungaricana-Képcsarnok portálokon találtunk. Utóbbi a Zempléni Múzeum gyűjteményéből való találatokkal szolgált. Megkerestük a kutatás kapcsán a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot, a BTM¹⁸ Kiscelli Múzeumot és a BTM Fővárosi Képtárát is. A Kiscelli Múzeum Fényképgyűjteményéből 1 db, máshol nem elérhető archív kép került elő 1947-48-ból, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és a BTM Fővárosi Képtár a visszajelzések alapján nem rendelkeznek a Budai Arborétumhoz kapcsolódó gyűjteményi anyaggal.

Az 1926-1962 közötti időszakban, valamint 1987-ben az Arborétum területéről készült **légi felvételeket** a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárától kaptuk meg, az 1963-1996 közötti időszokról a fentrol.hu portálon találtunk légifotókat, a 2000-2023 közötti időszokról pedig a Google Earth adatbázisából nyertünk műhold felvételeket.

Számos **kataszteri és várostérkép** áll rendelkezésre az 1830-1946. évek közötti időszakból, amelyekben szerepel az Arborétum. Ezek egy része a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárától származik, másik része a maps.arcanum.hu portálon érhető el digitálisan, további térképek a BFL XV.16.e.251 jelzet alatt találhatók.

---

¹³ Csepely-Knorr–Sárospataki 2009

¹⁴ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094

¹⁵ Magyar Építészeti Múzeum - Műemléki Dokumentációs Központ

¹⁶ MÉM MDK tervtár D 43883

¹⁷ MÉM MDK tervtár D 47628

¹⁸ Budapest Történeti Múzeum

INTÉZMÉNYTÖRTÉNET

Vázlatos intézménytörténet¹⁹

1853-1860	Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézet
1860-1864	Budai Vinczellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézet
1864-1869	Országos Magyar Gazdasági Egyesület Vinczellér, Kertész- és Pinczemestereket Képző Tanintézete
1869-1880	OMGE Budai Vinczelléreket és Pinczemestereket Képző Tanintézete
1880 (1881) ²⁰ -1894	Budapesti Magyar Királyi Állami Vinczellér Képezde
1894-1939	Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet
1939-1943	Magyar Királyi Kertészeti Akadémia
1943-1945	Magyar Királyi Kertészeti és Szőlészeti Főiskola
1945-1953	Magyar Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar
1953-1968	Kertészeti és Szőlészeti Főiskola
1968-1986 (1987) ²¹	Kertészeti Egyetem
1986 (1987) ²² -1999	Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem
2000-2003	Szent István Egyetem Budai Campus
2003-2004	Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Budai Campus
2004-2016	Budapesti Corvinus Egyetem Budai Campus
2016-2021	Szent István Egyetem Budai Campus
2021. február 1-től	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Budai Campus

¹⁹ Zalainé 2003. 185., Osváth 2014. 111. és MATE 2022.

²⁰ A zárójeles évszám Osváth 2014. 111. közlése alapján eltér

²¹ A zárójeles évszám Osváth 2014. 111. közlése alapján eltér

²² A zárójeles évszám Osváth 2014. 111. közlése alapján eltér

Az Arborétum területén működő jogelőd intézmények vezetői²³

Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézet (1853-1860) Budai Vinczellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézet (1860-1864) Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) Vinczellér, Kertész- és Pinczemestereket Képző Tanintézete (1864-1869) OMGE Budai Vinczellér- és Pinczemestereket Képző Tanintézete (1869-1880)			
	1853-1876	Dr. Entz Ferenc	igazgató
OMGE Budai Vinczellér- és Pinczemestereket Képző Tanintézete (1869-1880) Budapesti Magyar Királyi Állami Vinczellérképezde (1880-1894) Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet (1894-1939)			
	1876-1896	(Rudinai) Molnár István	igazgató
	1896-1919	Angyal Dezső	igazgató
	1919. február-március	Rerrich Béla	igazgató
	1919. március-augusztus	Horn János	igazgató
	1919. augusztus-1923	Rerrich Béla	igazgató
	1923-1929	Dezsényi Béla	igazgató
	1930-1939	Dr. Mohácsy Mátyás	igazgató
Magyar Királyi Kertészeti Akadémia (1939-1943) Magyar Királyi Kertészeti és Szőlészeti Főiskola (1943-1945)			
	1939-1944	Dr. Mohácsy Mátyás	igazgató
	1944-1945	Dr. Mohácsy Mátyás	dékán
Magyar Agrártudományi Egyetem (1945-1953)			
	1945-1947	Dr. Doby Géza	rektor
	1947-1948	Dr. Manninger Rezső	rektor

²³ Zalainé 2003. 187-188. Az intézményvezetők regnálása az Arborétum területén működő mindenkori intézményekre vonatkozik.

	1948-1949	Dr. Mohácsy Mátyás	rektor
	1949-1950	Dr. Révy Dezső	rektor
	1950-1951	Dr. Máthé Imre	rektor
	1951-1953	Dr. Páter Károly	rektor
Kertészeti és Szőlészeti Főiskola (1953-1968)			
	1953	Dr. Probocskai Endre	igazgató
	1953-1954	Dr. Okályi Iván	igazgató
	1954-1960	Dr. Ormos Imre	igazgató
	1960-1963	Dr. Somos András	igazgató
	1963-1965	Dr. Somos András	rektor
	1965-1968	Dr. Kozma Pál	rektor
Kertészeti Egyetem (1968-1986)			
	1968-1971	Dr. Kozma Pál	rektor
	1971-1975	Dr. Somos András	rektor
	1975-1986	Dr. Dimény Imre	rektor
Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem (1986-1999)			
	1986-1990	Dr. Tamássy István	rektor
	1991-1993	Dr. Mőcsényi Mihály	rektor
	1993-1996	Dr. Deák Tibor	rektor
	1996-1999. június	Dr. Sass Pál	rektor
	1999. július-december	Dr. Papp János	rektor

Szent István Egyetem (2000-2003)			
	2000-2003	Dr. Szendrő Péter	rektor
Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem (2003-2004)			
	2003-2004	Mészáros Tamás	rektor
Budapesti Corvinus Egyetem (2004-2015)			
	2004-2011	Mészáros Tamás	rektor
	2012-2015	Rostoványi Zsolt	rektor
Szent István Egyetem (2016-2021) ²⁴			
	2016-2018	Dr. Tózsér János	rektor
	2018-2020	Dr. Palkovics László	rektor
	2020-2021	Dr. Gyuricza Csaba	rektor
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (2021-től)			
	2021-től	Dr. Gyuricza Csaba	rektor

---

²⁴ SZIE 01

AZ ARBORÉTUM TERÜLETÉN LÉVŐ VAGY AHHOZ KAPCSOLÓDÓ ÉPÜLETEK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETI ADATAI²⁵

Épület mai neve	Tervező	Évszám	Átalakítások, jelentős építéstörténeti események
'E' épület	Knabe Ignác	1860	Építés.
	Nem ismert	1885 ²⁶	Melléképület hozzáépítés, bővítés. ²⁷
	Felföldy Dániel ²⁸	1888 ²⁹	Tornác hozzáépítés. ³⁰
	Sturm Károly ³¹	1894 ³²	Átalakítás, bővítés, a tornác elbontása. ³³
	Rerrich Béla ³⁴	1916-1917 ³⁵	Fürdő és mosdó blokk hozzáépítés a nyugati oldalon. Kivitelező: Benedek és Hronek. ³⁶
	Nem ismert	1980 ³⁷	Átalakítás, bővítés az északi oldalon. ³⁸
'F' épület	Sturm Károly ³⁹	1892 ⁴⁰ , 1893 ⁴¹	2 meg nem épült építési terv jóváhagyása. ⁴²

²⁵ A táblázat adatait Osváth 2014 és KÖH 2004 alapján közöljük, és külön jelölünk minden ettől eltérő forrást. A BFL térképgyűjteménye alapján közölt adatokat dőlt betűvel jelezzük.

²⁶ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 1-2.f.

²⁷ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 1-2.f.

²⁸ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 3.f.

²⁹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 3.f.

³⁰ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 3.f.

³¹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 18.f.

³² Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 18.f.

³³ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 18.f.

³⁴ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78. f.

³⁵ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78. f.

³⁶ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78.f.

³⁷ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 59.f.

³⁸ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 59.f.

³⁹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 6-7., 10-17.f.

⁴⁰ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 6-7.f.

⁴¹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 10-17.f.

⁴² Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 6-7., 10-17.f.

	<i>Sturm Károly</i> ⁴³	1893 ⁴⁴ -1894	Építési terv jóváhagyása. ⁴⁵ Épület megépítése.
	<i>Rerrich Béla</i> ⁴⁶	1916 ⁴⁷	Terasz hozzáépítés az épület dél-keleti sarkán. Kivitelező: Benedek és Hronek. ⁴⁸
'D' épület	<i>Sturm Károly</i> ⁴⁹	1892 ⁵⁰	Építési terv elfogadása. ⁵¹
	-	1893-1894	Építés.
	Rerrich Béla	1916-1917	Tatarozás, részbeni átépítés.
	-	1919	Épület leégése.
	<i>Rerrich Béla</i> ⁵²	1920 ⁵³	Újjáépítés, emeletráépítés. Kivitelező: Báthory és Klenovits. ⁵⁴
	<i>ÁÉTI I. Középipítési Osztály</i> <i>Lévai Andor</i> <i>Szendrői Jenő</i> <i>Zajovics Jenő (statika)</i> <i>Ruzicska Béla (statika)</i> <i>Mühlbacher István (rajzoló)</i> ⁵⁵	1948-1950 ⁵⁶	Átépítés, emeletráépítés, lapostetős kialakítás. ⁵⁷

⁴³ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 10-17.f.

⁴⁴ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 10-17.f.

⁴⁵ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 10-17.f.

⁴⁶ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78. f.

⁴⁷ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78. f.

⁴⁸ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 27-34., 78. f.

⁴⁹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 4-5.f.

⁵⁰ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 4-5.f.

⁵¹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 4-5.f.

⁵² Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 35-39., 79-80.f.

⁵³ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 35-39., 79-80.f.

⁵⁴ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 35-39., 79-80.f.

⁵⁵ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 43-51., 84-88.f.

⁵⁶ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 43-51., 84-88.f.

⁵⁷ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 43-51., 84-88.f.

Egykori 'M' épület alapja	Nem ismert	1963-1972 közötti időszakban, de pontos időpont nem ismert ⁵⁸	Építés.
		2019	A korábban leégett épület elbontása. ⁵⁹
<i>Egykori konyakfőző és aszaló⁶⁰</i>	Nem ismert	1892 ⁶¹	<i>Ideiglenesen tanfolyamra épült szilvaaszaló épület engedélyezési tervének jóváhagyása a későbbi konyakfőző helyén.⁶²</i>
	<i>Sturm Károly⁶³</i>	1894 ⁶⁴	<i>Építési terv jóváhagyása.⁶⁵</i>
'G' épület	Nem ismert	1909	Építés.
	-	1945	Az egyetem területéhez kapcsolják.
'C' épület	Nem ismert	1909	Építés.
	-	1945	Az egyetem területéhez kapcsolják.
'A' épület	Szendrői Jenő, Lauber László (MATI)	1949-1951	Építés.
	-	2008	A1 nagy előadóterem teljes felújítása.
'B' épület	Nem ismert	1956	Építés

⁵⁸ fentrol.hu 1963-0078-0236 és 1972-0054-0008 alapján a két időállapot között jelent meg az M épület

⁵⁹ Google Earth 2019.10.

⁶⁰ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 19.f.

⁶¹ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 8-9.f.

⁶² Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 8-9.f.

⁶³ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 19.f.

⁶⁴ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 19.f.

⁶⁵ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094, 19.f.

'K' épület	Pál Balázs, IPARTERV	1968-1970	Építés.
	-	2012	Az előadó és tanterem szárny felújítása a könyvtár kiköltözése után.
	-	2017	Megújul a Díszterem. ⁶⁶
Kazánház és egykori üvegházak a Kísérleti Telepen	<i>Rerrich Béla</i> ⁶⁷	1923 ⁶⁸ -1926	Tervezés és építés.
	Rerrich Béla ⁶⁹	1944. április 3.	Bombatómadás során súlyosan megsérülnek az üvegházak és a kazánház is.
	Nem ismert	1944-1949	Helyreállítási munkák zajlanak.
	-	1960-as évek végén	Elbontják az üvegházakat.
Felvonulási épület (Ma: 'H' épület)	Nem ismert	1960-as évek vége (K épület építéséhez kapcsolódóan)	Építés.
	-	1990 és 1995 között	Az épület Szüret utca felőli végét elbontják. ⁷⁰
	-	2011	Az épület 'A' épület felőli végét elbontják.
Somogyi Imre Kollégium	Pál Balázs, IPARTERV	1969-1972	Építés.
Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár	Pál Balázs, IPARTERV	1969-1972	Építés.
	Nincs adat	2009-2010	A kollégium korábbi menza épület részét átalakítják könyvtárrá.

⁶⁶ MATE 02

⁶⁷ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 4938, 9., 11-13.f.

⁶⁸ Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 4938, 9., 11-13.f.

⁶⁹ Az üvegházak tervezése kapcsán. (Buchta 1919, 129.)

⁷⁰ Fentrol.hu 1990_0027_5242; Fentrol.hu 1995_0011_0037

Sportcsarnok	Pál Balázs, IPARTERV	1969-1972	Építés.
Üvegházak az 'F' épület fölött	Nem ismert	~1950-70 között	Két süllyesztett üvegházat építenek a területre, téglafalakkal, fa tetőszerkezettel és üveg borítással.
	Nem ismert	~1980	Az egyik süllyesztett üvegház helyére korszerűbb, részben automatizált üvegház kerül.
Üvegház a 'K' épület oldalán	Nem ismert	1995 ⁷¹	A korábbi üvegházat áthelyezik az egyetem Kísérleti Üzem és Tangazdaság területéről a Budai Arborétumba, a K épület mellé. ⁷²
	Dobos Botond, Intramuros Kft.	2011-2012 ⁷³	Teljeskörű felújítás, szerkezetcsere. ⁷⁴
Üvegházak az 'A' épület mellett	Nem ismert	~1995-	Az 1995-ös műholdfelvételen látszik az 'A' épülettől keletre lévő és a 2000-es évektől a déli oldal mentén is megjelennek az üvegházak.

⁷¹ Honfi 2012. 40.

⁷² Honfi 2012. 40.

⁷³ Honfi 2012. 40.

⁷⁴ Honfi 2012. 40.

Kezdetek

A vincelléreket, pincemestereket és kertészeket képző oktatási intézmény az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (továbbiakban: OMGE) támogatásával, **1860-ban Vinczellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézet** néven létesült. Az iskola számos nagylelkű magyar nemes anyagi támogatásával jöhetett létre. Ez az intézmény az 1853-ban Pesten alapított Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézet utódjaként kezdte meg működését új feladatkört kapva. Mindkét intézmény kiemelkedő és összekapcsoló személye **Dr. Entz Ferenc**, aki a pesti képzést elindította, illetve ugyanő lett 1860-tól a budai intézmény igazgatója.⁷⁵

Entz Ferenc kertészeti képzésének színvonalát jól szemlélteti a Vasárnapi Újságban 1859-ben megjelent hír: *„(A kertészet) ujabban örvendetes lendületet tett hazánkban, főleg a kertészeti társulat és dr. Entz Ferencz kertészképző intézete által, hol már is szépszámú kertész nyert oktatást. Kassa városát, mint példát hozzuk fel, hogy az intézetbe egy ifjút küld képeztetés végett, kit még arra sem kötelez, hogy szolgálatát majdan kizárólag a városnak szentelje.”*⁷⁶

1861-ben szintén a Vasárnapi Újság hasábjain adják hírül, hogy: *“A budai vinczellér- és kertészképző-intézetben nyilvános próbavédést tartanak augusztus 29-én”*.⁷⁷

1860-tól a tanintézet részben a Gellért-hegy déli lejtőjén, részben pedig Lágymányoson kapott helyet. A kataszteri térképeken 1878-ig az Országos Gazdasági Egyesület neve olvasható.⁷⁸ A térképeken jól látszik az első itt álló épület (**vincellérház**) elhelyezkedése, melyről képi ábrázolás is fennmaradt.⁷⁹ A földszintes épületet 1860-ban építették, tervezője és kivitelezője Knabe Ignác építőmester volt.⁸⁰ Napjainkban bővített, illetve átépített formában az **'E' épület részeként** áll. Alatta a régi pince és a pincében ásott kút ma is üzemel. Egy 1878-as kataszteri jellegű térképen már a „vinczellér képezde” feliratot is feltüntették.⁸¹

Az egyre fokozódó gazdasági nehézségek eredményeként 1881-ben állami tulajdonba került az intézmény, amely már ebben az időben nagy elismerésnek örvendett külföldön is.⁸² 1876-ban Entz Ferenc nyugdíjba vonulása után Rudinai Molnár István lett az iskola vezetője, akit gróf Bethlen András földművelésügyi miniszter 1892-ben kért fel, hogy az addig vincellérképezdeként működő iskola átszervezésével hozza létre a **Magyar Királyi Kertészeti**

---

⁷⁵ Molnár 1885. 4.

⁷⁶ Vasárnapi Újság 1859. 309.

⁷⁷ Vasárnapi Újság 1861. 405.

⁷⁸ Id. Buda nagyméretű kataszteri térképsorozata, 1873. BFL XV.16.a.201/9 (1–40), Buda kataszteri jellegű térképe, 1876, BFL XV.16.a.201/18 (1–4)

⁷⁹ Vasárnapi Újság. 1879. 640.

⁸⁰ Osváth 2014 97.

⁸¹ Budapest méterrendszerben készült kataszteri jellegű térképsorozata, 1878. BFL XV.16.e.251/23

⁸² Zalainé 2003 32.

Tanintézetet.⁸³ A tanintézet felállításához a vincellérképezde telke mellett több másik telket is megvásároltak, összesen 4 kataszteri hold területtel egészítve ki azt.⁸⁴

A Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet megnyitása

1892–1893-ban a tanintézet **két új épület** (egy igazgatósági és egy tanítási) engedélyeztetési kérelmét nyújtotta be a Budapesti Közmunkák Tanácsához.⁸⁵ (Ezek a **mai 'F' és 'D' épületek**.) A Kertészeti Lapok című folyóirat beszámolója szerint az épületek 1893-ban már készen álltak, ekkor zajlott az üvegházak építése.⁸⁶ **1893**-ban a korábbi vincellérházat is átalakították.⁸⁷ **1894**-re megépült a Felső Kertet a **Ménesi úttól elválasztó falazott lábazatos, kovácsoltvas kerítés, a 3 duplaszárnyas kovácsoltvas kapuval**, amelyek máig fennmaradtak.⁸⁸

1893-ban a tanintézet **főkertészévé** nevezték ki **Räde Károlyt** (Karl August Räde).⁸⁹ A korábban a csehországi Bělohradban főkertészként működő, német származású Räde Károly készítette el a tanintézethez tartozó **arborétum** terveit. A koncepció kialakításánál az akkori legkorszerűbb elveket alkalmazta. A 14 holdas⁹⁰ kert átfogó tervezésére és megépítésére **1893 őszén és 1894 tavaszán** került sor.⁹¹ A Tanintézethez Budaörs határában, Kamaraerdőnél közel 37 hektár gazdasági terület (gyümölcsös, szőlő, faiskola) tartozott.⁹²

Az iskola fejlesztésének szükségességében egyetértés volt kormányzati szinten, így az 1893-ban megkezdett építkezések és az arborétumtelepítés után **1894. november 25-én** megkezdte működését a **Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet**.⁹³ Az intézet programjában három képzési irányt határozott meg: a termesztést, a tartósítást és a környezetalakítást.⁹⁴ Räde szerint a tanintézet külföldön is jó hírnek örvendett, és némely szempontból a külföldi képzésekkel összehasonlítva azokat túlszárnyalta.⁹⁵

---

⁸³ Räde 1902 94.

⁸⁴ Szögi 1995 9.

⁸⁵ Osváth 2014 97-98.; Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094. 4f, XV. 17. d. 329. 5094. 6f

⁸⁶ Kertészeti Lapok 1893 271.

⁸⁷ Osváth 2014 97-98.

⁸⁸ Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti vegyes iratok: Tervrajzok, térképek.)

⁸⁹ Osváth 2014 97-98.

⁹⁰ A forrásban 14 hektár szerepel, de ez elírás kell legyen, mivel a terület kiterjedését ismerve ez túl nagy méret. Elírás esetén viszont egyeznek a méretek, mivel 14 hold kb. 8 hektárt tesz ki. (14 hold Moesz 1932 363. szerint is) (7,4 hektár volt Räde 1899a 17., Räde 1899b 71., Räde 1902 96. szerint)

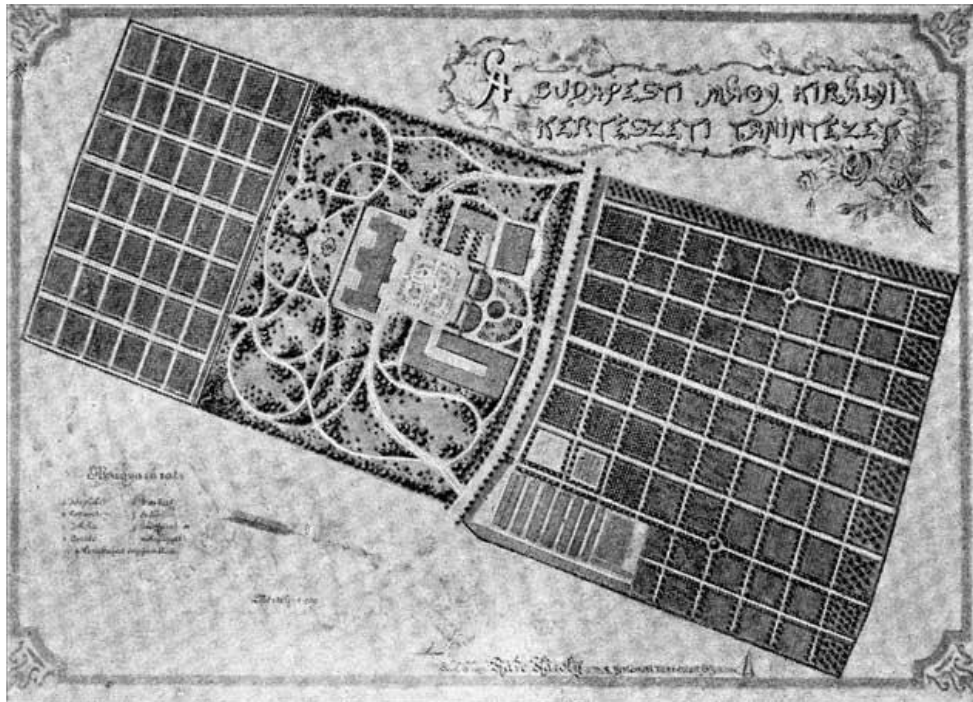
⁹¹ Szögi 1995 11.

⁹² Räde 1899a 17., Räde 1899b 71., Räde 1902 96.

⁹³ Zalaíné 2003 34.

⁹⁴ Szögi 1995 11.

⁹⁵ Räde 1899a 18., Räde 1899b 71., Räde 1902 96.

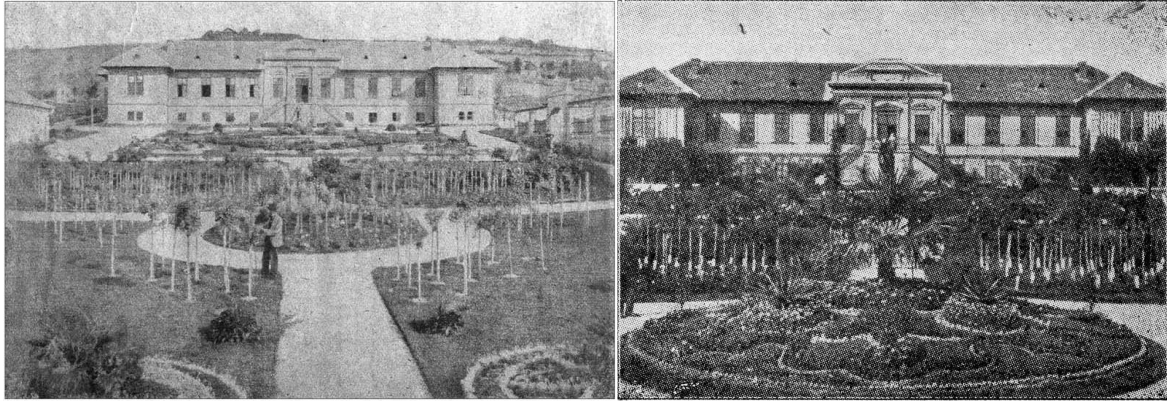
Ráde Károly terve, 1893⁹⁶

Ráde 1899-ben, a tanintézetet bemutató írásában 2000-et meghaladó gyümölcs- és szőlőfajt, valamint 1200 dísznövényfajt említ, így a **tanintézet kertje** a korszakban **Európa egyik leggazdagabb gyűjteményének** számított. Ráde a **Felső Kertet két nagyobb részre** osztotta: az északi **szőlőültetvényekre**, és az attól délre elhelyezkedő **arborétumra**, amely az abban az időben népszerű **historizáló tájkertekre** jellemző formavilágot kapott. A növények elrendezését e díszkerti részben – az arborétumok létesítési elveinek megfelelően – a kor legkorszerűbb szakkönyve alapján, Emil Köhne német botanikus dendrológiáját felhasználva alakították ki. A több mint 1200 taxont **rendszerinti csoportosításban**, családok szerint 15 „táblában” (területegységben) ültették ki. Az arborétum északnyugati sarkában terjedelmes, természetes hatású **sziklakertet** alakítottak ki, amelyre hegyi és sziklalakó növényeket ültettek. A mai 'E' épület nyugati oldalán **1898-ban**⁹⁷ állították fel **Bereczki Máté** pomológus bronz **mellszobrát**, a mellette lévő támla nélküli **kőpadokkal** együtt. A díszkert 'F' épület előtti, központi részén, az ún. **Dísztéren** historizáló kertekre jellemző, geometrikus formavilágú kertrészt (**pleasue ground**) hozott létre, amelyben **vízarchitektúra, szőnyegágyak, virágágyak és rózsagyűjtemény** kapott helyet. A Ráde-terv szerint az **Alsó Kertben kertészeti telepet, ültetvényeket** hoztak létre táblás rendszerben, amelyekhez **üvegházak, hajtatóházak, melegágyak** és egy **méhes** kapcsolódott.⁹⁸

⁹⁶ Ráde 1902. 95.

⁹⁷ Probocskai 1994 5., Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti vegyes iratok: Tervrajzok, térképek.) 1898. április 10-én leplezték le. (EFKL irattára 57.)

⁹⁸ Ráde 1899a 20., Ráde 1899b 76., Ráde 1906 96., 98. és 100.

A Dísztér Ráde-féle kialakítása⁹⁹

Jókai Mór 1897-ben „gellérthegyi paradicsomnak” nevezte a díszkertet (Felső kert), amelyet már ekkor nagy szakmai és társadalmi elismerés övezett.¹⁰⁰ 1907-ben a díszkertről már, mint Budapest elsőrangú közparkjáról emlékeztek meg. Népszerűségét – a leírások szerint – beosztásának és növényváltozatosságának köszönhetette.¹⁰¹

1913-ban Ráde Károlyt kinevezték a **Székesfőváros kertészeti igazgatójává**, az arborétum további tervezési és fejlesztési munkálatai ettől kezdve Rerrich Béla és Magyar Gyula nevéhez köthetőek.¹⁰² Az **első világháború** alatt, 1914 és 1916 között közel két évig hadikórház, illetve lábadozó-otthon működött a tanintézet épületeiben.¹⁰³ A háború idején elrendelt öntözési tilalom következtében **számos fenyőféle és a dísztéri rózsagyűjtemények kipusztultak**, valamint **megsemmisült a dísztéren álló szökőkút többalakos szobra** is.¹⁰⁴

Az 1910-es években több alkalommal is napirendre került a Gellért-hegy déli lejtőjéről a tanintézet más helyszínekre történő átköltöztetése.¹⁰⁵ 1913 elején kormánydöntés született; a Kertészeti Tanintézet a Gellért-hegyen marad, de újjáépítik. Az **újjáépítési tervek** elkészítésére **Rerrich Béla** tanintézeti rendes tanár kapott megbízást. Az előkészítő munkálatok a következő év elejére be is fejeződtek, a kivitelezést azonban a világháború meggátolta. A háborús években (1916–1917) csak a tanépület (mai 'D' épület) tatarozása és részbeni átalakítása történhetett meg.¹⁰⁶

A két világháború közötti időszak

1919-ben az intézmény **25 éves** fennállásának **évfordulójára** külön kötetet adtak ki, amely az arborétumról és a Dísztérről részletes leírást, és egy helyszínrajzot is közölt. A publikált

⁹⁹ Ráde 1943 67. és Buchta 1919 13.

¹⁰⁰ Moesz 1932 363.

¹⁰¹ A Kert 1907 663.

¹⁰² Probocskai 1994 5.

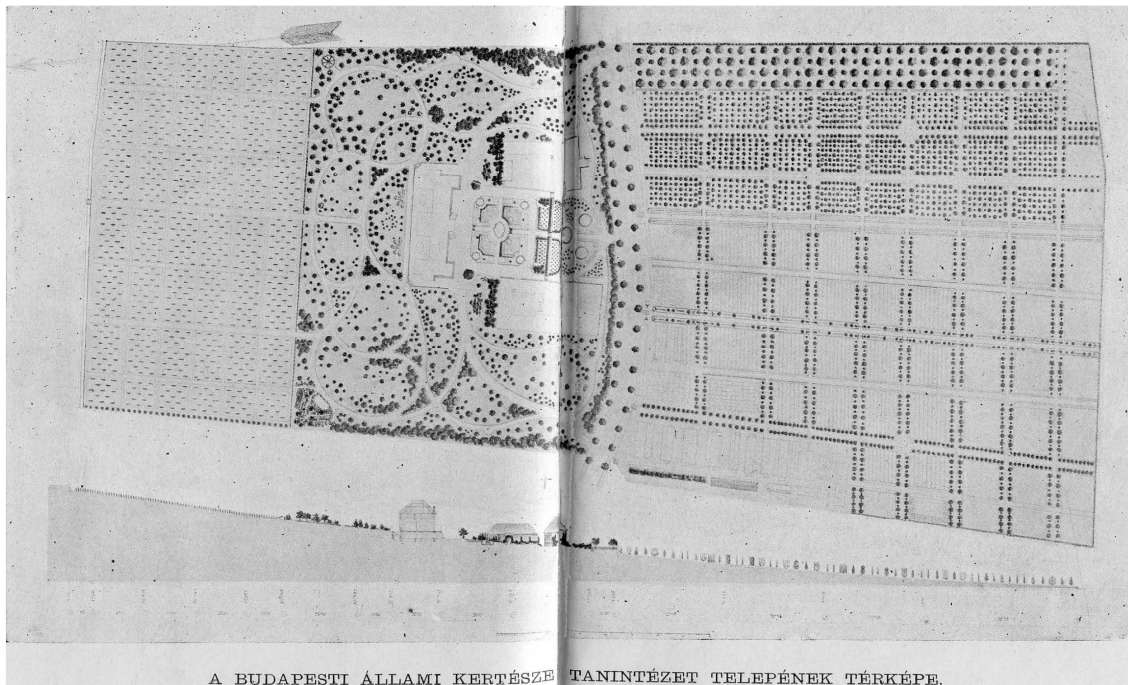
¹⁰³ Buchta 1919 26-27.

¹⁰⁴ Ráde 1943 68.

¹⁰⁵ Osváth 2014 97.

¹⁰⁶ Osváth 2014 98.

helyszínrajz tanúsága szerint a díszkerti rész, kisebb változtatásoktól eltekintve, Råde elképzelése szerint valósult meg, és a háború pusztításai ellenére nagy részben meg is maradt. A Díszter kismértékű egyszerűsödése figyelhető meg, amely például a szőnyegágyak eltűnésében nyilvánult meg.¹⁰⁷

Helyszínrajz, 1919¹⁰⁸

1919-ben a tanítási épület (mai 'D' épület) leégett, de már 1920-ban állt az új, Rerrich által tervezett tanépület.¹⁰⁹ Szintén **1919-ben Rerrich Bélát** nevezték ki a tanintézet élére, aki kisebb megszakításokkal,¹¹⁰ 1923-ig vezette az intézményt.

Rerrich egy 1920-ban írt cikkében kifejti, hogy az intézmény megalapításától kezdve kevés támogatást kapott, ami nem kedvezett a fejlesztéseknek.¹¹¹ Az **1920-as években** azonban már több fejlesztés is végbement a Felső Kertben. Németországból 257 új rózsafajtát kaptak és ültettek el, azonban nem a Díszterre, hanem az Igazgatósági ('F') épulettől északra.¹¹²

Egy 1921-ben megjelent cikk a Ménesi úttól északra elhelyezkedő díszkert (**Felső Kert**) gazdag **Syringa-gyűjteményéről** és **szép örökzöldről**, valamint a **rosarium építéséről** számolt be. A díszkert északnyugati sarkában, vélhetően a korábbi sziklakert átépítésével létrejött, **új alpinetum** (alpinum) kialakításáról így írt: *“Meghitt, pittoreszk, japánias kis zug: lombos fák alá rejtett, esőmarta kövekből összeállított domb, melyet az alpesi flóra minden igénytelen növénye népesít be; alul pedig egy beton vízmedence öblén az uszónövények színdús változatai gyönyörködtetnek.”* A **Ménesi úttól délre** a gazdasági megszorítások miatt nehézségekkel

¹⁰⁷ Buchta 1919 108-109., 129.

¹⁰⁸ Buchta 1919 108-109.

¹⁰⁹ Osváth 2014 98.

¹¹⁰ Kertészet 1919 46.-47.; Kertészet 1919 78.; Kertészet 1920 15.

¹¹¹ Rerrich 1920 11-12.

¹¹² Pesti Hírlap 1922 15.

küzdő, de azért szépen gondozott **gyümölcsös és konyhakert** terült el, benne **számos üvegházzal**.¹¹³ Az 1920-as években, feltehetően Rerrich Béla tervei alapján, átalakították a **Díszteret** is. Az **átalakításról** korabeli fotók tanúskodnak. Egyszerű, a **mértani kertekre** jellemző formavilág, nagyobb, **egybefüggő gyepfelületek, kevés virágdísz, nyírt alacsony cserjék és finom terepplasztika** jellemezte az új kialakítást.¹¹⁴ Az Alsó Kertben 1923 és 1926 között Rerrich Béla tervei szerint új üvegház, irodák, kazánház stb. épült.¹¹⁵

Magyar Gyula, a tanintézet oktatója, **1928-ban** nemesítette a **Lonicera × tellmanniana**-t (magyar lonc), melyet a Späth kertésznek adott el. **Cserébe** a német kertészettől **fenyőgyűjteményt, és egyéb növényeket** kapott, ami lehetővé tette, hogy a **kert legészakibb részét**, amely addig a szőlőknek adott helyet, az arborétumhoz csatolják, így mintegy 1 kataszteri holddal bővítve annak területét. A terveket Rerrich Béla készítette, a kivitelezést valószínűsíthetően Magyar Gyula vezette.¹¹⁶ Az **1930-as években** a kert növényállományának **fejlesztése** nem állt meg. 1932-ben a **dendrológiai gyűjtemény** egyedeinek száma 3000 fölé emelkedett.¹¹⁷ A különleges növények honosítása és nemesítése mellett a magyar flóra jellegzetes fajainak¹¹⁸ összegyűjtése és szaporítása is elsődleges cél volt.¹¹⁹

1939-től a tanintézet Magyar Királyi Kertészeti Akadémia néven működött tovább, és ezzel megteremtődött a **magyarországi önálló kertészeti felsőoktatás első intézménye**. 1943-tól 1945-ig Magyar Királyi Kertészeti és Szőlészeti Főiskola lett a megnevezése.¹²⁰

A **második világháború** alatt, főként a Budapestet ért bombatámadások alatt, **súlyos károkat** szenvedett az arborétum. Néhány idős fa törzsén még ma is láthatók a golyók, repeszek nyomai; mások a belsejükben „rejtegetnek” háborús aknaszilánkokat. **1945** tavaszán a campus területéhez csatolták az 1909-ben épült egykori **Erzsébet Leányárvaház épületeit**, a mai 'G' és 'C' épületeket.¹²¹

A II. világháború és a rendszerváltás közötti időszak

1945–1946-ban ismét napirendre került az intézmény a Gellért-hegy déli lejtőjéről más helyszínekre történő átköltöztetése.¹²² Az intézmény végül **1945-től** az újonnan szervezett

---

¹¹³ Kürthy 1921 4.

¹¹⁴ Csepely-Knorr–Sárospataki 2009 14-15.

¹¹⁵ Osváth 2014 98.

¹¹⁶ Probocskai 1994. 6.; Zalai 2003. 142.

¹¹⁷ Kiemelkedő volt közöttük a két 18 m magas, oszlopos Libocedrus decurram, a Pinus halepensis, a már 4 éve gyümölcsöt is hozó, egyik ginkgo fa. Szintén nevezetesek voltak a Picea pungens és a tiszafa különböző alakjai. A vadgesztenyéből mintegy 20 féle faj és fajta, míg a Prunus serrulata-ból 27 fajta volt a kertben. (Moesz 1932 363.)

¹¹⁸ Tömegesen szaporították a Sternbergiát, megtalálható volt a kertben a Linum dolomiticum és Magyarország valamennyi kökörtin faja. (Moesz 1932 364.)

¹¹⁹ Moesz 1932 363-364.

¹²⁰ Osváth 2014 98.

¹²¹ Osváth 2014 98.

¹²² Osváth 2014 97.

Magyar Agrártudományi Egyetem berkein belül működött. Függetlenségét 1953-ban nyerte vissza, amikortól Kertészeti és Szőlészeti Főiskola néven működött tovább.¹²³

1945-től az arborétum teljes területén megkezdődött a **háborús károk felszámolása**, de a munkálatok csak 1964-re fejeződtek be. A helyreállítás kezdeti feladatai elsősorban **Nádasi Mihály** nevéhez köthetőek, aki 1974-ig volt a kert vezetője. Pótolták, illetve fokozatosan újakkal cserélték le az elpusztult vagy túl idős, sérült növényeket, s közben természetesen új fajokkal és fajtákkal is gazdagodott a kert. A bombatámadások során súlyosan megsérült kísérleti telep épületeit 1949-re építették újjá, majd **1949 és 1951 között** felépült az Alsó Kert első oktatási épülete, a mai **'A' épület**.¹²⁴

A **Díztér** területe a 20. század második felében sokat **egyszerűsödött**. **Bereczki Máté szobra** **1956-ban** került az 'F' épület tengelyébe, a Díztér egykori **szökőkútja helyére**.¹²⁵ Az Alsó Kert kísérleti telep része az 1950-es és 1960-as években folyamatosan fejlődött, mind az ágyások és üvegházak méretét, mind a növényegyedek és fajok (taxonok) számát tekintve.¹²⁶

Az Ormos-kert a 'K' épület építése idején¹²⁷

Az **'A' és 'G' épületek között** az **1956-ban** a kor jeles kerttervezője, **Ormos Imre** tervei alapján új díszkerti részt alakítottak ki. A lejtős terepen **teraszokat** hoztak létre, az 'A' épület aljában 1962-ben **sziklakertet** alakítottak ki. Az 'A' és 'G' épületeket **egyenes, lépcsőkkel tagolt úttal** kötötték össze, míg a kertrész keleti oldalát **íves utakkal** tárták fel. Az 'A' épület alatt 1966-

¹²³ Ökotáj 2002. 29-30.

¹²⁴ Osváth 2014. 96, 99.

¹²⁵ Probocskai 1994. 5., Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti vegyes iratok: Tervrajzok, térképek.)

¹²⁶ Zalainé 2003 149.

¹²⁷ Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár. L. sz.: 50/n

ban¹²⁸ egy **szocreál, nőalakot ábrázoló szobor** (Térdeplő lány virággal) is helyet kapott. Az 'A' épület kijárata mellett az intézmény 100 éves évfordulója alkalmából, **1963**-ban felállították **Entz Ferenc szobrát**.¹²⁹

Az **1960-as években** további **fejlesztéseket** hajtottak végre az arborétumban. 1963-ban új **öntözőberendezés** épült, amely igényesebb növények telepítésére is lehetőséget adott. **Újjáépítették és kibővítették a Felső Kert sziklakertjét**, ezzel az évelő dísznövények taxon- illetve darabszáma is gyarapodhatott.¹³⁰ A Felső Kert északi területrésze 1969-től átmenetileg mintegy fél hektárral csökkent, mivel **1969 és 1972 között** felépült a **kollégium, a menza és a sportlétesítmények**.¹³¹ Később az építkezés befejeztével a felvonulási területet újra dendrológiai gyűjteménnyé alakították. A kollégium névadójának, **Somogyi Imrének szobrát 1978-ban** állították fel az épület Szüret utcai bejáratánál.¹³²

1968-ban a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola egyetemi rangra emelkedett. Az egyetemmel válással egy időben, **1968 és 1970 között** épült fel az iskola új központi épülete, a mai '**K**' épület, a kísérleti telep helyén, amelyet 1968-ban a soroksári és szigetcsépi telepekre költöztettek.¹³³ Az új épület tervezője Pál Balázs (IPARTERV) volt, aki az épületet bemutató 1971-ben publikált cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy kertészeti szakterületekre egyre nagyobb szükség van, aminek köszönhetően az egyetem fejlesztése is szükségessé vált.¹³⁴ Az Alsó Kertben még ma is álló ún. **felvonulási épületet** (ma 'H' épület) – vélhetően, ahogy a nevéből is következik – a 'K' épület építéséhez létesítették. Pontos információk nem állnak rendelkezésre az építésével kapcsolatban, de az bizonyos, hogy az 1963-as légifotón¹³⁵ még az üvegházak és kertészethez kapcsolódó építmények és épületek állnak az Alsó Kert nyugati telekrészében. Az 1972-es légifelvételen¹³⁶ viszont már látható a felvonulási épület.

Az **Alsó Kert** nyugati sávjának **arborétummá** történő alakítása csak **1974**-ben indult meg, **Schmidt Gábor** vezetésével, akit ebben az évben neveztek ki arborétum igazgatónak. A kertrész **tereprendezését Mőcsényi Mihály**, a Kertépítészeti Tanszék vezetője tervezte meg. A 'K' épület keleti oldalán a kialakítás illeszkedik az Ormos-kert teraszos elrendezéséhez, míg a nyugati oldalon enyhe lankával simul a hegyoldalba. Az Alsó Kert épületeinek gépkocsival történő megközelítését a lankás kialakításhoz illeszkedve, egy szerpentin út formájában alakították ki. A növénytelepítés az 1970-es években folyamatosan zajlott. Az **új telepítések** ekkor már nem növényrendszertani csoportosításban, hanem elsősorban a növények környezeti igényeinek figyelembevételével történtek. A növényrendszertantól való eltérés az

---

¹²⁸ Funiq 01

¹²⁹ Osváth 2014 100.

¹³⁰ Ökotáj 2002 29-30.

¹³¹ Osváth 2014 96., 100.

¹³² Köztérkép 02

¹³³ Osváth 2014 96., 100.

¹³⁴ Pál 1971 38-43.

¹³⁵ Fentrol.hu 1963_0078_0236

¹³⁶ Fentrol.hu 1972_0054_0008

esztétikus, **parkszerű elrendezésre**, valamint tematikus gyűjtemények létrehozására is lehetőségeket adott.¹³⁷

1975. március 5-én Budapest Főváros Tanácsa **helyi jelentőségű természetvédelmi területté** nyilvánította az egyetem Alsó- és Felső Kertjét, összefoglaló nevük hivatalosan ekkortól lett Budai Arborétum.¹³⁸

A Felső Kert idős fái és történelmi útvonalvezetése a tengelytől a sziklakert irányába¹³⁹

A Felső Kertben, az **'A' és 'F' épületeket összekötő íves út mentén** az 1970-es években kezdték meg a kertészeti (termesztés, feldolgozás, környezettervezés) oktatás neves személyeinek **szoborállítását**. **1977-ben Mohácsy Máttyás, 1982-ben a Lippay Jánosnak** emléket állító Posoni kert c. könyv, **1984-ben Magyar Gyula, 1986-ban Győry István, 1989-ben Vas Károly** szobrát állították itt fel.¹⁴⁰

A rendszerváltás utáni időszak

Az arborétum területén az 1990-es években is történtek **fejlesztések**. 1993 őszén, az arborétum fennállásának 100. évfordulóján, minden eddiginél nagyobb számú hagymás növényt (több mint 100 nárcisz- és közel 100 tulipánfajtát) ültettek el a kertben. A hagymákat

¹³⁷ Ökotáj 2002. 29-30., Zalainé 2003 151-153.

¹³⁸ Zalainé 2003 141.; Budapest Főváros Tanácsa VB 208/1975. számú határozat

¹³⁹ Sárospataki Máté, 2024

¹⁴⁰ Osváth 2014. 104-107.

az angol Lindgarden cég leányvállalata adományozta. **1994**-ben megépült a trópusi-szubtrópusi gyűjteménynek helyet adó **alsó üvegház**, **1997**-ben pedig a **kerti tó**, és a **'K' épület tetőkertje**.¹⁴¹

2000-ben az **egyetem elvesztette önállóságát**, az egyetemi integráció keretében először a Szent István Egyetemhez csatolták, majd 2003-tól a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem (BKÁE) része lett (2004-től Budapesti Corvinus Egyetem néven).¹⁴² 2016-tól ismét a Szent István Egyetemhez tartozott, majd 2021-től az újonnan megalakult Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem egységeként működik tovább. A **2005.** április 5-én megjelent a 14/2005. NKÖM rendelet értelmében a Budapesti Corvinus Egyetem Budai Campusát **műemlékké nyilvánították**.¹⁴³

A 2000-es években tovább bővült az **'A' és 'F' épületeket összekötő út** mentén az emlékszobrok sora. **2003**-ban **Ormos Imre**, **2013**-ban **Probocskai Endre**¹⁴⁴, **2019**-ben **Mőcsényi Mihály**¹⁴⁵, **2022**-ben **Almási Elemér**¹⁴⁶, majd **2023**-ban **Kósa Géza**¹⁴⁷ szobrát avatták fel. Kósa Géza szobra már a sétány 'F' épülettől nyugatra eső szakaszán kapott helyet. **2017**-ben **Mathiász János**nak állítottak **szobrot a K épület előtti parkolóban**.¹⁴⁸

2010 és 2012 között nagymértékű fejlesztések történtek az egyetem területén. A kollégium épület menza szárnyát 2010-ben átalakították, és a 'K' épületből áthelyezték ide a Campus Entz Ferencről elnevezett könyvtárát.¹⁴⁹ Ugyanebben az időszakban, a Közép-magyarországi Operatív Program keretében uniós támogatással sikerült egy több mint 100 éve nem látott mértékű, kimondottan arborétumi pályázati fejlesztést is megvalósítani. A Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék által elnyert több mint 263 millió Ft összegű támogatásból valósult meg például a **Dísztér részbeni rekonstrukciója (2011)**, amelynek során a Rerrich Béla által tervezett elemek kerültek helyreállításra, de **több speciális élőhely (kerti tó, sziklakertek) és létesítmény (trópusi-szubtrópusi üvegház, pergolák, öntözőrendszer) is megújult, valamint jelentős gyűjtemény-fejlesztésre is sor került**: 2012-ben több mint 2000 féle díszfa, díszcserje, 240 fajta hagymás-gumós virág és kb. 300 féle élő dísznövény volt megtalálható benne.¹⁵⁰ 2015-ben a növényállomány becsült értéke összesen hozzávetőleg 23,5 milliárd forint volt.¹⁵¹

---

¹⁴¹ Zalainé 2003. 155.

¹⁴² Osváth 2014. 111-112.

¹⁴³ 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet

¹⁴⁴ Osváth 2014. 104-107.

¹⁴⁵ Köztérkép 01

¹⁴⁶ MATE 01 és MTMT 01

¹⁴⁷ Vácrátót 01

¹⁴⁸ Köztérkép 03

¹⁴⁹ Osváth 2014. 97.

¹⁵⁰ Honfi 2012. 5-8.

¹⁵¹ Sütörine 2015. 17.

Az alábbi táblázatban a Dísnövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék által megvalósított fejlesztési és megújítási eseményeket összegezzük az elmúlt bő két évtizedből:¹⁵²

2006	Madárbarát kert lett az arborétum.
2007	A Felső Kert 'F' épület feletti íves sétányainak burkolatcseréje aszfaltról térkőburkolatra. Öntözőrendszer felújítása és bővítése
2008	Faápolási tanösvény létesült
2009	Beton gyeprácsos út kiépítése az Alsó Kert parkoló és tó közti szakaszán, illetve a tó irányából észak fele az oldalsó kapubejárat vonalában lévő útig
2010	A Szüret utcával párhuzamos gyeprácsos út folytatásában új zúzottkő borítást kapott a gyalogos út és az 'E' épület mögötti út is. Az 'A' épületből az Ormos-kertbe vezető lépcső is megújult.
2010 és 2012 között (KMOP-3.2.1/B-09-2009-0003. pályázati fejlesztések)	A Felső Kert és az 'A' épület alatti sziklakertek megújulnak (2010-2011)
	A trópusi és szubtrópusi üvegház korszerű teljes megújítása (2011)
	Megújul a kerti tó (2011)
	Az 'A' épület melletti pergola megújul (2011)
	A Felső Kert Díszterének megújítása, részleges rekonstrukciója (2011)
	Az Alsó Kert Ménesi úttal határos támfalának felújítása és a támfal alatti kertrészek növénytelepítése tematikus gyűjtemények fejlesztése (300 új fásszárú- és egzóta taxon telepítése zajlott le) - 2011
	Esővízgyűjtő rendszer kialakítása a felső kerti sziklakerthez kapcsolódóan (vízarchitektúrával egybekötve). A tartályok a fő sétatengelytől nyugatra lévő gyepes terasz alatt kaptak helyet.
2012	Az Ormos-kert új szegélyt kapott és a zúzottkőburkolatot felújították Irányjelző táblák és madárbarát kert elemeinek (információs táblák, madáretető) felújítása
2014-2015	A faápolási tanösvény megújult (idős fák ápolása; 1-2. ütem)
2015	QR-kódos jeltáblarendszer kiépítése, digitális háttéranyaggal, növényleírásokkal
2016	Faápolási tanösvény 3. üteme
2017	Tófelújítás
2017	Hagymás gyűjtemény bővítése 2300 db hagyma és gumó kiültetésével
2018	Növénygyűjtemény-fejlesztések (34 új taxon telepítése (65 példány) az arborétum egészében
2019-22	További hagymásgyűjtemény-fejlesztések
2021	„Bútort az arborba!” hallgatói tervpályázat keretein belül létesített bútorok az Alsó Kert területén

¹⁵² A táblázatban szereplő adatok forrásai a visszaemlékezéseken túl: Honfi 2012; Honfi–Diószegi 2023; Nagy 2023

2022-2023	On-line térkép készítése az arborétum fáiról, közzététel az arborétum hivatalos honlapján
2023	„Jubileumi” hagymás- (30 új hagymás évelő taxon, összesen 2770 virághagyma) és fásszárú gyűjtemény-fejlesztés (28 új taxon)

JELLENLEGI ÁLLAPOT TÖRTÉNETI SZEMPONTÚ ELEMZÉSE

Az arborétum a megalapítása óta eltelt több mint százötven évben megőrizte és erősítette **eredeti** oktatási és tudományos **funkcióját**. **Gyűjteményi célra szolgáló területe fokozatosan növekedett**, és ez által létrejöhett a sűrű városi szövetben egy 7,5 hektáros zöld sziget. A **Felső Kert** Ráde Károly által tervezett **historizáló tájkertjéből** máig fennmaradt a kertrész szerkezete és úthálózata kisebb változtatásoktól eltekintve szintén őrzi az egykori kialakítást. Itt található az arborétum legidősebb fái (az ország legnagyobb perzsafája és libanoni tölgye, továbbá koros platánok, tölgyek, vadgesztenyék, diók és páfrányfenyők), amelyek szintén a Ráde-korszakból maradtak fenn. A Felső Kert északnyugati sarkában kialakított sziklakert, bár többször átalakították, de funkcióját tekintve Ráde koncepcióját örökíti tovább. A kertrészt délről, a Ménesi út felől határoló lábazatos kovácsoltvas kerítés és három kapu szintén a 19. század végéről származik. A Felső Kert fogadótere, a **Díztér** a 2011-es **rekonstrukciót** követően a Rerrich Béla által tervezett mértani kialakítás legfontosabb jellegzetességeit (pl. terepplasztika, növénykiültetés) mutatja. A Dísztéren található Bereczki Máté szobra két kőpaddal övezve. Ez az együttes a 19. században került a Felső Kertbe, de csak 1956-tól áll a Díztér tengelyében, az egykori szökőkút helyén. A Felső Kertből a **kollégiumi rész felé átvezető teraszos kertrész** 1930-ban épült ki. A kertrész teraszai, támfalai, nyírt sövényvel határolt térstruktúrája máig fennmaradt. Az 'F' és 'A' épületeket összekötő út mentén található az egyetemhez kötődő nagy személyiségek **szoborgyűjteménye**. Az alkotások mind képzőművészeti, mind az iskolatörténet és a szakmatörténet szempontjából jelentősek.

Az **Alsó Kert** arborétummá alakításakor elsőként, az 1950-es és 1960-as években, Ormos Imre tervei alapján a mai 'A' és 'G' épületek közötti kertrész készült el. Az **Ormos-kert** ma is őrzi az egykori szerkezetét, úthálózatát, terepi viszonyait, egyes növényegyedeit. Az 'A' épület alatti rézsűben Ormos Imre tervei alapján sziklakertet alakítottak ki, amelyet 2010-2011-ben újítottak fel. A kertrész képzőművészeti értékei: Entz Ferenc mellszobra és a „Térdeplő lány virággal” című szocreál női szobor. Az Ormos-kertet délről határoló garázssor ('B' épület) felett évszázados, kiemelkedő botanikai értékkel rendelkező **platánfák** állnak, amelyek a mai 'G' épület árvaházi korszakából, a 20. század elejéről származnak. A kert legfiatalabb, 20. század második felében beültetett **nyugati része** tájképi kialakításának köszönhetően organikusan illeszkedik az arborétum korábban kialakított kertrészeihez. Növénygyűjteményei botanikai és oktatási szempontból jelentősek. Az 1990-es végén kialakított és többször felújított kerti tó kompozíciós és ökológiai szempontok szerint is értéket képvisel.

A Felső Kert díszkerti részének stílustörténeti elemzése

A Felső Kert (ma 5094 hrsz-en) két nagyobb egységre osztható az 1893-as Råde terven: egy parkosított részre és egy természetöterületre.¹⁵³ A kertet a Ménesi útról, amit a 20. század első felében Nagyboldogasszony útjának¹⁵⁴ neveztek, egy hozzávetőleg 4 m széles kocsiútról¹⁵⁵ lehetett megközelíteni, ami ívesen visszafordult a Ménesi útra. A kert déli, közel 2,5 ha-os kertrész tájképi vonalvezetésű úthálózata adta az arborétum feltárásának és térstruktúrájának alapkaraktérét, amelybe növényrendszertani családok szerinti csoportosításban 15 különböző nagyságú területrésze bontva ültették ki a gyűjteményes növényanyagot.¹⁵⁶ Az ívelt útvonalhálózat, (amely abban az időben jóval több elágazást tartalmazott, mint napjainkban) segítségével lehetett eljutni a gazdag növénygyűjtemény egyes részeihez és a különböző funkciójú területekhez, mint például: az 'F' épülettől északra megjelenő díszes virágágyhoz, a kertrész északnyugati csücskében lévő sziklakerthez, az északkeleti sarok pavilonjához, a Dísztérhez, vagy a park északi részéhez kapcsolódó természetőfelülethez, ültetvényhez. A park központi, az igazgatósági (mai 'F') épületéhez csatlakozó reprezentációs tér a Dísztér, amely finom terepplasztikáival, geometrikus, szimmetrikus elrendezésével és magastörzsű rózsaaágásaival, valamint historizáló virággruppjaival, virágágyaival impozáns képet mutatott (ld. III/16., 19., 20. melléklet). 1930-ban az íves pergola megépítésével – vélhetően – egy időben a Felső Kert természetőfelülete hozzávetőleg 0,7 ha-ral csökkent a díszkerti funkció, tehát a park javára, amelyben döntően az ívelt utak futnak tovább, kivéve a tengelyben, ahol markáns, szimmetrikus, geometrikus teraszok és ahhoz kapcsolódó pár lépcsőfokos feljáró gyalogutat alakítottak ki, amely egy körre illesztett íves pergolás végpontban záródott. A fentieket az 1940-es légifelvételen látható park-szerű kialakítás bizonyítja, továbbá pontos kialakításáról egy 1950-ből fennmaradt helyszínrajz és 1950-ből és 1963-ból fennmaradt légifelvétel tanúskodik.¹⁵⁷ E fenti módosítással a maradék természetőfelület és a park-rész koherensebb kapcsolatba került a korábbi egy helyett immár három megközelítési, átkötési pontot mutatva fel. A Somogyi Imre Kollégium és Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár (ez utóbbi eredendően menza volt) 1969-72 közötti megépítése az 1930-as években kialakított új parkrész közel felét elépítették, megszüntetve a hátsókerti főtengety méltó lezárását, ami ma is megoldatlan része az arborétumnak.

Buchta könyvében közölt fotón¹⁵⁸ lehet látni a frissen kialakított finom tereprendezést, amiből egyértelműen kiderül, hogy a Dísztér átalakítását (legkésőbb) 1919-ben formálták át a már letisztultabb geometriai formákat mutató mértani kert kialakításba. Az 1926-os

---

¹⁵³ Az 1927-es légi felvételen jól látható módon sorban, raszterben kiültetett fák látszódnak, ami gyümölcsültetvényre utal. (HIM 1927-66200; Buchta 1919)

¹⁵⁴ A Budapest kataszteri térképsorozata (<https://maps.arcanum.com/hu/>) alapján megállapítható, hogy 1912-1945-ig biztosan így hívták.

¹⁵⁵ Buchta (1919, 131.) 5 métert ír, de a fedvényezéssel történt ellenőrzés ezt nem támasztja alá.

¹⁵⁶ Buchta 1919, 131.

¹⁵⁷ HIM 1940-69417; Magyar Agrártudományi Egyetem Arborétuma c. 1950-ben készült helyszínrajz, Forrás: MATE-TTDI, Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék tervtára; HIM 1950-31133_56-385; MHSZ, Fortepan (26153), 1963

¹⁵⁸ Buchta 1919 111.

légifelvételeken már látszik a Rerrich-féle díszter-átalakítás.¹⁵⁹ Ugyanezen a légi felvételen a díszkert mellett az 'F' épülettől északra lévő rozárium is kivehető a rózságyásokkal és a keretező sövénykiültetéssel, amit egyébként az 1927-es légifelvételek¹⁶⁰ is alátámasztanak. A rozárium tervét Rerrich Béla *A kert rendezésének mestersége és művészete* című 1923-ban megjelent munkájában közli. Itt ugyan nem látszik a keretező sövény, azonban a rózsakertek kialakításának leírásánál megjegyzi, hogy azokat enyhén süllyesztett helyzetben vagy lehetőség szerint fenyőfélék keretezésében helyezzük el az esztétikai hatás fokozása végett.¹⁶¹ A Buchta-féle 1919-ben közölt helyszínrajzon még nem jelölik a rózsakertet, tehát azt 1919 és 1923 között létesítették, mivel Rerrich saját művében úgy hivatkozik a kis kertre, mint ami már létezik.¹⁶² A rózsakert nyújtott nyolcszögletű formája az 1940-es légifelvételen¹⁶³ is felsejlik és még az 1950-es években is kirajzolódik az igen homályos felvételeken.¹⁶⁴ A 20. század második felére már biztos, hogy elpusztul a rózsakert, mert az 1963-as légifelvételeken nem látszik már csak a keretező növénytelepítés és középen egy fehér folt, ami valamilyen épített jellegre utal (ez egyébként mindvégig látható a korábbi felvételeken, sőt sokkal hangsúlyosabb centrális motívumként figyelhető meg, vélhetően váza, vagy szobor).¹⁶⁵ 1972-től már kis üveg hajtatóház áll a rózsakertben.¹⁶⁶ Valamikor 1950 és 1970 között két süllyesztett üvegházat építenek ezen a területen, amelyek ma az arborétum számára nevelt kiültetési anyagok szaporítására szolgálnak.

A Felső Kert Råde-féle 1894-es kertkialakításának tájépítészeti elemzése (ld. II/3. Mellékletet, az 1893-as Råde tervet)

VII. melléklet alapján: A sárga és a kék szaggatott vonalak jelölik az 1894-es útvonalakat. A sárga az eredeti útvonalakat hűen követi, a szaggatott kék nyomvonalak hozzávetőlegesen helytállóak, azonban formai értelemben már elvesztették lendületességüket. A lila szaggatott vonal mentén lévő út az 1894-es Råde rajzhoz képest az 1919-esen már nem jelentkezett. A piros jelzésű útvonalak a 1919 utáni változásokat mutatják (ezek eltűntek). Az 'E' épület nyugati oldala mentén húzódó S-formájú gyalogos út már az 1950-es rajzon nem látszódott. Ugyanígy eltűnt a 'D' épület keleti oldalánál egykor húzódó nyújtott s-alakú sétány (az átkötés egyenes vonalúvá vált idővel). Összességében tehát a sárga és a szaggatott kék színekkel jelzett nyomvonalak azok (lényegében a Råde-féle főbb kerti utak), amelyek ma is megtalálhatók az arborétumban.

---

¹⁵⁹ HIM térképtár 1926-65819; HIM térképtár 1926-65820

¹⁶⁰ HIM térképtár 1927-66198; HIM térképtár 1927-66200; HIM térképtár 1927-66290

¹⁶¹ Rerrich 1923 108-109.

¹⁶² Rerrich 1923 108-109.

¹⁶³ HIM térképtár 1940-69417

¹⁶⁴ HIM térképtár 1950-31121_55-35; HIM térképtár 1950-31131_56-385; HIM térképtár 1950-31133_56-385

¹⁶⁵ Fentrol.hu 1963_0078_0236

¹⁶⁶ Fentrol.hu 1972_0054_0008

A BUDAI ARBORÉTUM HELYZETE A TELEPÜLÉSI ZÖLDFELÜLETI RENDSZERBEN

A Budai Arborétum a kerület észak-keleti részén fekvő **Gellért-hegy** közcélú zöldfelületeivel és a hegytől délre található **Feneketlen-tó** közparkjával is **közvetlen zöldhálózati kapcsolatban** áll, mindkét területhez magas zöldfelületi arányú **fásított utcák** kapcsolják. Meghatározó szerepe van a csatlakozó lakóterületek **napi rekreációs** igényeinek kielégítésében. Népszerű célpont mind a kisgyerekes családok, mind a fiatal felnőtt és az idős lakosság körében. A kert zöldfelületei elsősorban a csendes és passzív pihenés számára nyújtanak megfelelő helyszínt.

Az arborétum jó ökológiai állapotú és fejlődő zöldfelületként hatalmas értéket jelent Budapest központjában mind az oktatás, kutatás, mind a pihenés, kikapcsolódás, rekreáció helyszínéeként. Az arborétum **környezeti nevelési**, oktatási értéke is jelentős, hiszen teret nyújt hazánk számos alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézményének diákjai számára, hogy tanulmányi sétáik során a növényekkel, állatokkal, az élő környezettel, s az élővilág sokszínűségével a természetben személyesen ismerkedhessenek meg.

Az arborétum hozzávetőlegesen 9 ha-t kitevő két telkének 70,2 %-a zöldfelület, ami összesen **62780 m² biológiailag aktív felületet** jelent. A növényállomány háromszintes, a gyeper, a cserje és a lombkoronaszint is fejlett. A mesterségesen kialakított és fenntartott zöldfelület jellegének, funkciójának és a fenntartás mértékének köszönhetően fontos **városi élőhely**, amely számos madár- és ízeltlábú fajnak, valamint néhány kisméretű fajnak nyújt bújóhelyet, táplálkozó- és szaporodóhelyet.

AZ ARBORÉTUM TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSA

A Budai Arborétum növényállománya

A Budai Arborétum növényállománya a telepítési elvek és a különböző korszakokban történő ültetések következtében változatos képet mutat. A kertben jelenleg közel 2130 fásszárú és 650 lágyszárú taxon él.¹⁶⁷

A **fásszárú taxonok** összesen mintegy 2670 egyedszámmal képviselik magukat. A fák és cserjék közel $\frac{2}{3}$ -a lombhullató, míg $\frac{1}{3}$ -a örökzöld, illetve télizöld lombozattal rendelkezik. Rendszertani szempontból összesen 71 családhoz, és azon belül 211 nemzetséghez tartoznak, melyek közül legnépesebbek a rózsafélék (*Rosaceae*), a hüvelyesek (*Fabaceae*), a ciprusfélék (*Cupressaceae*) és az olajfafélék (*Oleaceae*). Természetes előfordulást tekintve a taxonok közel $\frac{1}{3}$ -a az ázsiai kontinensről, míg Európából és Észak-Amerikából a teljes állomány 13-13%-a származik. Az európai fajok között meghatározó az őshonos taxonok száma, mivel az arborétum egyik legfontosabb feladata a génmegőrzés, mely in-situ és ex-situ módon történik. Az őshonos fajok és kistaxonok száma 67, amely hazai viszonylatban kiemelkedő (1. táblázat).

---

¹⁶⁷ Szabó 2023, Tóth 2022

Származást tekintve továbbá találkozhatunk még a Mediterráneumból, Kis-Ázsiából, a Kaukázusból, illetve néhány Közép-, és Dél-Amerikából származó taxonnal egyaránt.¹⁶⁸

1. táblázat: A Budai Arborétumban található védett és fokozottan védett növények taxonlistája (Honfi Péter és Tóth Barnabás közlése alapján. Kiemelt betűtípussal a fásszárú taxonok.)

Sz.	Védett taxon kettős latin neve	Sz.	Védett taxon kettős latin neve
1.	<i>Allium sphaerocephalon</i>	23.	<i>Silene coronaria</i> (syn. <i>Lychnis coronaria</i>)
2.	<i>Amelanchier ovalis</i>	24.	<i>Paeonia tenuifolia</i>
3.	<i>Anemonoides sylvestris</i> (syn. <i>Anemone sylvestris</i>)	25.	<i>Primula elatior</i>
4.	<i>Aquilegia vulgaris</i>	26.	<i>Primula vulgaris</i>
5.	<i>Aurinia saxatilis</i>	27.	<i>Prunus tenella</i>
6.	<i>Carpinus orientalis</i>	28.	<i>Pulsatilla nigricans</i> (syn. <i>Pulsatilla pratensis</i> subsp. <i>pratensis</i>)
7.	<i>Cephalanthera damasonium</i>	29.	<i>Ribes alpinum</i>
8.	<i>Clematis integrifolia</i>	30.	<i>Ruscus aculeatus</i>
9.	<i>Cotoneaster integerrimus</i>	31.	<i>Scilla bifolia</i>
10.	<i>Cotoneaster tomentosus</i>	32.	<i>Sorbus aria</i>
11.	<i>Cotoneaster niger</i>	33.	<i>Sorbus bakonyensis</i>
12.	<i>Crataegus nigra</i>	34.	<i>Sorbus balatonica</i>
13.	<i>Doronicum caucasicum</i> (syn. <i>Doronicum orientale</i>)	35.	<i>Sorbus decipientiformis</i>
14.	<i>Eranthis hyemalis</i>	36.	<i>Sorbus degenii</i>
15.	<i>Galanthus nivalis</i>	37.	<i>Sorbus domestica</i>

¹⁶⁸ Tóth 2022, Tóth-Szabó 2022a

16.	<i>Hippocrepis emerus</i>	38.	<i>Sorbus pseudolatifolia</i>
17.	<i>Hippophaë rhamnoides</i> subsp. <i>carpatica</i>	39.	<i>Sorbus redliana</i>
18.	<i>Inula helenium</i>	40.	<i>Sorbus veszpremensis</i>
19.	<i>Pentanema oculus-christi</i> (syn. <i>Inula oculus-christi</i>)	41.	<i>Spiraea media</i> var. <i>oblongifolia</i>
20.	<i>Iris pumila</i>	42.	<i>Telekia speciosa</i>
21.	<i>Leucojum aestivum</i>	43.	<i>Vitis sylvestris</i>
22.	<i>Leucojum vernum</i>		

A Felső Kert

A Budai Arborétum Felső és Alsó Kertje egymástól eltérő telepítési szemlélet szerint lettek kialakítva. Míg a Felső Kert növényállománya erőteljesen rendszertani alapokon áll, addig az Alsó Kertben ügyeltek a hasonló környezeti igényű taxonok csoportosítására.

A Felső Kertben a Somogyi Imre Kollégium és Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár körül igényeikben jelentősen eltérő kompozíciókkal találkozhatunk, mely a mikroklimatikus viszonyoknak tudható be. A **Kollégium felett** a Somlói út menti támfal mentén egy ezüsthárs (*Tilia tomentosa*) fasor jelzi a kert határát. Ezen lejtős területen jelentős számmal képviselik magukat a rózsafélék (*Rosaceae*) családjába tartozó körte (*Pyrus* spp.) és a csonthéjas magvú szilva, cseresznye, meggy, barack, mandula (*Prunus* spp.) taxonok. A lejtő legfelső, napos és rendkívül száraz mikroklimájához képest a rézsű alsó felében, az épület árnyékában párasabb mikroklima alakult ki, ezen a területen kiemelkedő az itt található borostyán (*Hedera* spp.) fajok és fajták száma, illetve a lomblevelű (*Mahonia* spp. syn. *Berberis* spp., *Skimmia* spp., *Sarcococca* spp., *Prunus laurocerasus*), és a részben hazai szelekciós pikkely-, és tűlevelű fenyőfélék (*Chamaecyparis* spp., *Juniperus* spp. *Pinus* spp. *Thuja* spp.) gyűjteménye. Ezzel szemben a **Kollégium dél-nyugati homlokzata előtt** egy mediterrán jellegű kiültetés található, ahol főként lomblevelű díszcserjék (*Arbutus unedo*, *Acca sellowiana*, *Olea europaea* fajták, *Nerium oleander*, *Pistacia lentiscus*, *Prunus lusitanica*) illetve ciprusok (*Cupressus arizonica* 'Glaucá' syn. *Hesperocyparis arizonica* 'Glaucá', *Cupressus arizonica* 'Fastigiata' syn. *Hesperocyparis arizonica* 'Glaucá', *Cupressus sempervirens* 'Totem') kerültek telepítésre, továbbá az őshonos berkenye fajokból kialakított egykori fasor utolsó egyedei (*Sorbus degenii*, *Sorbus redliana*, *Sorbus aria* 'Favorit', *Sorbus rotundifolia* 'Bükk Szépe') is ezen területen

találhatók. 2024-ben a Kollégium alatti kertrész keleti oldalán egy 3000 egyedből álló évelőágyás került kialakításra.

A Felső kerti „**ős-arboretum**”-ba egy gömb csepeszmegegy (*Prunus × eminens* 'Umbraculifera') allén áthaladva jutunk el. Az idős növényállomány egy része még az eredeti Råde-féle telepítésből maradt fenn, mint például az ország legidősebb perzsa varázsfája (*Parrotia persica*), a platánok (*Platanus occidentalis*, *Platanus orientalis*) a fekete dió (*Juglans nigra*), a páfrányfenyők (*Ginkgo biloba*). Ezen famatuzsálemek mellett számos későbbi telepítésű, de szintén koros és jelentős méretű taxon található, mint a komlógyertyánok (*Ostrya carpinifolia*, *Ostrya japonica*), a mongol hárs (*Tilia mongolica*), a tarka levelű amerikai vasfa (*Gymnocladus dioica* 'Variegata'), az ostrorfák (*Celtis australis*, *Celtis bungeana*, *Celtis occidentalis*) a bükk taxonok (*Fagus sylvatica* 'Pendula', *Fagus sylvatica* 'Laciniata') a gyertyánok (*Carpinus betulus* 'Fastigiata', *Carpinus betulus* 'Heterophylla', *Carpinus orientalis*), a kaukázusi éger (*Alnus subcordata*), az amerikai sárgafa (*Cladrastis kentukea*), a tölgyek (*Quercus cerris*, *Quercus libani*, *Quercus petraea*, *Quercus pubescens*, *Quercus robur*, *Quercus robur* 'Umbraculifera'), a törökmogyoró (*Corylus colurna*), az eperfák (*Morus alba*, *Morus alba* 'Macrophylla', *Morus alba* 'Pendula', *Morus rubra*, *Morus nigra*), a keserű hikoridiók (*Carya cordiformis*), a mezei juhar (*Acer campestre* f. *erythrocarpum*) és a hegyi mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum*). A tölgyek közül fontos megemlíteni az 'F' épülettől észak-nyugatra álló idős egyedet, melyet Entz Ferenc emlékére ültettek 1877 őszén. Az arboretum 1993-ban ünnepelte 100. évfordulóját, mely során az angol Lindgarden cégtől 95 nárciszfajta 10 ezer egyede került telepítésre a Felső Kert ezen központi részén. A Könyvtár alatt található az arboretum egyik sziklakertje, ahol több száz évelő taxon kerül bemutatásra. E tájképi sziklakert részben sziklakibúvásos, részben szórványköves jellegű.¹⁶⁹ A **Szüret utca és a Ménesi út találkozásánál** hét vadgesztenye faj (*Aesculus glabra*, *Aesculus flava*, *Aesculus hippocastanum*, *Aesculus pavia*, *Aesculus turbinata*, *Aesculus × carnea*, *Aesculus × neglecta*) különböző taxonjai találhatók. Felettük két jelentős méretű görög jegenyefenyő (*Abies cephalonica*), egy kaszpi lepényfa (*Gleditsia caspica*) és egy kínai mahagóni (*Toona sinensis*) áll. A cserjék közül említést érdemelnek, olyan értékes idős taxonok, mint a koreai kecskerágó (*Euonymus planipes*), a kutyatej cserje (*Securinega suffruticosa* syn. *Flueggea suffruticosa*), a meggyesfüzér (*Oemleria cerasiformis*) és a hegyi rezgőszakáll (*Cercocarpus betuloides*). Az '**E**' épület **Szüret utcai oldala mellett** ligetesen telepített szoliter egyedek állnak, mint például a két szecsuanai ősmamutfenyő (*Metasequoia glyptostroboides*) a jegenyefenyők (*Abies concolor*, *Abies nordmanniana*, *Abies pinsapo*), a korai juhar 'Schwedleri' fajtája (*Acer platanoides* 'Schwedleri'), a francia juhar (*Acer monspessulanum*), továbbá akác taxonok (*Robinia × holdtii*, *Robinia hispida*, *Robinia pseudoacacia* 'Bessoniana', 'Pyramidalis', 'Umbraculifera' fajták). A **Ménesi út mentén** a Díszter felé haladva két idős benge faj, egy varjútövis (*Rhamnus cathartica*) és egy kínai benge (*Rhamnus utilis*) kapuként funkcionálva vezet át minket a geometrikus kertrészbe. A **Díszter**, illetve az 'F' épület szimmetriáját két idős amerikai hárs

---

¹⁶⁹ Tóth 2022, Honfi 2012, Schmidt 1994, Schmidt 2006, Schmidt 2013, Honfi-Diószegi 2023, Honfi 2023, Tóth-Szabó 2022b, SZIE 02

(*Tilia americana* 'Moltkei' syn. *Tilia* 'Moltkei') erősíti. A Díszter keleti oldalán az egykori 'M' épület mellett a pergolán kúszónövények (*Clematis* spp., *Lonicera* spp., *Periploca graeca*, *Aristolachia macrophylla*) nőnek, míg az 'F' épülettől keletre tiszafák (*Taxus* spp.) és loncfélék (*Lonicera fragrantissima*, *Lonicera iberica*, *Lonicera korolkowii*, *Lonicera tatarica*, *Lonicera xylosteum*) lettek telepítve. A Ménesi út felé haladva idős szivarfákkal (*Catalpa bignonioides* 'Nana', *Catalpa ovata*), kőrisekkel (*Fraxinus* spp.), míg a 'D' épület melletti mélyebb kertrészen a datolyaszilva nemzetség jelentősebb fajaival (*Diospyros kaki*, *Diospyros lotus*, *Diopyros virginiana*) találkozhatunk.¹⁷⁰

Az Alsó Kert

Az Alsó Kert telepítései során már nem elsősorban a rendszertani hovatartozás volt a vezérelv, hanem, hogy a hasonló környezeti igényekkel rendelkező taxonok egy helyre kerüljenek, de a hasonló környezeti igényű rokon fajok és fajták tematikus gyűjteményeit itt is egymáshoz közeli állásba telepítették, segítve ezzel a gyűjteményes kert bemutató, oktatási funkcióját.

A gyűjteményes kertek 19. századi divatját követően a 20. század közepén ismét megnőtt a magyarországi kereslet az új, különleges (gyakran egzóta) növények behozatalára, így lehetővé vált, hogy főként Ázsiából és a Távol-Keletről itthon addig kevésbé ismert taxonok kerüljenek hazánk gyűjteményes kertjeibe. Ez a tendencia a Budai Arborétumban sem volt másképp, így az Alsó Kertben az 1970-es években több különleges és értékes taxon is telepítésre került, amelyek sajnos az 1980-as évek kemény telein elfagytak, vagy az aszályos nyarakon kiszáradtak. Az Alsó Kert növényállománya jelenleg is formálódik, mivel a taxonok többsége viszonylag fiatal vagy középkorú egyed.

A Kert legidősebb egyedei az 'A' épület és a sportpályák között található **Ormos-kertben** helyezkednek el. Az Ormos-kert ad otthont az országos jelentőségű ezüsthárs-gyűjtemény egy részének. Ezen taxonok közül az idősebb egyedek, mint a rózsaszín virágú 'Wagner János' (*Tilia tomentosa* 'Wagner János') vagy a híres balatonfüredi hársfasorról szelektált 'Balaton' hárs (*Tilia tomentosa* f. *petiolaris* 'Balaton') mellett egy idős nemes körte (*Pyrus communis*), egy pannon kőris (*Fraxinus angustifolia* subsp. *pannonica*) a mátrai őszjuhar (*Acer acuminatilobum*), illetve két nagyméretű örökzöld, egy hibrid tiszafa (*Taxus × media*) és egy amerikai duglászfenyő (*Pseudotsuga menziesii*) határozza meg a kert térszerkezetét. Az Ormos-kert rézsűjén és az 'A' épületi kanyon felőli sík területen helyezkedik el a berkenyegyűjtemény (*Sorbus* spp.) egy része. Az 'A' épület főbejáratát két, az 1960-as években telepített virágos kőris (*Fraxinus ornus*) díszíti. Az arborétum **Villányi úti bejárata és az 'A' épület közötti kertrészben** több változatos koronaformájú egyed is található (*Fraxinus ornus* 'Mecsek', *Crataegus monogyna* 'Compacta', *Styphnolobium japonicum* 'Pendula'). A támfalon áll egy többtörzsű amuri parásfa (*Phellodendron amurense*), míg a 'K' épület keleti homlokzata

¹⁷⁰ Tóth 2022, Honfi 2012, Schmidt 1994, Honfi-Diószegi 2023, Honfi 2023

mellett láthatjuk az ország egyik legnagyobb turner-tölgyét (*Quercus × turneri* 'Pseudoturneri'), mely viszont így is eltörpül a körülötte álló idős nyárfák (*Populus × berolinensis*, *Populus alba*) mellett. A 'K' épület menti rézsú oldalán és alján több tű- és pikkelylevelű taxon is megtalálható, melyek közül kiemelendő a mandzsu boróka (*Juniperus rigida*). Az épület betonelemeit különböző kúszónövények, mint a lilaakácok (*Wisteria floribunda*, *Wisteria sinensis*) és egy bőrlevelű holböllia (*Holboellia coriacea* syn. *Stauntonia coriacea*) takarják.¹⁷¹

Az '**A**' épület **zsibongó előtti kanyont** imitáló kompozíciója az Alsó Kert egyik leglátványosabb nézőpontja. A hegységi társulást másoló kertrész fő keretét az oszlopos és széles emeletes ágrendszerű taxonok váltakozása adja. Ezen kompozíció legszebb egyedei a három cédrusfaj (*Cedrus atlantica* 'Glaucá', *Cedrus deodara* 'Fancy', *Cedrus libani* subsp. *libani*), illetve az ország legidősebb mexikói szürke ciprusa (*Cupressus benthamii* syn. *Hesperocyparis benthamii*). A vertikálisan növvő fajokat az európai ciprus (*Cupressus sempervirens* 'Stricta'), illetve az oszlopos csörgőfák (*Koelreuteria paniculata* 'Fastigiata') képviselik. A kanyon további értékes taxonjai a karmazsintölgy (*Quercus coccifera*), a szirti fanyarka (*Amelanchier ovalis*) és az észak-amerikai ördögzilva (*Prinsepia uniflora*). A pergola alatti kertrészen áll az ország legidősebb gömb-kőrise (*Fraxinus ornus* 'Mecsek'), míg a terület másik ikonikus fája az ország legnagyobb afgán körtéje (*Pyrus pashia*) volt, mely sajnos 2023. tavaszán kidőlt.

A **Ménesi úti támfal előtti rézsún** főként szárazságtűrő, telepítéskor fagyérzékenyek tekintett taxonokat ültettek. Itt található a ciprusgyűjtemény nagy része (*Cupressus arizonica* 'Glaucá' syn. *Hesperocyparis arizonica* 'Glaucá', *Cupressus arizonica* var. *glabra* syn. *Hesperocyparis arizonica* var. *glabra*, *Cupressus sempervirens* 'Stricta', *Cupressus pygmaea* syn. *Hesperocyparis pygmaea*, *Cupressus sargentii* syn. *Hesperocyparis sargentii*, *Cupressus goveniana* syn. *Hesperocyparis goveniana*). A ciprusok mellett főként lomblevelű örökzöldek díszítenek (*Rhamnus alaternus*, *Osmanthus heterophyllus*, *Sycopsis sinensis*, *Ligustrum japonicum* 'Texanum', *Phlomis fruticosa*, *Danae racemosa*, *Ruscus aculeatus*, *Rhamnus × hybrida*). Lombhullató taxonok közül a gránátalmák (*Punica granatum*), a tajvani kései csörgőfák (*Koelreuteria bipinnata*) és a Schmidt Gábor által szelektált perzsa varázsfák (*Parrotia persica* 'Tűzmadár') emelhetők ki. A Felső Kertbe vezető lépcső két oldalán a mediterráneum jellegzetes fáit, egy magyar tölgy (*Quercus ilex*) és egy krisztustövis (*Paliurus spina-christi*) áll. A mediterrán gyűjtemény folytatásában a borsfák (*Zanthoxylum armatum*, *Zanthoxylum simulans*) élnek, továbbá itt található az ország legnagyobb imafüzérfája (*Melia azedarach*), mandulafenyője (*Pinus pinea*), illetve egy karcsú habitusú szír boróka (*Juniperus drupacea*), egy selyemakác (*Albizia julibrissin*) és egy kínai könnyező ciprus (*Cupressus funebris* syn. *Cupressus pendula*). A mediterrán lomblevelű örökzöldeket ezen a részen a széleslevelű olajfagyal (*Phillyrea latifolia*), a nyugati számócafa (*Arbutus unedo*), a hiósi pisztácia (*Pistacia lentiscus*), illetve a mediterrán gyűjtemény leanderei (*Nerium oleander*) és olajfái (*Olea europaea*) egy bíborszuhar (*Cistus × purpureus* 'Alan Fradd') képviselik. Bár nem a mediterrán

---

¹⁷¹ Tóth 2022, Schmidt 2013, Schmidt 1994

flórához tartozhatnak, de a támfal védelmét élvezeti két pálmafaj (*Sabal minor*, *Trachycarpus fortunei*), két mexikói narancsvirág (*Choisya ternata* 'Sundance'), egy változékonylevelű enyvesmag (*Pittosporum heterophyllum*), egy mazsolafa (*Hovenia dulcis*), selyemmirtuszok (*Lagerstroemia* spp.), nyugat-kínai bogyópuszpángok (*Sarcococca confusa*) és egy japán papírcserje (*Edgeworthia chrysantha*) is.

A **'H' épület mentén** áll Nagy Béla professzor úr emlékfája, egy kínai napernyőfa (*Firmiana simplex*). Az épülettel szemben került kialakításra a borostyán-gyűjtemény (*Hedera* spp.) és a Biokert. A Biokerttől keletre helyezkedik el az úgynevezett „**Gyümölcsudvar**”, mely nevét egyes vélemények szerint az épület hátsó bejáratától is megközelíthető Gyümölcstermesztési Tanszék közelségéről, más álláspont szerint az itt található díszcseresznye-gyűjteményről kapta. A díszcseresznyék mellett itt csodálhatjuk meg az arborétum bangita- (*Viburnum* spp.), és madárbirs-gyűjteményét (*Cotoneaster* spp.) is. Ritka taxonok is szép számmal megtalálhatók itt, mint az illatos tündérfák (*Chimonanthus praecox*), a közönséges naspolya (*Mespilus germanica*), a kései szálkamenta (*Elsholtzia stauntonii* 'Alba') vagy a 'K' épület menti rézsú aljába telepített pánccélfenyők (*Pinus heldreichii* var. *leucodermis*), a törpe bangita (*Viburnum davidii*), a fahájlevelű bangita (*Viburnum cinnamomifolium*), a japán nagymagvú tiszafa (*Torreya nucifera*), a sárgaszarvfa (*Xanthoceras sorbifolium*), a galambfa (*Davidia involucrata*), bambuszlevelű szeder (*Rubus henryi* var. *bambusarum*), a tajgagyökér (*Eleutherococcus sieboldianus*), a japán dérbabér (*Skimmia japonica*), a keleti luc (*Picea orientalis*), illetve a japán babérsomok (*Aucuba japonica*).

A **Ménesi és Szüret utca sarkán** egy nagy pálmalevelű bambusz (*Sasa palmata*) állomány öleli körbe a koreai cirbolyafenyőt (*Pinus koraiensis*). A **támfal és a 'H' épület közé** több értékes taxon (*Feijoa sellowiana*, *Quercus pontica*, *Viburnum odoratissimum* var. *awabuki*, *Decaisnea fargesii*) került telepítésre, míg a 'H' épület sarkán egy idős hibrid hamshire-ciprus (× *Cupressocyparis notabilis* syn. × *Hesperotropis notabilis*) áll. A **Szüret utca mentén** a kerti tó felé haladva több értékes szoliter egyed is van, mint a sárgafenyők (*Pinus ponderosa*), egy keleti platán (*Platanus orientalis*), egy magyar tölgy (*Quercus frainetto*). Mellettük több értékes egyed, mint például a kalábriai fenyő (*Pinus brutia*), a szabin fenyő (*Pinus sabiniana*), a keleti ámbrafa (*Liquidambar orientalis*), a kecskeszemű tölgy (*Quercus ithaburensis* subsp. *macrolepis*), az ezüstös levelű díszkörte (*Pyrus elaeagrifolia*), közép-kínai juharok (*Acer davidii*), opál juharok (*Acer opalus*) is itt láthatók. Ezen hosszanti sávban került telepítésre a díszalma- (*Malus* spp.), a díszkörte- (*Pyrus* spp.) és az orgonagyűjtemény (*Syringa* spp.) jelentős része is. A **tó közvetlen környezetében** vízkedvelő és vízimitátor taxonok vannak, emellett jelentős mennyiségű aranycserje (*Forsythia* spp.) mezei juhar (*Acer campestre*), nyáriorgona (*Buddleja* spp.) és galagonya (*Crataegus* spp.) található ebben a kertrészben. A különlegesebb taxonok közül a kínai gumifát (*Eucommia ulmoides*) és a francia naspolyát (+ *Crataegomespilus dardarii* 'Jules d'Asnière') tekinthetjük meg itt.

A **'K' épület felé** haladva több értékes idősebb taxon is az utunkba esik, mint a krími-hárs (*Tilia* × *euchlora*), illetve az ún. **Fenyves tisztást** övező fenyő-liget ikonikus fái: az atlasz cédrusok

(*Cedrus atlantica*), a hampshire-ciprus (($\times$ *Cupressocyparis notabilis* syn. $\times$ *Hesperotropsis notabilis*), a jegenyefenyők (*Abies nordmanniana*, *Abies cilicica*, *Abies numidica*) az amerikai duglászfenyő (*Pseudotsuga menziesii*), a 'K' épület védelmében álló gyantáscédrus (*Calocedrus decurrens*) és a japán szugifenyő (*Cryptomeria japonica*). A lombhullató taxonok közül egy idős szívlevelű szivarfa (*Catalpa bignonioides*), két fiatal kacurafa (*Cercidiphyllum japonicum*), idős korai juharok (*Acer platanoides* 'Crimson King', *Acer platanoides* 'Faassen's Black'), egy nagylevelű hárs (*Tilia platyphyllos*), csüngő habitusú taxonok (*Carpinus betulus* 'Pendula', *Fagus sylvatica* 'Pendula', *Malus* 'Piroska'), egy mandzsu arália (*Aralia elata*), egy koreai hóvessző (*Abeliophyllum distichum*) található a tavasszal varázslatosan pompázó orgona-gyűjtemény (*Syringa* spp.) és idős díszalmák (*Malus* spp.) között. A **Villányi út mentén** főként lombhullató cserjék, például gyöngyvesszők (*Deutzia* spp.), hortenziák (*Hydrangea* spp.) somok (*Cornus* spp.) és cserjés pimpók (*Potentilla fruticosa* syn. *Dasiphora fruticosa*) díszítenek, melyek között nagyméretű nyitvatermőket (*Larix decidua*, $\times$ *Cupressocyparis notabilis* syn. $\times$ *Hesperotropsis notabilis*, $\times$ *Cupressocyparis leylandii* syn. $\times$ *Hesperotropsis notabilis*, *Thuja plicata* 'Zebrina', *Xanthocyparis nootkatensis*, *Picea omorika*) találunk. A különleges taxonok között meg kell említenünk a fehér eperfa igen régi, gömb koronájú magyar fajtáját (*Morus alba* 'Fegyvernekiana'), a keskenylevelű tollasgyöngyvesszőt (*Sorbaria tomentosa* var. *angustifolia*), a nyíreket (*Betula papyrifera*, *Betula utilis* var. *jacquemontii*), a kínai nyarat (*Populus simonii* 'Fastigiata'), illetve a kert egyik ikonikus szoliter fáját, a kaukázusi szárnyasdiót (*Pterocarya fraxinifolia*).¹⁷²

A **'K' épület védett sarkában** található a szubtrópusi gyűjtemény mely igazi dendrológiai kincseket rejt. Itt található az ország első két kínai kenderpálmája (*Trachycarpus fortunei*), továbbá egy idős júdásfa (*Cercis siliquastrum* 'Rosea') egy arizonai ciprus (*Cupressus arizonica* 'Glaucá' syn. *Hesperocyparis arizonica* 'Glaucá'), a legnagyobb hazai örökzöld magnólia (*Magnolia grandiflora*), egy fatermetű babérmeggy (*Prunus laurocerasus* 'Magnoliifolia'), egy japán szentfa (*Nandina domestica*), egy portugál babérmeggy (*Prunus lusitanica*), egy japán arália (*Fatsia japonica*), illetve az ország legidősebb fényeslevelű örökzöld fagyalja (*Ligustrum lucidum*) is. Lágyszárúak közül kiemelkedő a japán banán (*Musa basjoo*) és a kukoricalevél (*Aspidistra elatior*).

A **parkoló és a Villányi út között** egy atlaszcédrus (*Cedrus atlantica* 'Glaucá') és a himalájai selyemfenyő (*Pinus wallichiana*) emelkedik az ezüsthárs (*Tilia tomentosa*) fasor és a babérmeggy-gyűjtemény (*Prunus laurocerasus*) fölé. A **parkoló zöld szigete** ad otthont az európai ciprusoknak (*Cupressus sempervirens*), a torzsás ecetfáknak (*Rhus typhina*), selyemmirtuszoknak (*Lagerstroemia* spp.), illetve egy ezüsthársnak (*Tilia tomentosa* 'J8'). Az **üvegház déli oldala mentén** lomblevelű örökzöldek (*Euonymus fortunei*, *Euonymus japonicus*, *Viburnum* $\times$ *pragense*, *Nandina domestica*, *Photinia* $\times$ *fraseri* 'Red Robin', *Buxus balearica*, *Cotoneaster lacteus* syn. *Cotoneaster coriceus*, *Cotoneaster radicans* 'Eichholz', *Cotoneaster salicifolius* 'Repens') kerültek telepítésre, melyek közül ritkának számít a redős levelű

---

¹⁷² Tóth 2022, Honfi 2012, Schmidt 2013, Schmidt 1994

korallberkenye (*Photinia serratifolia*). A Villányi út mentén a 'G' épület előtti szűk kertrészen különböző korai juhar szelekciók kerülnek bemutatásra, mint például az oszlopos habitusú (*Acer platanoides* 'Columnare'), és a bordó színűen kihajtó ('Deborah' és 'Royal Red') fajták. A zöldsáv meghatározó egyedei a japánakác (*Styphnolobium japonicum* 'Regent'), a hibrid mandula (*Prunus* 'Tavaszi Hírnöke') és a kertben található két goven-ciprus (*Cupressus goveniana* syn. *Hesperocyparis goveniana*) egyike. A 'C' épület előtti zöldszigeten két éger, a szívlevelű éger (*Alnus cordata*) és a lándzsáslevelű éger (*Alnus* × *spaethii*) növekszik, míg **sportpályák és a műhelyépület között** az idős platánok (*Platanus* × *hispanica*) egyedei a Felső Kert platáncsoportjának hangulatát idézik, melyek közül a műhely melletti, támfalon álló terebélyes egyed telepítése Entz Ferenc nevéhez fűződik.¹⁷³ A két említett Enzt Ferenc tiszteletére ültetett idős fa mellett hét fiatal egyed található az arborétumban, melyek a kert vagy az intézmény kiemelkedő személyiségeinek emlékét őrzik (2. táblázat).

2. táblázat: A Budai Arborétum emlékfái (Készült Honfi Péter és Tóth Barnabás közlése alapján)

A Budai Arborétum emlékfái		
Emlékfa megnevezése	Taxon neve	Telepítés éve
Dr. Entz Ferenc emlékfa	<i>Platanus</i> × <i>hispanica</i>	1873.
Dr. Entz Ferenc emlékfa	<i>Quercus robur</i>	1877.
Dr. Schmidt Gábor emlékfa	<i>Celtis occidentalis</i> 'Sudár'	2014.
Dr. Udvardy László emlékfa	<i>Cedrus libani</i>	2010.
Dr. Nagy Béla emlékfa	<i>Firmiana simplex</i>	2016.
Baloghné Dr. Ormos Ilona emlékfa	<i>Ginkgo biloba</i> 'Hettich'	2019.
Dr. Kárpáti Zoltán emlékfa	<i>Sorbus veszpremensis</i>	2023.
Dr. Vétek Gábor emlékfa	<i>Pyrus salicifolia</i> 'Silver Frost'	2024.
A Budai Arborétum alapításának 130. évfordulója alkalmából ültetett emlékfa	<i>Quercus</i> × <i>bimundorum</i> 'Crimson Spire'	2023.

Jelentős növénygyűjtemények a Budai Arborétumban¹⁷⁴

A Felső Kert bejáratánál található az arborétum egyik legjelentősebb gyűjteményének, az **orgonáknak** (*Syringa* spp.) egy része is. A virágzási szempontból hangsúlyosabb bemutatórész a kerti tó feletti tisztáson, illetve a Raktárépület előtti, lejtős területen helyezkedik el. Jelenleg 9 faj, 4 alfaj, ill. azok 37 fajtája díszíti a kertet az áprilisi-májusi fő virágzási időszak során. Ezek közül legkorábban a jácintvirágú hibridek (*Syringa* × *hyacinthiflora*) kezdenek virágozni általában április első felében. Legjelentősebb a közönséges orgona (*Syringa vulgaris*) fajtáinak virágzása, míg legkésőbb a május végén nyíló *Villosa*-szekció fajtái nyílnak.

¹⁷³ Tóth 2022, Schmidt 2013, Schmidt 1994, Honfi-Diószegi 2023, Honfi 2023

¹⁷⁴ Tóth 2022, Schmidt 2013, Schmidt 1994, SZIE 02

Taxonok

- *Syringa* 'Alice Rose Foster'
- *Syringa* × *chinensis*
- *Syringa* × *chinensis* 'Saugeana'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Catinat'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Esther Staley'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Lamartine'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Maiden's Blush'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Mirabeau'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'The Bride'
- *Syringa* × *hyacinthiflora* 'Vauban'
- *Syringa josikaea*
- *Syringa josikaea* 'Smaragd'
- *Syringa* × *laciniata*
- *Syringa patula* 'Miss Kim'
- *Syringa pubescens* subsp. *julianae* 'Geroge Eastman'
- *Syringa pubescens* subsp. *microphylla* 'Minuet'
- *Syringa pubescens* subsp. *microphylla* 'Red Pixie'
- *Syringa pubescens* subsp. *microphylla* 'Superba'
- *Syringa pubescens* subsp. *pubescens* 'Palibin'
- *Syringa reticulata* 'Ivory Silk'
- *Syringa reticulata* subsp. *pekinensis*
- *Syringa sweginzowii*
- *Syringa tomentella*
- *Syringa vulgaris*
- *Syringa vulgaris* 'Agincourt Beauty'
- *Syringa vulgaris* 'Andenken an Ludwig Späth'
- *Syringa vulgaris* 'Belle de Nancy'
- *Syringa vulgaris* 'Charles Joly'
- *Syringa vulgaris* 'Doyen Keteleer'
- *Syringa vulgaris* 'G. J. Baardse'
- *Syringa vulgaris* 'Jeanne d'Arc'
- *Syringa vulgaris* 'Krasavitsa Mosky'
- *Syringa vulgaris* 'La Mauve'
- *Syringa vulgaris* 'Léon Simon'
- *Syringa vulgaris* 'Madame Antoine Buchner'
- *Syringa vulgaris* 'Madame Bullard'
- *Syringa vulgaris* 'Madame Florent Stepman'
- *Syringa vulgaris* 'Madame Lemoine'
- *Syringa vulgaris* 'Maximowicz'
- *Syringa vulgaris* 'Negro'
- *Syringa vulgaris* 'Obelisk'
- *Syringa vulgaris* 'Président Fallières'
- *Syringa vulgaris* 'Primrose'
- *Syringa vulgaris* 'Sensation'
- *Syringa vulgaris* 'Variegata'
- *Syringa wolfii*

A japán cseresznyéket összesen 3 faj 16 fajtája képviseli. Mellettük egyéb **díszcseresznyék**, díszszilvák, illetve mandulák is megtalálhatók ezen a területen, kiegészítve, és meghosszabbítva a japán cseresznyék virágzási időszakát. A taxonok változatos összképét nem csak a virágok színének különböző árnyalatai adják, hanem a növények különböző habitusa is. A klasszikus, szélesen elágazó, vázaszerű koronát nevelő fajok illetve fajták mellett az oszlopos, illetve a magastörzsre szemzett csüngő ágrendszerű fajták teszik igazán különlegessé a látványt.

Taxonok

- *Prunus* – 'Accolade'
- *Prunus avium* 'Plena'
- *Prunus campanulata*
- *Prunus* × *eminens* 'Umbraculifera'
- *Prunus fruticosa*
- *Prunus incisa* 'Kojou-no-mai'
- *Prunus incisa* 'Mikinori'
- *Prunus incisa* 'Oshidori'
- *Prunus incisa* 'Paeon'
- *Prunus maackii* 'Amber Beauty'
- *Prunus* 'Pandora'
- *Prunus pseudocerasus*
- *Prunus serrulata* 'Amanogawa'
- *Prunus serrulata* 'Edo Zakura'
- *Prunus serrulata* var. *hupehensis*
- *Prunus serrulata* 'Jo-nioi'
- *Prunus serrulata* 'Ichiyo'
- *Prunus serrulata* 'Kanzan'
- *Prunus serrulata* 'Kiku-shidare'
- *Prunus serrulata* 'Pink Perfection'
- *Prunus serrulata* 'Royal Burgundy'
- *Prunus serrulata* 'Shirofugen'
- *Prunus* 'Snow Fountain'
- *Prunus serrulata* 'Taihaku'
- *Prunus serrulata* 'Ukon'
- *Prunus* × *subhirtella* 'Dahlem'
- *Prunus* × *subhirtella* 'Pendula Plena Rosea'
- *Prunus virginiana* 'Canada Red'
- *Prunus virginiana* 'Shubert'
- *Prunus* × *yedoënsis*
- *Prunus* × *yedoënsis* 'Moerheimii'
- *Prunus* × *yedoënsis* 'Shidare-yoshino'

A díszcseresznye-udvar másik kiemelkedő nemzetsége a **bangita nemzetség** (*Viburnum* spp.). A cseresznyeudvar felső harmadában kialakított bangitagyűjtemény örökzöld, télizöld és lombhullató fajokat egyaránt bemutat. Mikor a cseresznyék virágzása már a végéhez közelít,

akkor a bangiták veszik át szerepüket és nyújtják el akár május végéig a kertrész virágzó taxonokban gazdag ciklusát.

Taxonok

- *Viburnum betulifolium*
- *Viburnum* × *bodnantense*
- *Viburnum* × *bodnantense* 'Deben'
- *Viburnum buddleifolium*
- *Viburnum* × *burkwoodii*
- *Viburnum* × *carlcephalum*
- *Viburnum carlesii*
- *Viburnum cinnamomifolium*
- *Viburnum* 'Contentin'
- *Viburnum cotinifolium*
- *Viburnum davidii*
- *Viburnum dentatum*
- *Viburnum* 'Eskimo'
- *Viburnum lantana*
- *Viburnum lantana* 'Mohican'
- *Viburnum lentago*
- *Viburnum nudum* 'Pink Beauty'
- *Viburnum odoratissimum* var. *awabuki*
- *Viburnum opulus*
- *Viburnum opulus* 'Compactum'
- *Viburnum opulus* 'Roseum'
- *Viburnum plicatum* 'Lanarth'
- *Viburnum plicatum* 'Mariesii'
- *Viburnum plicatum* 'Popcorn'
- *Viburnum plicatum* 'Shasta'
- *Viburnum plicatum* 'Watanabe'
- *Viburnum* × *pragense* syn. *Viburnum* 'Pragense'
- *Viburnum* × *rhytidophylloides* 'Alleghany'
- *Viburnum* × *rhytidophylloides* 'Holland'
- *Viburnum* × *rhytidophylloides* 'Willowwood'
- *Viburnum rhytidophyllum*
- *Viburnum tinus*
- *Viburnum tinus* 'Eve Price'
- *Viburnum tinus* 'Gwenllian'

Jelentős taxonszámmal rendelkezik az arborétum **díszalma-** (*Malus* spp.) és **díszkörte-** gyűjteménye (*Pyrus* spp.) is, melyek egy része a díszcseresznyéket megelőzve, nagyobb részüket a cseresznyékkel együtt vagy azt követően bontja virágait, jellemzően április elejétől.

- *Malus* 'Adirondack'
- *Malus* 'Aldenhamensis'
- *Malus* 'Brandy Wine'
- *Malus* 'Cheal's Weeping'
- *Malus* 'Coccinella'
- *Malus crataegifolia*
- *Malus* 'Echtermeyer'
- *Malus* 'Eleyi'
- *Malus* 'Everest'
- *Malus floribunda*
- *Malus halliana*
- *Malus* 'Helen'
- *Malus* 'Indian Magic'
- *Malus* 'John Downie'
- *Malus* 'Liset'
- *Malus* 'Makamik'
- *Malus* 'Piroska'
- *Malus* 'Prairiefire'
- *Malus* 'Professor Sprenger'
- *Malus pumila*
- *Malus pumila* 'Niedzwetzkyana'
- *Malus* × *purpurea*
- *Malus* 'Red Jade'
- *Malus* 'Red Sentinel'
- *Malus* 'Roberts'
- *Malus* 'Royalty'
- *Malus* 'Rudolph'
- *Malus* × *scheideckeri*
- *Malus spectabilis*
- *Malus spectabilis* 'Plena'
- *Malus toringo* 'Gyöngyvér'
- *Malus tschonoskii*
- *Malus* 'Van Eseltine'
- *Malus* 'Yellow Siberian'
- *Pyrus betulifolia*
- *Pyrus betulifolia* 'GYDKFV2'
- *Pyrus calleryana* 'Autumn Blaze'
- *Pyrus calleryana* 'Capital'
- *Pyrus calleryana* 'Chanticleer'
- *Pyrus calleryana* 'Redspire'
- *Pyrus caucasica*
- *Pyrus communis*
- *Pyrus communis* 'Beech Hill'
- *Pyrus pyraeaster* 'M7'
- *Pyrus communis* subsp. *communis* 'M7'
- *Pyrus pyraeaster* 'Márkói'
- *Pyrus communis* subsp. *communis* 'Márkói'
- *Pyrus pyraeaster* 'Veszprémi'
- *Pyrus communis* subsp. *communis* 'Veszprémi'
- *Pyrus elaeagnifolia*
- *Pyrus salicifolia* 'Silver Frost'
- *Pyrus nivalis* 'Kartália'
- *Pyrus salicifolia* 'Pendula'

Berkenyék (*Sorbus* spp.) közül több őshonos faj és úgynevezett kisc faj is bemutatásra kerül a kertben. Ezek az egyedek fontos szerepet játszanak a hazai flóra megőrzésében és a hazai flóra taxonjainak népszerűsítésében.

Taxonok

- *Sorbus alnifolia*
- *Sorbus alnifolia* 'Red Bird'
- *Sorbus aria* 'Favorit'
- *Sorbus aria* 'Lutescens'
- *Sorbus aucuparia* 'Fastigiata'
- *Sorbus balatonica*
- *Sorbus borbasii*
- *Sorbus borosiana* 'Alba Regia'
- *Sorbus commixta* 'Tekeres'
- *Sorbus dacica* 'Torda'
- *Sorbus decipientiformis* 'Vállus'
- *Sorbus degenii*
- *Sorbus domestica*
- *Sorbus franconica* 'Teknőc'
- *Sorbus* 'Gran Sasso'
- *Sorbus incana*
- *Sorbus intermedia*
- *Sorbus pseudolatifolia*
- *Sorbus redliana*
- *Sorbus* 'Rosemarie'
- *Sorbus* × *rotundifolia*
- *Sorbus* × *thuringiaca* 'Fastigiata'
- *Sorbus vespriemensis*
- *Sorbus wilfordii*

A kert gyűjteményei közül a **hársak** (*Tilia* spp.) országos szinten is kiemelkedő számban találhatóak meg az arborétumban. A kertben 26 hárs taxon, 82 egyede képviselteti magát, melyek közül külön kiemelendő a magyar szelekciók jelentős aránya.

Taxonok

- *Tilia americana* 'Moltkei'
- *Tilia cordata*
- *Tilia cordata* 'Winter Orange'
- *Tilia* × *euchlora*
- *Tilia henryana*
- *Tilia insularis*
- *Tilia mongolica*
- *Tilia platyphyllos*
- *Tilia platyphyllos* 'Favorit'
- *Tilia platyphyllos* 'Laciniata'
- *Tilia platyphyllos* 'Pannonia'
- *Tilia platyphyllos* 'Sárgavesszejú'
- *Tilia platyphyllos* 'Rathaus'
- *Tilia* 'Szent István'
- *Tilia tomentosa*
- *Tilia tomentosa* 'A2'
- *Tilia tomentosa* 'Bori'
- *Tilia tomentosa* 'Bozsoki klón'
- *Tilia tomentosa* f. *calvescens*
- *Tilia tomentosa* 'J8'
- *Tilia tomentosa* f. *petiolaris* 'Balaton'

- *Tilia tomentosa* 'Sterling Silver'
- *Tilia tomentosa* 'Szeleste'
- *Tilia tomentosa* 'Teri'
- *Tilia tomentosa* 'Wagner János'
- *Tilia tomentosa* 'Zentai Ezüst'
- *Tilia tuan*

A Budai Arborétum egyik fontos feladata a hazai dendrológiai szelekciós munka bemutatása, így jelentős egyszámmal mutatja be a kertészeti szakma hazai kiválóságainak szelekcióit:

Taxonok:

• <i>Ailanthus altissima</i> 'Biborsárhány'	• <i>Pyrus pyraeaster</i> 'Márkói'
• <i>Celtis occidentalis</i> 'Sudár'	• <i>Pyrus pyraeaster</i> 'Veszprémi'
• <i>Cedrus deodara</i> 'Fancy'	• <i>Rhus typhina</i> 'Böhönyci'
• <i>Cornus mas</i> 'Császlóensis'	• <i>Salix babylonica</i> 'Aranyspirál'
• <i>Cornus sanguinea</i> Budörsi klón	• <i>Sorbus aria</i> 'Favorit'
• <i>Cotinus coggygria</i> 'Kanári'	• <i>Sorbus borbasii</i> 'Herkulesfürdő'
• <i>Crataegus monogyna</i> 'Dunakanyar'	• <i>Sorbus commixta</i> 'Tekeres'
• <i>Crataegus pinnatifida</i> 'Kína'	• <i>Sorbus dacica</i> 'Torda'
• × <i>Cupressocyparis notabilis</i> 'Márta'	• <i>Sorbus decipientiformis</i> 'Vállus'
• <i>Fraxinus excelsior</i> 'Tekeres'	• <i>Sorbus franconica</i> 'Teknőc'
• <i>Fraxinus ornus</i> 'Bobi'	• <i>Sorbus redliana</i> 'Burokvölgy'
• <i>Fraxinus ornus</i> 'Mecsek'	• <i>Sorbus rotundifolia</i> 'Bükk Szépe'
• <i>Fraxinus ornus</i> 'Pilis'	• <i>Syringa josikea</i> 'Smaragd'
• <i>Hedera helix</i> gyűjtemény	• <i>Thuja occidentalis</i> 'Ágnes'
• <i>Juniperus sabina</i> 'Tiszakürt'	• <i>Ribes alpinum</i> 'Soroksár'
• <i>Lonicera</i> × <i>tellmanniana</i>	• <i>Thuja occidentalis</i> 'Barabits Globe'
• Magyar rózsafajták gyűjteménye	• <i>Thuja occidentalis</i> 'Barabits Green'
• <i>Malus toringo</i> 'Gyöngyvér'	• <i>Thuja occidentalis</i> 'Császároszlop'
• <i>Morus alba</i> 'Fegyvernekiana'	• <i>Thuja occidentalis</i> 'Henezia'
• <i>Parrotia persica</i> 'Tűzmadár'	• <i>Thuja orientalis</i> 'Balaton'
• <i>Pinus sylvestris</i> 'Sé'	• <i>Thuja orientalis</i> 'Hunor'
• <i>Platanus</i> × <i>hispanica</i> 'Budapest'	• <i>Thuja orientalis</i> 'Jászkiséri'
• <i>Prunus</i> 'Rubin'	• <i>Thuja orientalis</i> 'Lakatos Aurea'
• <i>Prunus</i> 'Tavaszi Hírnöke'	• <i>Thuja orientalis</i> 'Telihold'
• <i>Prunus</i> × <i>davidiopersica</i> 2.sz klón	• <i>Thuja orientalis</i> 'Dundi'
• <i>Prunus dulcis</i> 'Balaton'	• <i>Tilia</i> 'Szent István'
• <i>Prunus laurocerasus</i> gyűjtemény	• <i>Tilia platyphyllos</i> 'Pannonia'
• <i>Prunus padus</i> 'Piros Oszlop'	• <i>Tilia platyphyllos</i> 'Sárgavesszejú'
• <i>Prunus tenella</i> 'Kati'	• <i>Tilia tomentosa</i> 'Balaton'
• <i>Prunus tenella</i> 'Rózsaszín Május'	• <i>Tilia tomentosa</i> 'Bori'
• <i>Pyrus nivalis</i> 'Kartália'	• <i>Tilia tomentosa</i> 'Szeleste'
• <i>Pyrus pyraeaster</i> 'M7'	• <i>Tilia tomentosa</i> 'Wagner János'
	• <i>Tilia tomentosa</i> 'Zentai Ezüst'

A Budai Arborétum kiemelkedő dendrológiai értékei (V. Melléklet)

A Budai Arborétum több értékes dendrotaxonnal is rendelkezik, melyeket egyrészt koruk miatt, másrészt botanikai alapon sorolhatjuk az értékes taxonok közé. Az idősebb egyedek főleg a Ráde Károly felső kerti telepítéseiből maradtak ránk. A Budai Arborétumban él ország legidősebb perzsafája (*Parrotia persica*), libanoni tölgye (*Quercus libani*), illetve mandzsu ostorfája (*Celtis bungeana*). Az itt található platán fajok (*Platanus* spp.), páfrányfenyők (*Ginkgo biloba*), komlógyertyán (*Ostrya carpinifolia*), hikoridió (*Carya cordiformis*), amerikai vasfa (*Gymnocladus dioica* 'Variegata'), amerikai sárgafa (*Cladrastis kentukea*) és kőrisek

(*Fraxinus* spp.) évszázados koruknál fogva érdemelnek kiemelt figyelmet. A Felső Kert további dendrológiai értékei közé soroljuk mamutfenyő fajokat (*Metasequoia glyptostroboides*, *Sequoiadendron giganteum*), a kaszpi lepényfát (*Gleditsia caspica*), a kutyatej-cserjét (*Securinega suffruticosa* syn. *Flueggea suffruticosa*), a meggyesfüzért (*Oemleria cerasiformis*), a kínai mahagónit (*Toona sinensis*), vagy a kollégium feletti területen található aleppói fenyőt (*Pinus halepensis*), illetve az újmexikói bojtosfagyalt (*Forestiera neomexicana* syn. *Forestiera pubescens* var. *parvifolia*).

Míg a Felső kertben a lombhullató fajok, addig az Alsó Kertben az örökzöld, és főként a ritka pikkely-, és tűlevelű fajok emelhetők ki. A fenyőket itt olyan különlegességek képviselik, mint három cédrusfaj (*Cedrus atlantica*, *C. deodara*, *C. libani*), tűnyalábos fenyők (*Pinus brutia*, *P. koraiensis*, *P. pinaster*, *P. pinea*, *P. heldreichii* var. *leucodermis*, *P. ponderosa*, *P. sabiniana*), a japán szugifenyők (*Cryptomeria japonica*), a szír boróka (*Juniperus drupacea*), a japán nagymagvú tiszafa (*Torreya nucifera*), illetve népes a ciprusfélék (*Cupressaceae*) ritka fajainak száma is (*Calocedrus decurrens*, *Cupressus funebris* syn. *C. pendula*, *Cupressus arizonica* syn. *H. arizonica*, *C. benthamii* syn. *H. benthamii*, *C. goveniana* syn. *H. goveniana*, *C. pygmaea* syn. *H. pygmaea*, *C. sargentii* syn. *H. sargentii*). Lomblevelű örökzöldek közül az örökzöld és télizöld tölgyek (*Quercus coccifera*, *Quercus ilex*, *Quercus × turneri* 'Pseudoturneri', *Quercus × hispanica* 'Ambrozyana'), a fatermetű örökzöld fényeslevelű fagyalok (*Ligustrum lucidum*), az örökzöld magnóliák (*Magnolia grandiflora*), az örökzöld perzsafa (*Sycopsis sinensis*), a bőrlevelű holböllia (*Holboellia coriacea* syn. *Stauntonia coriacea*), a kínai korallberkenye (*Photinia serratifolia*), vagy 'K' épület védelmében álló kifejlett kínai kenderpálmák (*Trachycarpus fortunei*). A lombhullató taxonok között is akadnak különlegesebb egyedek, melyek közül több is szoliterként, egy-egy területrész karakteres domináns egyede. Ilyenek például a magyar tölgy (*Quercus frainetto*) és a pontuszi tölgyek (*Quercus pontica*), a hársak közül az Ormos-kerti 'Balaton'-hárs (*Tilia tomentosa* f. *petiolaris* 'Balaton'), vagy a kerti tó melletti krími hárs (*Tilia × euchlora*), illetve a kaukázusi szárnyasdió (*Pterocarya fraxinifolia*) és az imafüzérfa (*Melia azedarach*). A fiatalabb vagy cserje termetű ritkaságok között meg kell említeni a kínai gumifákat (*Eucommia ulmoides*), a keleti ámbrafát (*Liquidambar orientalis*), a kínai napernyőfát (*Firmiana simplex*), az illatos tündércserjéket (*Chimonanthus praecox*), a krisztustövist (*Paliurus spina-christi*), a Schmidt Gábor által szelektált perzsa varázsfákat (*Parrotia persica* 'Tűzmadár'), a sárgaszarv-cserjéket (*Xanthoceras sorbifolium*), a galambfát (*Davidia involucrata*), illetve az amúri parázsفát (*Phellodendron amurense*).

ÉRTÉKLELTÁR

A IV. melléklet tartalmazza az értékleltárat táblázatos formában és a hozzá tartozó térképet a VII. melléklet tartalmazza. Az értékleltár elején az arborétumban megtalálható védett épületeket is felsoroljuk. Az értékeket egy, a VII. (és V., illetve a VI.) mellékletben látható módon felosztott területek (összesen nyolc, római számmal jelölt rész) mentén tárgyaljuk, amelyek az útvonalhálózat szerint jól lehatárolható nagyobb funkcionális és térbeli

egységekre osztja az arborétumot a minél könnyebb bemutatás és jövőbeni fejlesztések megfogalmazása végett. A táblázatban szerepeltetjük az egyes objektumok keletkezési idejét (amennyiben ismert), készítőjét, anyagát, jelentőségét, értékét és az objektummal/elemmel kapcsolatos megőrzési, fejlesztési, illetve egyéb beavatkozási javaslatot.

ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS, SZAKÉRTŐI JAVASLATOK

A Budai Arborétum 2005 óta **műemléki védelem** alatt áll. Az országos szintű védelmet a **jelentős történeti épületállomány** mellett a **kert kertművészeti, történeti, botanikai, valamint településközülogiai jelentősége** is indokolja. A Gellért-hegy déli oldalán a 19. század közepén létrejött intézménykert az eltelt több mint 150 év alatt többször bővült, napjainkban az arborétum zöldfelülete **7 és fél hektár** területen helyezkedik el. A Villányi úttól délre eső egykori kísérleti telep és haszonkert kivételével, az arborétum területe megőrizte **egykori kiterjedését**, amely mai formájában a 20. század folyamán jött létre. Az arborétum a **hazai felsőfokú kertészeti és tájépítészeti oktatást** kiszolgáló, azzal összeforrtan fejlődő, attól mind funkcióját, mind történetét tekintve **el nem választható** kert. Az arborétum az egyes kertművészeti stíluskorszakok lenyomatát, valamint az egyetemen oktató neves szakemberek kézjegyét is magán viseli, így mind történeti, mind szakmatörténeti szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír.

A kert **legidősebb** és **kerttörténeti szempontból legértékesebb** része a **Felső Kert** gyűjteményi területe, amelyet a 19. század végén **Ráde Károly** tervei alapján a **historizáló tájkertek** szellemében alakítottak ki. A kertrész **úthálózata, növényállománya, a feltáruló kerti látványok**, valamint a Felső Kertet délről határoló **kovácsoltvas kerítés és kapuk** megőrizték az egykori kerti kompozíció legfontosabb jellegzetességeit. Itt találhatóak a kert **legidősebb növényegyedei** is, amelyek már korukból adódóan is kimagasló dendrológiai értékkel rendelkeznek. A Felső Kert északnyugati sarkában kialakított **sziklakert**, bár többször átalakították, de funkcióját tekintve Ráde koncepcióját örökíti tovább. Mindezek megőrzése és fenntartása elsődleges szempont. A Ráde-féle legrégebbi arborétumi területről északra, a kollégiumhoz átvezető, **teraszos kertrészt Rerrich Béla** tervei alapján, 1919 körül építették ki. A kertrész **térstruktúrája, teraszos szerkezete** (támfalak, lépcsők, sövények) máig fennmaradt. A Felső Kert területén elhelyezkedő **Díszter** a 2010-es évek helyreállításai során részben (**terepplasztika, növénykiültetés**) visszanyerte a 20. század elején **Rerrich Béla** tervei alapján kialakított **mértani kert** formáját. A kertrész, mint a Felső Kert reprezentatív fogadótere is funkcionál, így a minőségi fenntartás nem csak az örökségvédelmi szempontok alapján indokolt. Az 'F' épület mögött szintén **Rerrich Béla** tervei alapján épült **egykori rózsakert területe** ma a nagyközönség elől elzárt üzemi területként működik, indokolt lenne a kertrészt az arborétum vérkeringésébe visszacsatolni és az egykori díszes rózsakertet a meglévő tervi források alapján **rekonstruálni**.

Kerttörténeti szempontból az **Alsó Kert** területén, az **'A' és 'G' épületek között** az 1950-es és 1960-as években **Ormos Imre** által, **modern stílusban** tervezett kertrész kell kiemelni, amely napjainkban is jól mutatja egykori kialakítását (**úthálózat, terep, lépcsők, sziklakert, szocreál szobor**). Megőrzése és fenntartása fontos feladat. Az Ormos-kertet délről határoló **idős platánfák** botanikai értékük mellett, történeti értékük miatt is különösen értékesek, hiszen ezek a fák, még a 'G' és 'C' épületek építésének idejéből, a 19. század végéről - 20. század első évtizedéből maradtak fenn. Az arborétum **legfiatalabb** kertrészét a 20. század második felében, az üvegháztelep lebontása és a 'K' épület megépítése után, az **Alsó Kert nyugati oldalán** alakították ki, amely kerttörténeti szempontból nem rendelkezik kiemelkedő értékkel, de az itt elhelyezett gyűjteményeknek és a tankertnek köszönhetően **botanikai és oktatási jelentősége** meghatározó. Az 1990-es években a kert délnyugati sarkában kialakított kerti tó és a növénygyűjtemények tájképi jellegű elhelyezkedésének köszönhetően ez a kertrész is **egyiséget alkot az arborétum történeti területeivel**.

Szintén fontos kiemelni a kert területén található jelentős képzőművészeti értékkel rendelkező **szobrászati alkotásokat**, amelyek a Dísztéren (Bereczki Máté szobra), a Felső Kertben az 'F' és az 'A' épületeket összekötő út mentén (Mohácsy Mátyás, Lippay János, Magyar Gyula, Győry István, Vas Károly, Ormos Imre, Probocskai Endre, Mőcsényi Mihály, Almási Elemér és Kósa Géza szobrai), az Alsó Kertben a 'K' épület előtti parkolóban (Mathiász János szobra), valamint az Ormos-kert területén (Entz Ferenc szobra, Térdeplő lány virággal) találhatóak.

Szakértői (örökségvédelmi) javaslatok a Budai Arborétum tájépítészeti fejlesztéséhez

A Budai Arborétum kertörökségi helyszín. Az arborétum és a Budai Campus, mint oktatási intézmény egy egységet képez, egymás funkcióját erősítik, együttesük fenntartása, ezáltal az eredeti funkció megőrzése elsődleges szempont. Az arborétum nem csak oktatási szempontból országos szintű és múltú felbecsülhetetlen érték, amelynek megőrzése és fejlesztése nemzeti érdek, hanem Buda és a XI. kerület lakói számára jelentős, szabadon látogatható zöldfelületi elem, amely a közjót szolgálja. Fejlesztésénél figyelembe kell venni a különböző kerttörténeti rétegeket, megőrizve mindazokat az értékes szerkezeti, funkcionális, növényi és díszítő elemeket, amelyek az arborétum szerves fejlődése nyomán alakultak ki, és amelyek egy adott kertépítészeti stíluskorszakra vagy alkotóra utalnak. Ugyanakkor, mint növénygyűjtemény és oktatási-kutatási terület, az arborétum fejlesztésénél a dendrológiai és edukációs szempontú fejlesztés is elvárás, Emellett a természetvédelmi funkciók megtartása és a természeti védettségéből, illetve műemléki értékekből adódó speciális fenntartási szabályok szem előtt tartása is fontos szempont.

A Budai Arborétum története során a mai napig végig követhetők a Ráde Károly 1893-as terve nyomán megvalósult első, koncepcionális tervezés és fejlesztés főbb stiláris jellemzői, továbbá a későbbi korszakokban létrehozott kertrészek meghatározó karakterei is.

Az arborétum örökségvédelmi szempontú fejlesztésének fő irányvonalait (tér szerkezet, úthálózat, növényállomány, kutatási és oktatási tevékenység) ezekből az eredeti szerkezeti koncepciókból és történeti értékekből kiindulva szükséges felépíteni.

Ugyanakkor mérlegelni kell a fejlesztések során a fenntarthatóságot, az oktatás, kutatás és környezeti nevelés szempontjából is fontos új funkciók elhelyezésének lehetőségét, továbbá a biodiverzitás és a klímaadaptációs, innovatív parktervezési ötletek és megoldások lehetőségeit is, amelyek szakszerű és érzékeny alkalmazása a fejlesztések során nem ellenkezik sem az örökségvédelem sem a természetvédelem szempontjaival.

Mindezek fényében a következő javaslatokat fogalmazzuk meg a fejlesztések során:

a. Az arborétum jelenlegi kiterjedése és alapfunkciói (növénygyűjtemény, oktatás, kutatás) megőrzendők.

b. Minden jövőbeni az arborétum területén történő fejlesztésnek egy egységes és hosszú távú Tájépítészeti Fejlesztési Stratégia mentén kell megvalósulnia, amelynek elkészítése sürgős feladat. A stratégia kiindulási pontját jelen KTD képezi.

c. Az arborétum szerves fejlődésének eredményeképpen létrejött és máig felismerhető kertszerkezet megőrzendő, helyreállítandó. Szükséges ugyanakkor az alapítók és fejlesztők által tervezett gyűjteményes kert jelleg erősítése. Ezek érdekében kiemelt örökségvédelmi cél:

- Az arborétum eredeti szerkezetére (és a gyűjteményes kertek általános szerkezetére) jellemző fő strukturális elemek, illetve a lombkorona-borítottság megfelelő arányú és pozíciójú helyreállítása; ebben jelentős feladat a szabad gyepes és cserjés-ligetes parkrészek arányos, jól kirajzolódó elkülönítése.

- Az Arborétum szabadtér-rendszerének és vizuális kapcsolatainak, átlátásainak helyreállítása. Az Arborétum térstruktúráját főként a beállt növényzet határozza meg. A szakszerű fejlesztés és helyreállítás érdekében át kell gondolni a jövőbeni növénytelepítéseket, azok koncepcióját a térszerkezeti elvárásokkal összhangban kell kialakítani (a térszerkezeti szempontból jelentős fásszárú növényegyedek felsorolását és helyszínrajzát a VI. melléklet tartalmazza, ezek megőrzése és fenntartása kerttörténeti szempontból is jelentős):

- a meglévő dendrológiai állományt tekintve az erősen csonkolt, sérült faegyedeket mielőbb le kell szaporítani a megfelelő helyre telepíteni, figyelembe véve környezeti igényüket, illetve az elért kívánt térstruktúrát;

- a már elültetett fiatalabb faegyedek, cserjék átültetése is a fejlesztési stratégia részét képezheti, ezeknél minden esetben egyedileg kell mérlegelni az adott növény túlélésének esélyét;

- a területen több példányt is felvonultató, továbbá a dendrológiailag értéktelenebb taxonok eltávolítása szükségessé válhat, az invazív növények rendszeres eltávolítása pedig indokolt; a növényselekción, és az ezzel párhuzamos, minőségi növénycserét több évre (vagy akár évtizedre) előre kell ütemezni (a jelenlegi növényállomány telepítése is hasonló elvek alapján történt);

- szükséges a történeti fa- és cserjeállomány megóvása, egyedi felmérése és szakszerű kezelése, továbbá a kipusztuló történeti fa- és cserjeállomány fajtaazonos pótlása, a stratégiai alapú növénytelepítés (famegújítási stratégia);

- a növényalkalmazás tekintetében a park egészében követendő a térhatárok felé magasodó, belső területek felé fokozatosan csökkenő szintezett növényfal struktúra kialakítása, amely kisebb egységeken belül is alkalmazható elv.

- A belső úthálózat felújításánál az eredeti nyomvonalak lehetőség szerinti megtartása, helyreállítása (szükséges lehet az útszélességek, burkolatok, alternatív közlekedési módok átgondolása, újra értelmezése). Az arborétum kerttörténeti szempontból legidősebb és legértékesebb része a Felső Kert központi területe a Ménesi úttól a sziklakert vonaláig a Somlói út irányában, amely nagy vonalakban őrzi a Råde Károly féle kialakítást, a kertnek ezen részén a fennmaradt elemek megőrzése, és ahol lehetőség van az úthálózat nyomvonalának a helyreállítása javasolt.

d. A Budai Arborétum térszerkezetének markáns történeti fókuszpontjai:

- az Arborétum bejárati terei,
- a Råde-féle tájképi formavilágú kertrészek a Felső Kertben,
- a Díszter (2011-ben újult meg a Rerrich Béla által tervezett kialakítás rekonstrukciójaként, ennek a kompozíciónak és elemeinek megőrzése és magasszintű fenntartása szükséges),
- az Ormos-kert (az Alsó-kert kertépítészeti szempontból legértékesebb kertrésze; teljes kompozíciójának és elemeinek megőrzése, valamint minőségi fenntartása szükséges),
- a 'K' parkoló,
- az Alsó Kertben kialakított tó környezete,
- a 'K' épület nyugati homlokzata előtt valamint az egykori kazánház és 'K' épület között kialakult nagyobb szabad gyepfelületek.

Ezeknek az elemeknek a szerkezeti megőrzése, illetve a közlekedési és vizuális feltárásaiknak a fejlesztése elsődleges.

e. Az oktatási-kutatási funkciók megtartása, fejlesztése megköveteli a növényállomány folyamatos fejlesztését és fenntartását; edukációs szempontból a klasszikus növényismereti és rendszertani szempontokon túlmenően továbbra is vizsgálni kell a 21. század klimatikus kihívásaira aktívan reagáló fejlesztések megvalósításának lehetőségét, mint például:

- Új klímaadaptív növényfajok, társulások és élőhelyek bemutatása
- Biodiverzitás növelése
- Csapadékvíz-gazdálkodás, vízvisszatartás módszereinek bemutatása
- Új fatelepítési és fenntartási módszertanok bemutatása
- Az általános kertészeti és tájépítészeti képzésen túlmenően, a Budai Campuson folyó speciális szakterületi képzésekhez (favizsgáló és faápoló képzés, ökológikus zöldfelület-fenntartó képzés, történetikert-kezelő képzés) kapcsolódó oktatási tevékenységek gyakorlati szemléltetését biztosító inspiratív oktatási környezetet.

f. A Felső kert 'F' épület mögötti, jelenlegi elzárt kutatási területén javasolt az egykori Rerrich Béla által tervezett rozárium rekonstrukciója, amelyre a fennmaradt tervek alapján hiteles módon nyílik lehetőség, így az a rész is újra a díszkerti funkciót nyerheti vissza

g. A Felső Kert Somogyi kollégium felé vezető, teraszos kertrészének geometrikus struktúrájának megőrzése, a lépcsők és támfalak felújítása, valamint az egykori gömbmeggy fasor visszatelepítése felmerül, mivel ez a kertrész az 1920-as évek végétől tartja mai terepi formáját. Tekintettel arra, hogy a rekonstrukcióra 2007-ben már történt egy sikertelennek bizonyult kísérlet, meg kell vizsgálni, hogy ennek mi volt az oka, és az ok megszüntethető-e (sajnos feltehetőleg a talajuntség áll a háttérben, így más, hasonló habitusú taxonnal lenne érdemes kiváltani ezt a fajtát).

h. Az Alsó Kertben az értékes karakteralkotó faegyedek, növényfoltok figyelembevételével mind a díszkerti, mind pedig az oktatás-nevelés funkciót és ezen belül is elsődlegesen az egyetemi „tananyag” esztétikus bemutatását előtérbe helyező kertkompozíció kialakítása szükséges lenne.

i. A széleskörű környezeti nevelés és értéktudatosítás helyszínékként az arborétum nyilvános kert jellegét (korlátozott használatú, a nagyközönség számára részben nyitott intézménykert) meg kell őrizni. Az Arborétum, mint történeti kert, nemzeti kincs. Szükség van a Budai Arborétum komplex szerepének meghatározására, társadalmasítására (ökoszisztéma szolgáltatások), figyelembe véve a helyszín örökségvédelmi sajátosságait. Kommunikálni kell az Arborétum jelentőségét a magyar kertművészet, felsőoktatás és kultúra számára. Át kell gondolni bemutatási lehetőségeinek erősítési lehetőségeit. Ugyanakkor – elsősorban a kerület közoktatási intézményeivel, óvodáival – hivatalos együttműködési formákat kell találni, amely minden fél számára előnyös.

j. Az arborétum szobrai, művészi elemei, és egyéb emlékműveinek (összességében 'kisarchitektúrái') elhelyezése részben átgondolandó. A felső kerti szoborpark és az Ormoskert kisarchitektúráit eredeti helyükön kell megőrizni. A 'K' parkolóban található Matthiász szobor parkon belüli áthelyezése (a Felső Kert szoborparkjába) mielőbb szükséges. A műemléki értéket nem képviselő, de érzelmi vagy közösségi szempontból fontos kisarchitektúrák megőrzése nem kötelező, de javasolt, hiszen ezek sok esetben korlenyomatok, a park történetét gazdagítják, a helyhez kötődést erősítik.

k. Az arborétumot övező történeti **kerítések, támfalak** felmérése, megőrzése és a leromlott állapotú szakaszokon helyreállítása és felújítása szükséges és sok esetben halasztást nem tűr; az **épületállomány** számos eleme fontos része a teljes arborétumnak, amelyek fejlesztése és újra használatba vétele a park szempontjából is szükséges volna (főleg 'F' épület és kazánház).

l. Az arborétum alpinfrastruktúráinak (ellenőrzött beléptetés, őrzés-védelem, parkolás, közvilágítás, kültéri berendezés, tájékoztatás, étkeztetés stb.) biztosítása a hosszú távú sikeres fejlesztés és a társadalmi kommunikáció kulcsa. Az infrastruktúra fejlesztéseknek elsődlegesen a kaputerek frekventált helyszínein kell összpontosulniuk. Az arborétum teljes területén szükséges a leromlott állapotú útburkolatok, műszaki létesítmények felújítása,

karbantartása, valamint a kerti berendezések egységes arculat szerinti kialakítása – történeti karakterük megőrzése mellett.

Összességében az arborétum fenntartására nagyobb anyagi forrásokat szükséges fordítani, hogy a megfelelő fenntartási színvonal és a fejlesztések biztosíthatók legyenek. Az egyes értékleltári elemekre vonatkozó további részletes szakértői javaslatokat az értékleltár táblázata tartalmazza az elemek szerinti tárgyalásban.

IRODALOM

A dokumentációban használt rövidítések

BFL	Budapest Főváros Levéltára
BTM	Budapesti Történeti Múzeum
EFKL	Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár
MÉM MDK	Magyar Építészeti Múzeum Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
ZM kgy	Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye

Arnóth 2000	Arnóth Lajos: Búcsú Szendrői Jenőtől a Mesteriskolán. <i>Magyar Építőművészet</i> . 2000. 4 sz. 2-3.
Bajor-Dr. Lampert 2018	Bajor-Dr. Lampert Rita – Bajor Zoltán: <i>Természetismereti tanösvények Budapesten</i> , Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 2018.
Boda 2023	Boda László (szerk.): <i>Arborétumok és Botanikus kertek Magyarországon</i> , B.K.L. Kiadó, Szombathely 2023.
Buchta 1919	Buchta Győző, Horn János, Schilberszky Károly, Szász Nándor (szerk.): <i>A budapesti állami Kertészeti Tanintézet évkönyve: működésének első huszonöt évéről, 1894-1919</i> , Budapesti Állami Kertészeti Tanintézet, Budapest 1919.
Csepely-Knorr–Sárospataki 2009	Csepely-Knorr Luca – Sárospataki Máté: A "Gellért-hegyi paradicsom" - a Budai Arborétum felső kertjének építéstörténete a II. világháborúig. <i>4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat</i> . 2009. 14. sz. 2-25.
Fekete 2015	Fekete Albert (szerk.): <i>A Budai Arborétum tájépítészeti állapotfelmérése és értékelése</i> . Budapest, 2015. Kézirat. (MATE TTDI Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék Archívuma)
Fortepan 01	Fortepan 01, https://hetifortepan.capacenter.hu/varosi-pad/ (Megtekintés: 2024.03.23.)
Földváryné 1996	Földváryné Kocsis Luca - Zsidi Vilmos (szerk.): <i>FŐISKOLÁTÓL EGYETEMIG</i> . Dokumentumok a felsőbb szintű kertészképzés történetéből II. 1945 -1953., Budapest, 1996.
Funiq 01	https://funiq.hu/3370-budai-arbor%C3%A9tum (Megtekintés: 2024.03.23.)
Geday 1978	Geday Gusztáv - Hornyák Márton: <i>Kertészeti Egyetem 125.</i> , Budapest 1978.
Hámori 2000	Hámori Zoltán: A Budai Arborétum története. <i>Új Kertgazdaság</i> . 2000. (XXXII. évf.) 1. sz. 81-86.
Hámori 2004	Hámori Zoltán: <i>Tanösvények a Budai Arborétumban</i> , Budapesti

	Corvinus Egyetem Kertészettudományi Karának Dendrológiai Tanszéke, Budapest, 2004.
Hegyes 2022	Hegyes Katalin: <i>Ki a szabadba! 130 izgalmas tanösvény Budapesten és környékén</i> , Ginkgo Kiadó, Gödöllő 2022.
Honfi 2012	Honfi Péter (szerk.): <i>A megújult Budai Arborétum</i> . BCE–Kertészettudományi Kar, Budapest, 2012.
Honfi 2023	Honfi Péter, Sütöriné Diószegi Magdolna: Budapest - Budai Arborétum: A Magyar Arborétumok És Botanikus Kertek Szövetsége Tagkertje. In <i>Arborétumok és botanikus kertek Magyarországon</i> . B.K.L. Kiadó (2023), 2023; 22–25.
Honfi–Diószegi 2023	Honfi Péter–Sütöriné Diószegi Magdolna: A 130 éves Budai Arborétum növénygyűjteményének fejlődéstörténete. <i>Kertgazdaság</i> . 2023. (55), 68-83.
Horváth 2013	Horváth Tamás: Szoboravató a Probockskai születésnapon. <i>Agrárkönyvtári Hírvilág</i> . 2013. (XX. évf.) 2. sz. http://www.mezogazdasagikonyvtar.hu/assets/Hirvilag/AH2013/2/p_robocskai-szobor.htm (Megtekintés: 2024.03.23.)
A Kert 1907	A kertész szakiskolákról II. <i>A Kert</i> . 1907. (XIII. évf.) 304. sz. 662-664.
Kertészet 1919a	A budapesti állami Kertészeti Tanintézet új igazgatójának székfoglaló értekezlete. <i>Kertészet</i> . 1919. (VII. évf.) 46-47.
Kertészet 1919b	Igazgató-változás a Kertészeti Tanintézetben. <i>Kertészet</i> . 1919. (VII. évf.) 78.
Kertészet 1920	Igazgató-változás a Kertészeti Tanintézetben. <i>Kertészet</i> . 1920. (VIII. évf.) 15.
Kertészeti Lapok 1893	Magyar királyi kertészeti Tanintézet. <i>Kertészeti Lapok</i> . 1893. (VIII. évf.) 10. sz. 271.
KÖH 2004	Kulturális Örökségvédelmi Hivatal: <i>Javaslat műemléki értékek védetté nyilvánítására, volt Kertészeti Egyetem épületei és arborétuma</i> , 2004.
Köztérkép 01	https://www.kozterkep.hu/39513/dr-mocsenyi-mihaly-mellszobra# (Megtekintés: 2024.03.18.)
Köztérkép 02	https://www.kozterkep.hu/13761/somogyi-imre# (Megtekintés: 2024.03.19.)
Köztérkép 03	https://www.kozterkep.hu/31521/mathiasz-janos# (Megtekintés: 2024.03.19.)
Kürthy 1921	Kürthy György: Látogatás a kertészeti iskolában. <i>Pesti Hírlap</i> . 1921. (XLIII. évf.) 96. sz. 4.
MATE 01	https://budaiarboretum.uni-mate.hu/h%C3%ADr/-/content-viewer/aranydiplom%C3%A1sokkal-jubil%C3%A1lt-az-

	%C3%A9lelmeszerm%C3%A9rn%C3%B6ki-k%C3%A9pz%C3%A9s-bud%C3%A1n/20123 (Megtekintés: 2024.03.18.)
MATE 02	https://budaicampus.uni-mate.hu/a-campus-t%C3%B6rt%C3%A9nete (Megtekintés: 2024.03.19.)
MATE 2022	Balázs Gusztáv (szerk.): <i>Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Képes Krónikája</i> . Gödöllő, 2022.
Moesz 1932	Moesz Gusztáv: Budapest virágoskertjei. <i>Természettudományi Közöny</i> . 1932. 353-365.
Molnár 1885	Molnár István (szerk.): <i>A Budapesti m. kir. Vinczellérképezde évkönyve: Az intézet 25-éves fennállása valamint a Budapesti Országos Kiállítás alkalmából</i> , Budapest 1885.
MTMT 01	https://m2.mtmt.hu/api/publication/32855627 (Megtekintés: 2024.03.18.)
Nagy 2023	Nagy Z. Róbert: 130 éves a Budai Arborétum. <i>Kertészet és Szőlészet</i> , 2023 (43), 6-8.
Nemzeti Archívum 01	Nemzeti Archívum, Entz Ferenc szobra https://nemzetiarchivum.hu/photobank/item/MTI-FOTO-QXdnVWE5Vit5Ylcyb0g0YktvdHo5QT09 (Megtekintés: 2024.03.23.)
Ormos 1972	Ormos Imre (szerk.): <i>A Kertészeti Egyetem Évkönyve 1971–1972.</i> , Budapest, 1972.
Osváth 2014	Osváth Zsolt: Másfél évszázad a Gellért-hegy déli lejtőjén. Az épített örökség intézménytörténet tudathordozó funkciója a Budapesti Corvinus Egyetem Budai Campusán. <i>Per aspera ad astra</i> . 2014. (I. évf.) 2. sz. 92-116.
Ökotáj 2002	1894-ben nyílt meg a Budapesti Magyar Királyi Tanintézet - A Budai Arborétum. <i>Ökotáj</i> . 2002. 29-30.
Pál 1971	Pál Balázs: Kertészeti Egyetem új épületcsoportja, Budapest XI., Ménesi út. <i>Magyar Építőművészet</i> . 1971. 5. sz. 38-43.
Pesti Hírlap 1922	"Magyar kert" a Gellérthegyen. <i>Pesti Hírlap</i> . 1922. (44. évf.) 92. sz. 15. https://mandadb.hu/tetel/735339/Magyar_kert_a_Gellerthegyen
Preisich 1955	Preisich Gábor: Budapest tíz éve. <i>Magyar Építőművészet</i> . 1955. 3-5. sz. 76-83.
Probocskai 1994	Probocskai Endre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez. In: <i>Publicationes Universitatis Horticulturae Industriae Alimentariae</i> . Budapest,

	1994.
Räde 1899a	Räde Károly: A budapesti magyar királyi kertészeti tanintézet. <i>A Kert.</i> 1899. (V. évf.) 92. sz. 17-20.
Räde 1899b	Räde Károly: A budapesti magyar királyi kertészeti tanintézet. <i>Kertészeti Lapok.</i> 1899. (XIV. évf.) 2. sz. 71-76.
Räde 1902	Räde Károly: A budapesti magy. kir. kertészeti tanintézet. <i>Kertészeti Lapok.</i> 1902. (XVII. évf.) 4. sz. 94-100.
Räde 1929	Räde Károly - Darvas Ferenc: Budapesti m. kir. Kertészeti Tanintézet. <i>Kertészeti Lapok.</i> 1929. (Hazai kertjeink ismertetése különszám) 3-8.
Räde 1943	Räde Károly: 50 évvel ezelőtt. <i>Kertészeti Szemle.</i> 1943. (XV. évf.) 5. sz. 67-70.
Rerrich 1920	Rerrich Béla: A Kertészeti Tanintézet 25 éves jubileumához. <i>Kertészet.</i> 1920. (VIII. évf.) 11-12.
Rerrich 1923	Rerrich Béla: <i>A kert rendezés mestersége és művészete.</i> Budapest, 1923.
Saly 2017	Saly Noémi (szerk.): <i>Gellérthegy,</i> Fekete Sas Kiadó, Budapest 2017. (Budapesti kultúrtörténeti séták III.)
Schmidt 1994	Schmidt G.: <i>Budai arborétum.</i> KÉE-KK Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék: Budapest, 1994.
Schmidt 2006	Schmidt, G. - Tóth, I. - Danyi, G.: <i>Kertészeti dendrológia.</i> Mezőgazda: Budapest, 2006.
Schmidt 2013	Schmidt, G.: <i>A Budapesti Corvinus Egyetem Budai Arborétuma.</i> Budapest Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológia Tanszék: Budapest, 2013.
Szabó 2023	Szabó, K. - Gergely, A. - Tóth, B. - Szilágyi, K.: Assessing the Spontaneous Spread of Climate-Adapted Woody Plants in an Extensively Maintained Collection Garden. <i>Plants</i> 2023. 12. sz. 1989. doi:10.3390/plants12101989.
SZIE 01	https://archive2020.szie.hu/sites/default/files/szie-rektorai-jogelod-intezmenyek-vezetoi.pdf (Megtekintés: 2024.03.20.)

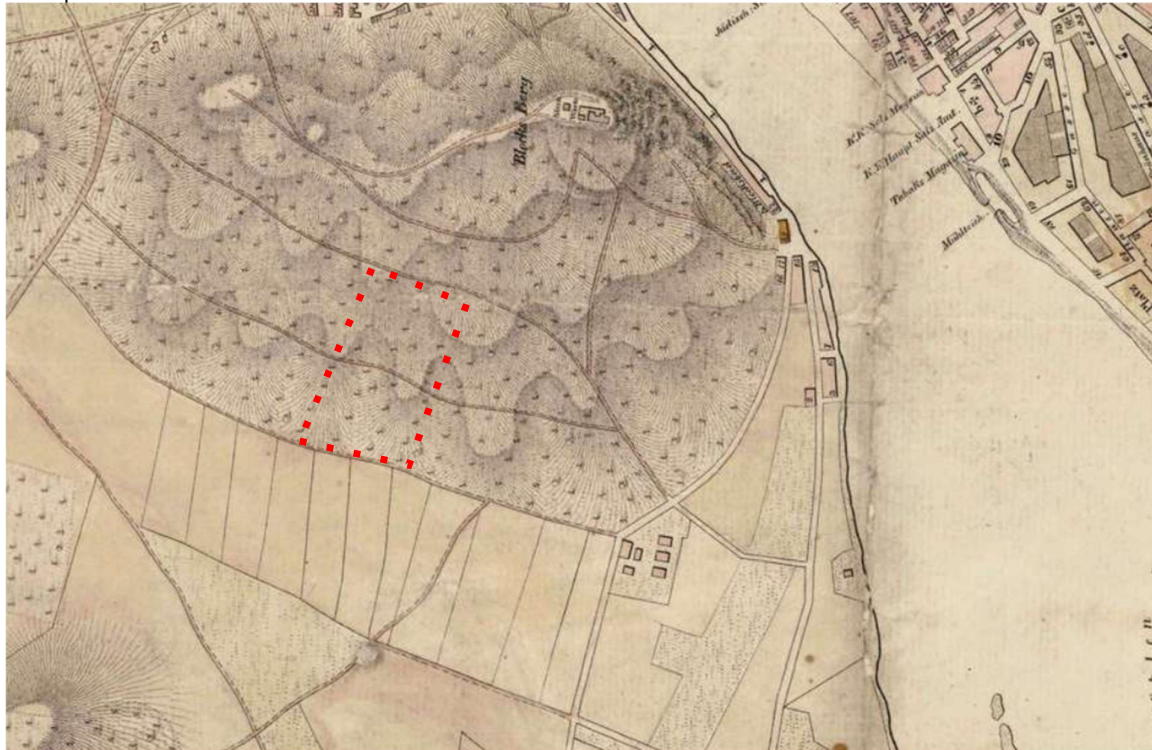
SZIE 02	Növénygyűjteményeink Budai Arborétum Available online: http://budaiarboratum.szie.hu/novenyvilag/novenygyujtemenyeink (accessed on 18 November 2021)
Sütöriné 2015	Sütöriné Diószegi Magdolna - Takács Katalin - Honfi Péter: <i>A Budai Arborétum növényállományának értéke</i> . BCE: Budapest, 2015.
Szögi 1995	Szögi László (szerk.): <i>100 éve nyílt meg a Budapesti Magyar Királyi kertészeti tanintézet</i> . Dokumentumok a felsőbb szintű kertészképzés történetéből I. 1894-1944. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Budapest 1995.
Tóth 2003	Tóth Imre (szerk.): <i>Magyarország legfontosabb arborétumai és botanikus kertjei</i> , Magyar Arborétumok és Botanikus kertek Szövetsége, Budapest, 2003.
Tóth 2022	Tóth, B.: <i>Kertművészeti fejlesztési lehetőségek a Budai Arborétumban</i> . Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, 2022.
Tóth-Szabó 2022a	Tóth, B. - Szabó, K.: Honos Fásszárú Taxonok a Klímaváltozás Tükrében. In <i>Tájökológiai kihívások, adaptációs lehetőségek</i> . MTA Debreceni Területi Bizottság Földtudományi Szakbizottság: Debrecen, 2022. 62-68.
Tóth-Szabó 2022b	Tóth, B. - Szabó, K.: A Budai Arborétum Hárs Taxonjainak Fenológiai Vizsgálata. In <i>A Lippay János – Ormos Imre – Vas Károly (LOV) Tudományos Ülésszak tanulmányai</i> . Budapest, 2022.
Az Újság 1932	Napirend. <i>Az Újság</i> . 1932. 186. sz. 12.
Vasárnapi Újság 1859	Hír. <i>Vasárnapi Újság</i> . 1859, 26.sz. 309. https://adt.arcanum.com/hu/view/VasarnapiUjsag_1859/?query=entz+ferenc&pg=316&layout=s
Vasárnapi Újság 1861	Hír. <i>Vasárnapi Újság</i> . 1861. aug. 25., 34.sz. 405. https://adt.arcanum.com/hu/view/VasarnapiUjsag_1861/?query=entz+ferenc&pg=408&layout=s
Vasárnapi Újság 1879	Az országos vinczellér- és pinczemester iskola Budán. <i>Vasárnapi Újság</i> . 1879. 40. sz. 640. https://adt.arcanum.com/hu/view/VasarnapiUjsag_1879/?pg=642&layout=s
Vasárnapi Újság 1898	Bereczki Máté szobra a Kertészeti Tanintézet kertjében, Budapesten. <i>Vasárnapi Újság</i> . 1898. 17. sz. 283-285. https://epa.oszk.hu/00000/00030/02306/pdf/02306.pdf
Vácrátót 01	<i>Felavatták Kósa Géza mellszobrát</i> . Hír a Vácrátóti Botanikus Kert honlapján, 2023. Forrás: https://botanikuskert.hu/felavattak-kosa-geza-mellszobrat/ (Megtekintés: 2024.03.18.)
Zalainé 2003	Zalainé dr. Kovács Éva et al. (szerk.): <i>150 év a kertészettudományi</i> ,

	<i>élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában. BKÁE Kertészettudományi Kar, Élelmiszer-tudományi Kar és Tájépítészeti, -védelmi és -fejlesztési Kar, Budapest, 2003.</i>
Zsigmond 2017	Zsigmond Vince (szerk.): <i>Arborétumok és Botanikus Kertek Magyarországon, Magyar Arborétumok és Botanikus kertek Szövetsége, Budapest 2017.</i>

MELLÉKLETEK

I. MELLÉKLET: TÉRKÉPEK, LÉGI FELVÉTELEK, MŰHOLDAS FELVÉTELEK

Térképek

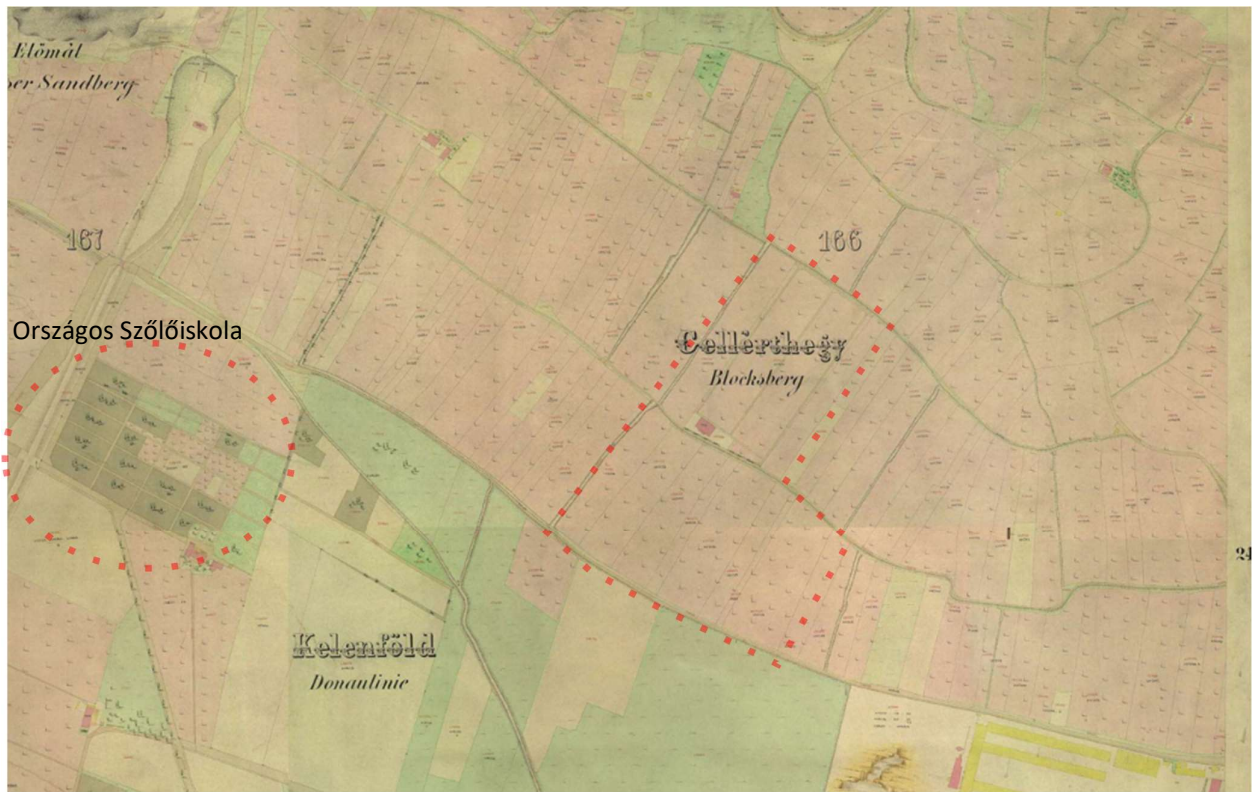

1. Pest-Buda beépített területeinek várostérképe–Budapest (1830). (Forrás: Mapire)

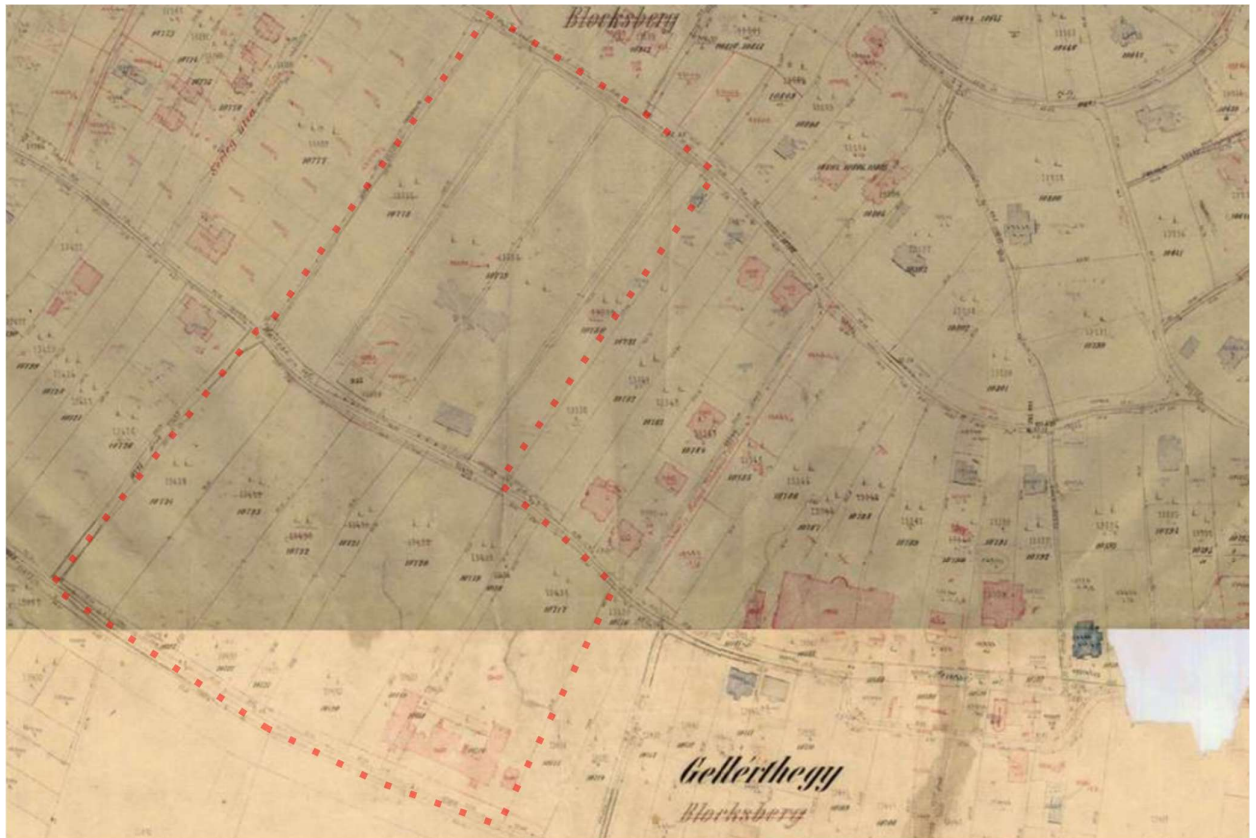

2. Pest-Buda belterületének várostérképe–Budapest (1854). (Forrás: Mapire)

3. Pest és Buda kataszteri térképsorozata az 1872–1920 közötti változások utólagos jelölésével–Budapest (1867-73). (Forrás: Mapire);

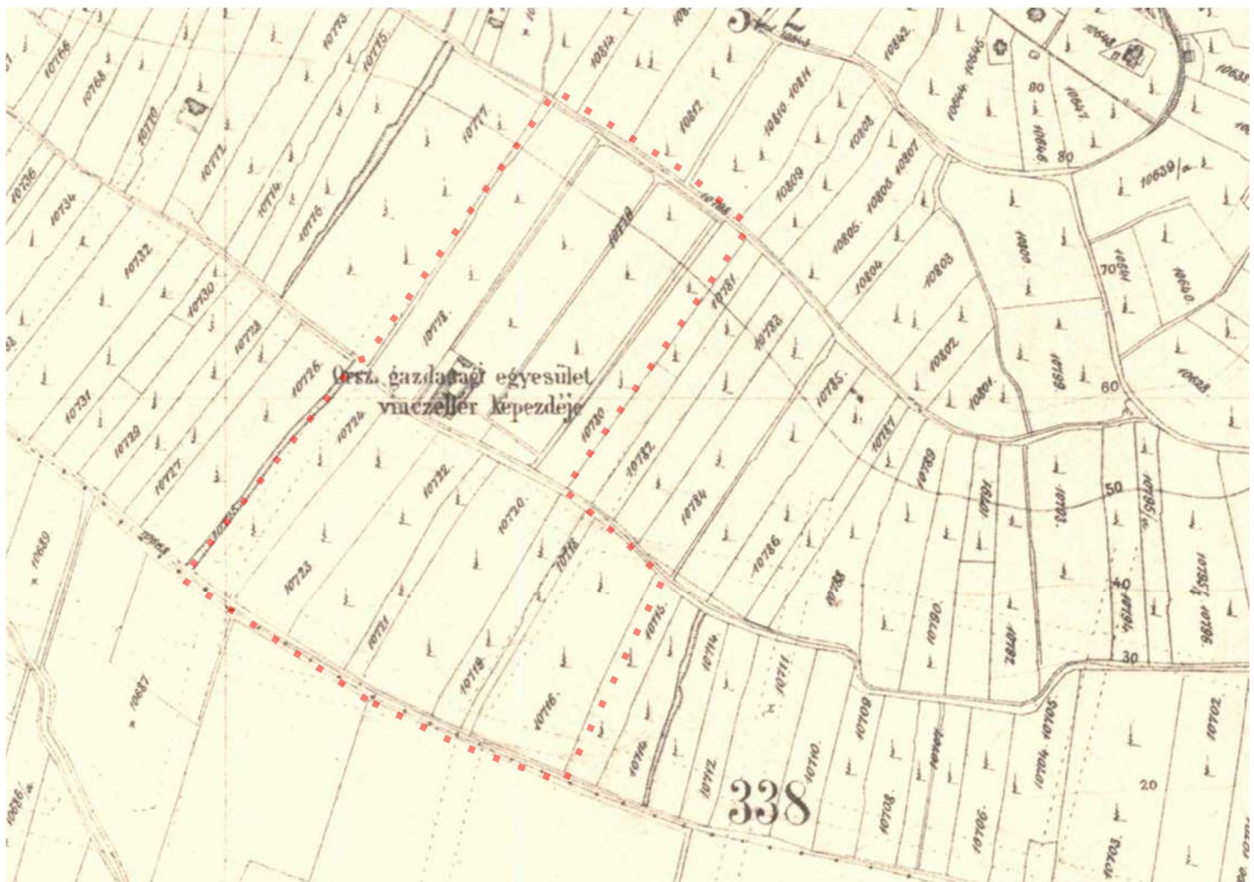

4. Buda külterület kataszteri térképsorozata, az 1871 és 1910 közötti ingatlan és helyrajzi szám változások feltüntetésével–Budapest (1871-74). Már felsejlik az utólag felrajzolt Igazgatási (mai 'F') épület az 'E' épület bővítése és a 'D' épület első variációja. Az Alsó arborétum mai területén pedig látható a leányárvaház, a mai 'G' épület. (Forrás: Mapire)

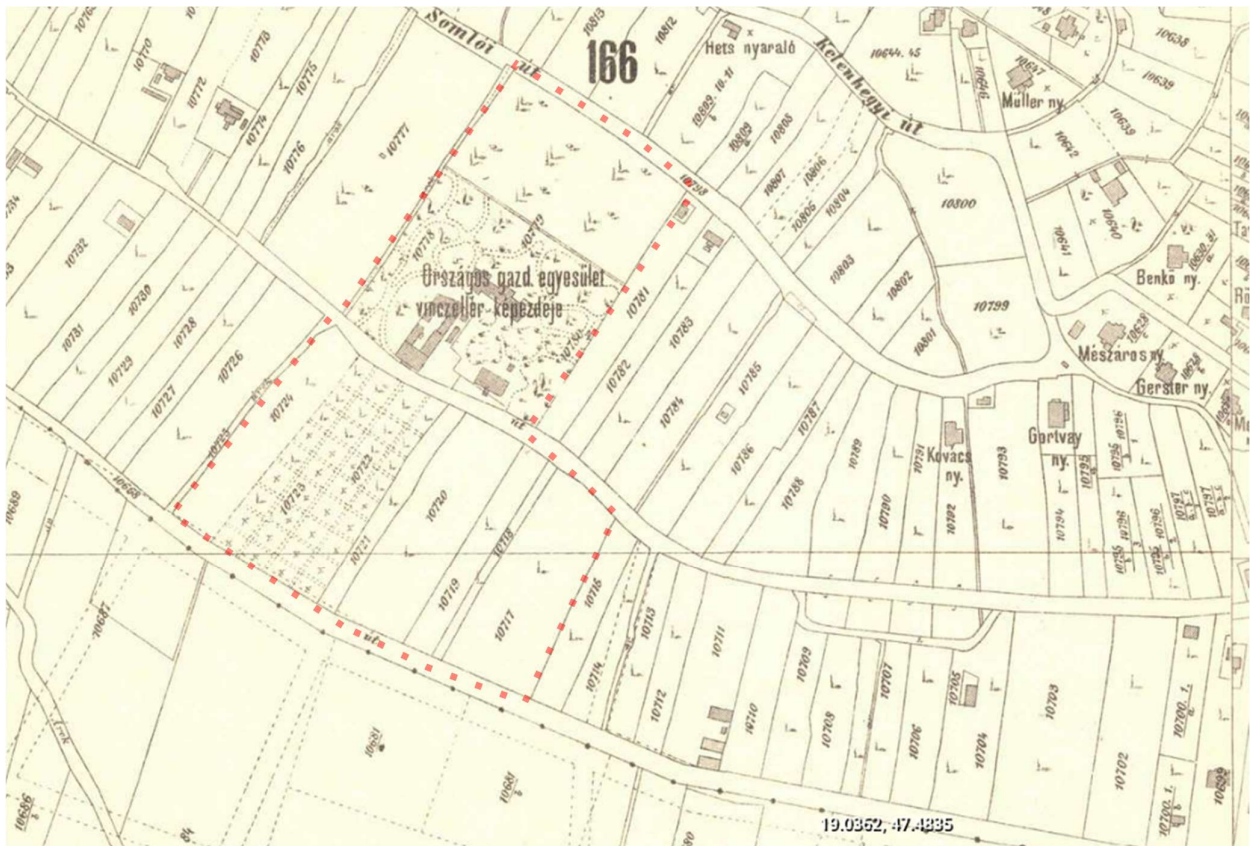

5. Budapest méter rendszerben készült kataszteri jellegű térképe–Budapest (1878). (Forrás: Mapire)

6. Budapest topográfiai térképsorozat–Budapest (1882). (Forrás: Mapire)

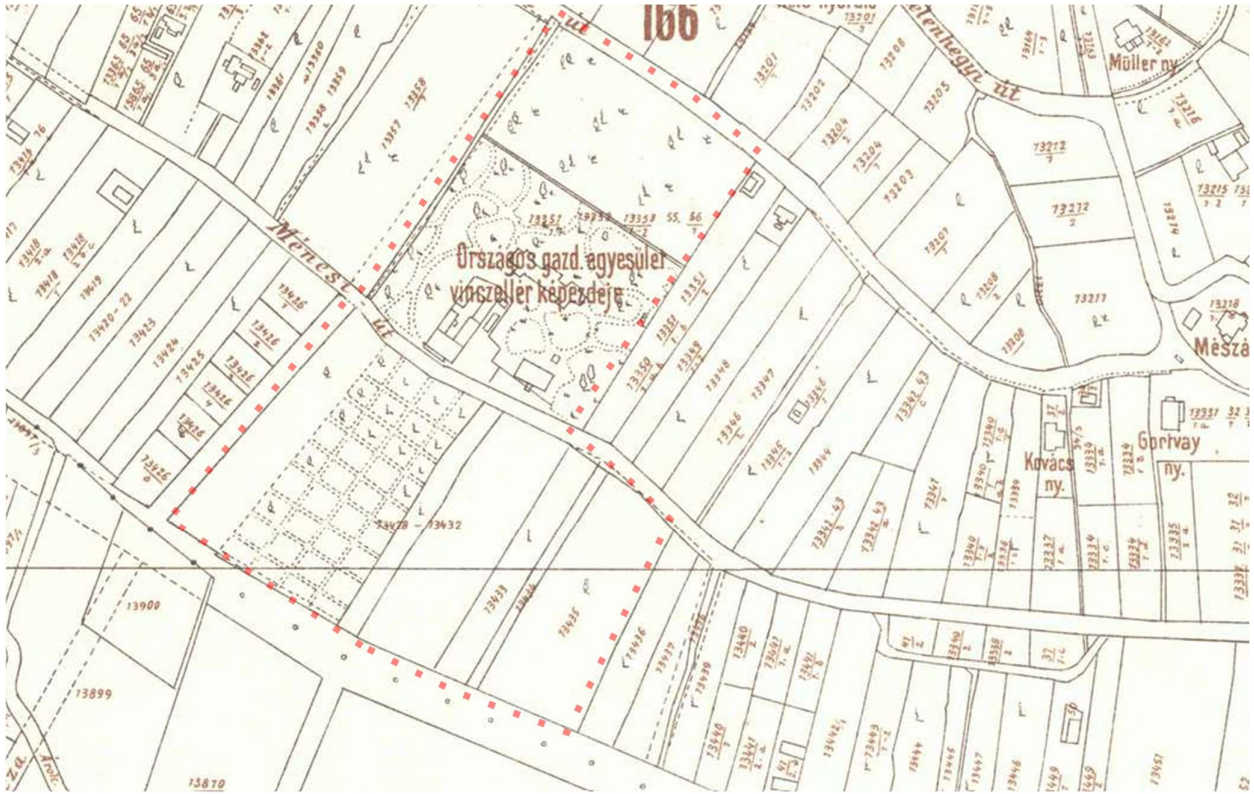

7. Budapest közigazgatási térképsorozat – Budapest (1895). (Forrás: Mapire)

8. Budapest belterületének és a külterület egy részének várostérképe – Budapest (1903). (Forrás: Mapire)

9. Budapest közigazgatási térképsorozata–Budapest (1908). (Forrás: Mapire)

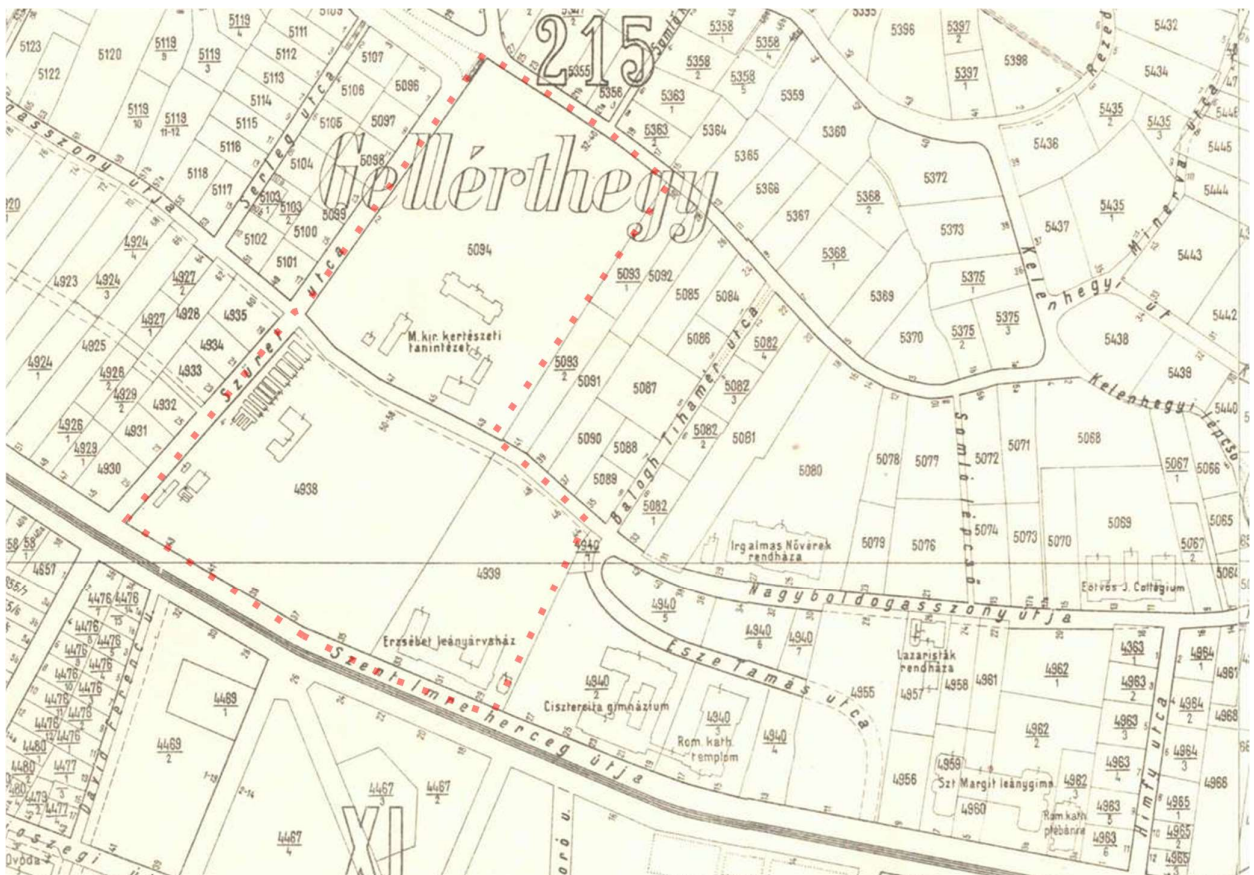

10. Budapest kataszteri térképsorozata utólagos bejegyzésekkel–Budapest (1912). (Forrás: Mapire)

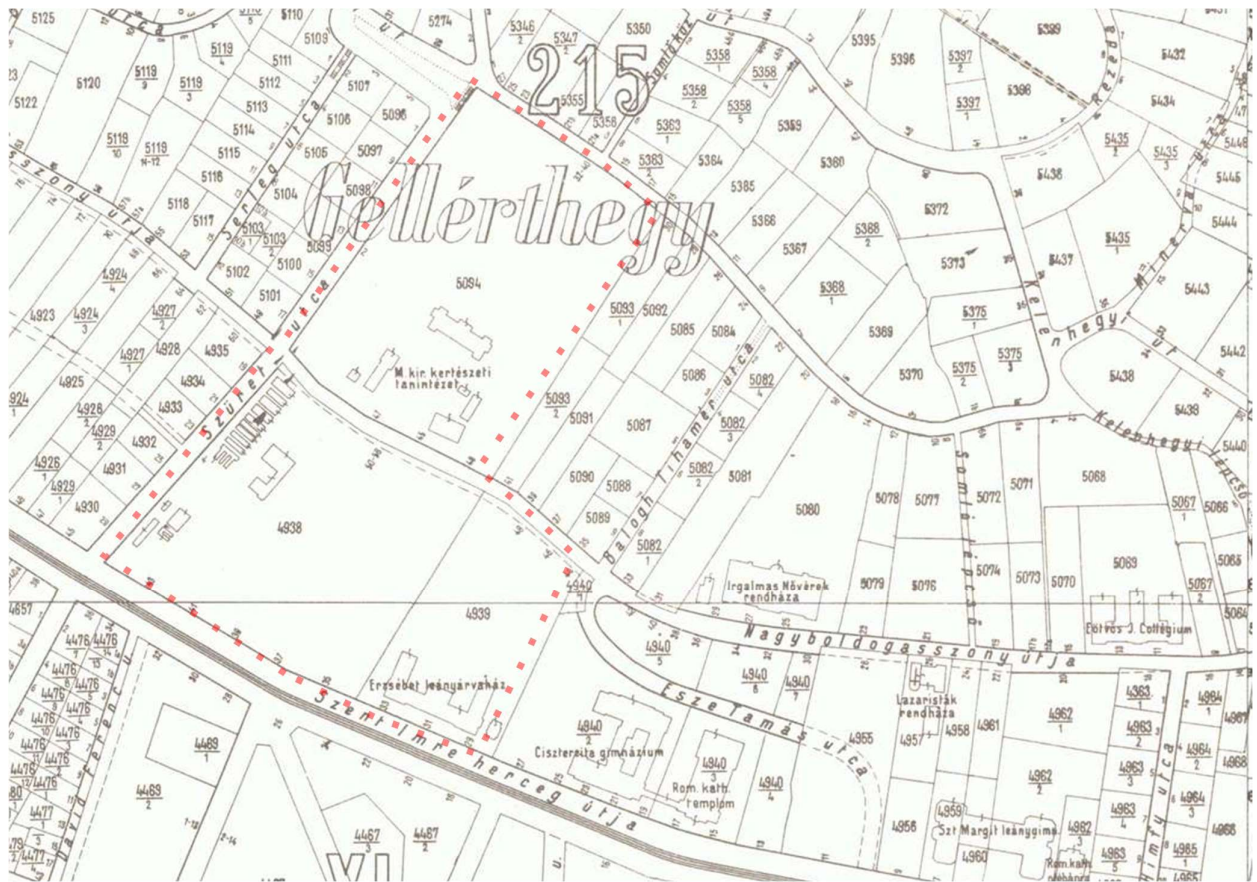

11. Budapest kataszteri térképsorozata az 1918 és 1946 közötti időszakból–Budapest (1918-46). (Forrás: Mapire)

12. Budapest közigazgatási térképsorozata az épületek szintszámával és az újabb utcanevekkel–Budapest (1937). (Forrás: Mapire)

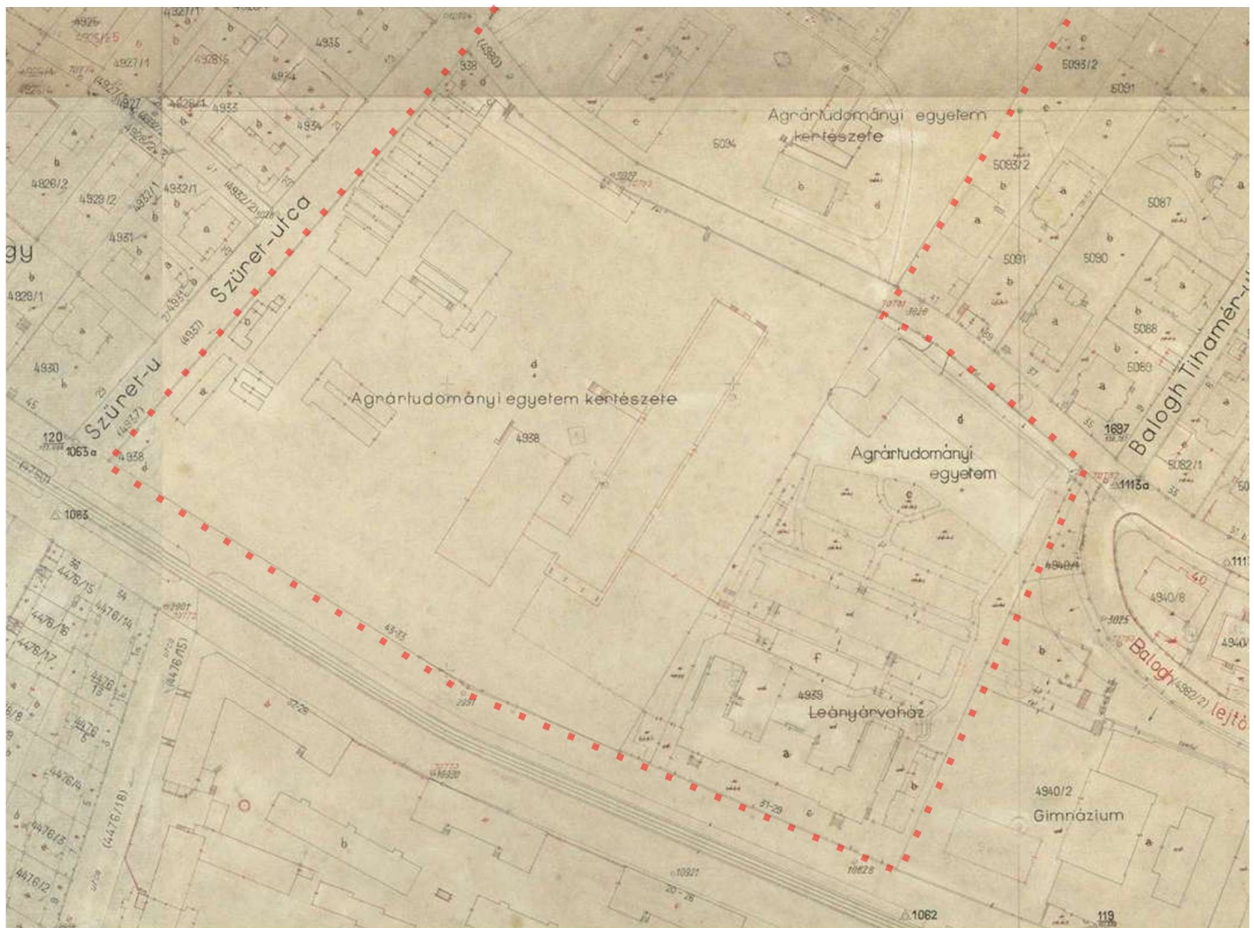

13. Budapest közigazgatási térképsorozata–Budapest (1945). (Forrás: Mapire)

14. A kollégium és a 'K' épületek utólagos (piros) rárajzolások. Budapest nagyméretarányú kerületi térképsorozata (1944-1986). (Forrás: Mapire)

15. Az 'A' épület kertje még az épület megépítése előtti (Leányórvaházhoz tartozó) kert megmaradt részét mutatja, amit a fellelhető légifelvételeknek (1927) köszönhetően tudunk. /Budapest nagyméretarányú kerületi térképsorozata (1944-1986). Belenagyítás/ (Forrás: Mapire)

LÉGIFELVÉTELEK

16. Légifelvétel 1926-ból. (Forrás: HIM 1926-65819)

17. Légifelvétel 1927-ből. (Forrás: HIM 1927-66200)

18. Légifelvétel 1940-ből. A Felső Kert immár az északra megnagyobbított díszkerti résszel. (Forrás: HIM 1927-69417)

19. Légifelvétel 1950-ből. A Felső Kert északi tengelyének záródásában már megfigyelhető az íves záródású pergolás burkolt felület. A frissen megépült 'A' épület is megjelenik a fotón. Az 'A' épület alatti kertrész még régi állapotában látható. (Forrás: HIM 1950-31133_56-385)

20. Légifelvétel 1951-ből. Az 'A' épület alatti kertész átmeneti állapota látszik, ez még nem az ún. Ormos-kert. (Forrás: HIM 1951-31143_99a-19)

21. Légifelvétel 1955-ből. (Forrás: HIM 1955-31176_323-79)

22. Légifelvétel 1956-ból. Épül az Ormos-kert. (Forrás: HIM 1956-31188_349-17)

23. Légifelvétel 1958-ból. Tisztán kivehető az Ormos-kert. (Forrás: HIM 1958- 31214_592-55)

24. Légifelvétel 1958-ból. (Forrás: HIM 1962- 31220_971-1782)

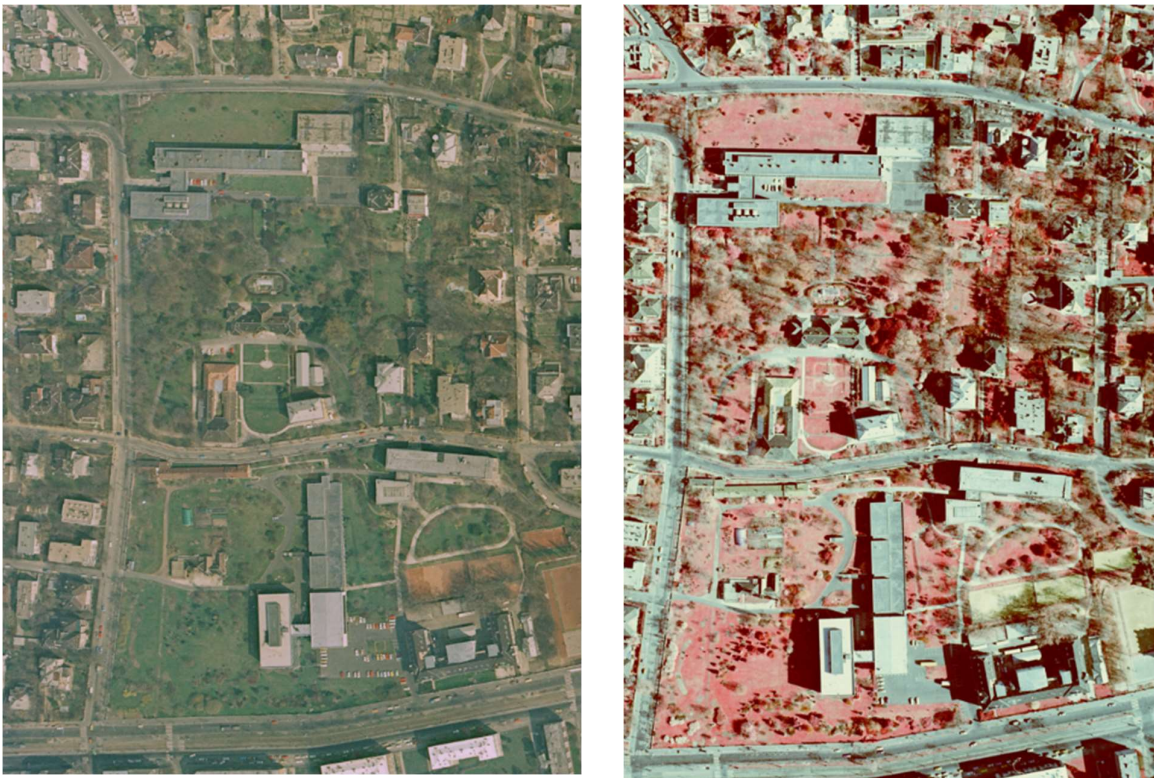
A)

B)

25. Légifelvétel A) 1963-ból és B) 1972-ből. (Forrás: Fentrol.hu: 1963_0078_0236; 1972_0054_0008)

26. Légi felvételek 1977-ből. (Forrás: Fentrol.hu: 1977_0062_6758; 1977_0062_6821)

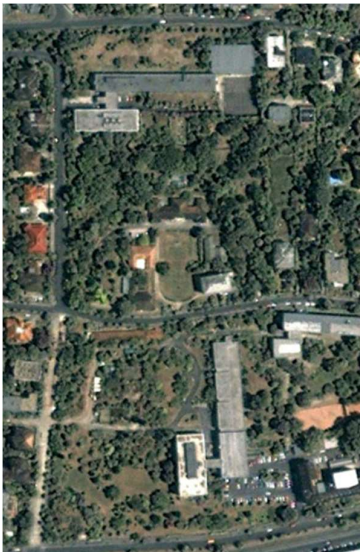
27. Légi felvételek 1988-ból és 1990-ből. (Forrás: Fentrol.hu: 1988_0026_2917; 1990_0027_5242)

28. Légifelvételek 1995-ből és 1996-ból. (Forrás: Fentrol.hu: 1995_0011_0037; 1996_0028_0066)

29. MŰHOLDAS FELVÉTELEK (Forrás: Google Earth)

2000.06.

2004.08.

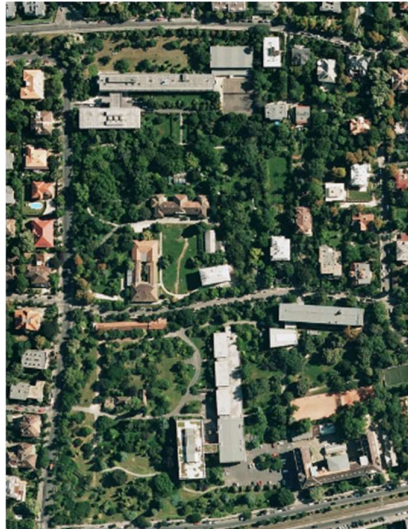

2005.10

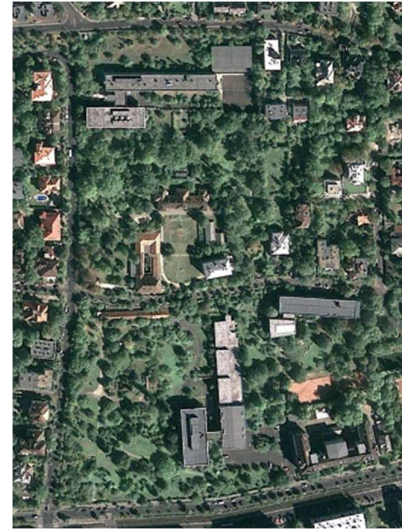

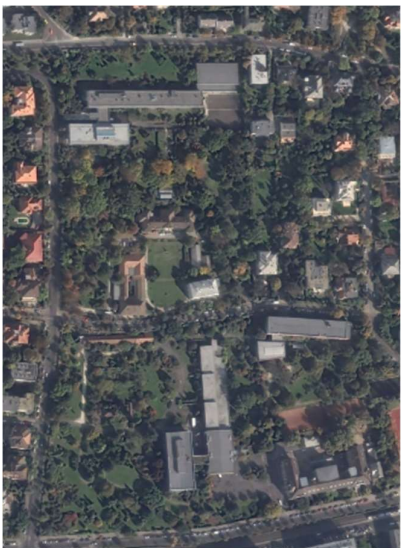
2008.08.

2009.07.

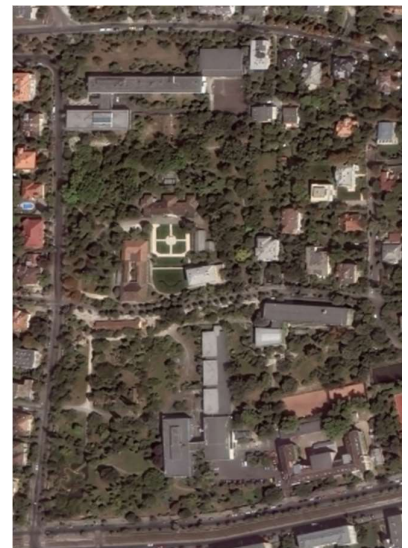
2009.09.

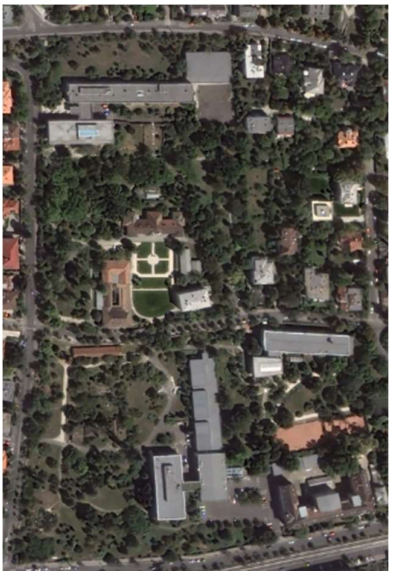
2010.10.

2011.04.

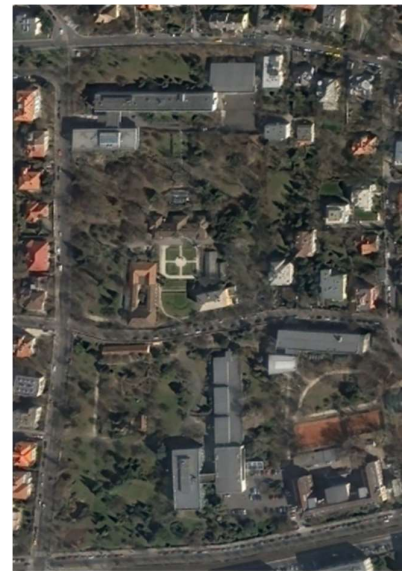
2011.08.

2012.08.

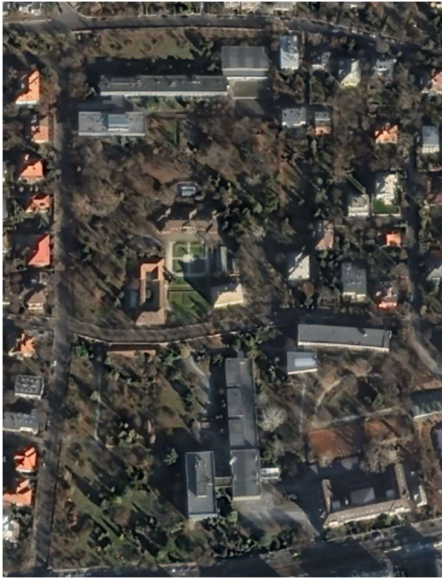

2013.04.

2015.03.

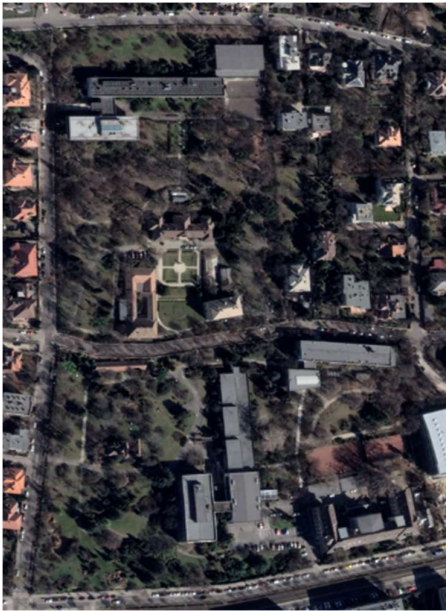

2016.12.

2020.03.

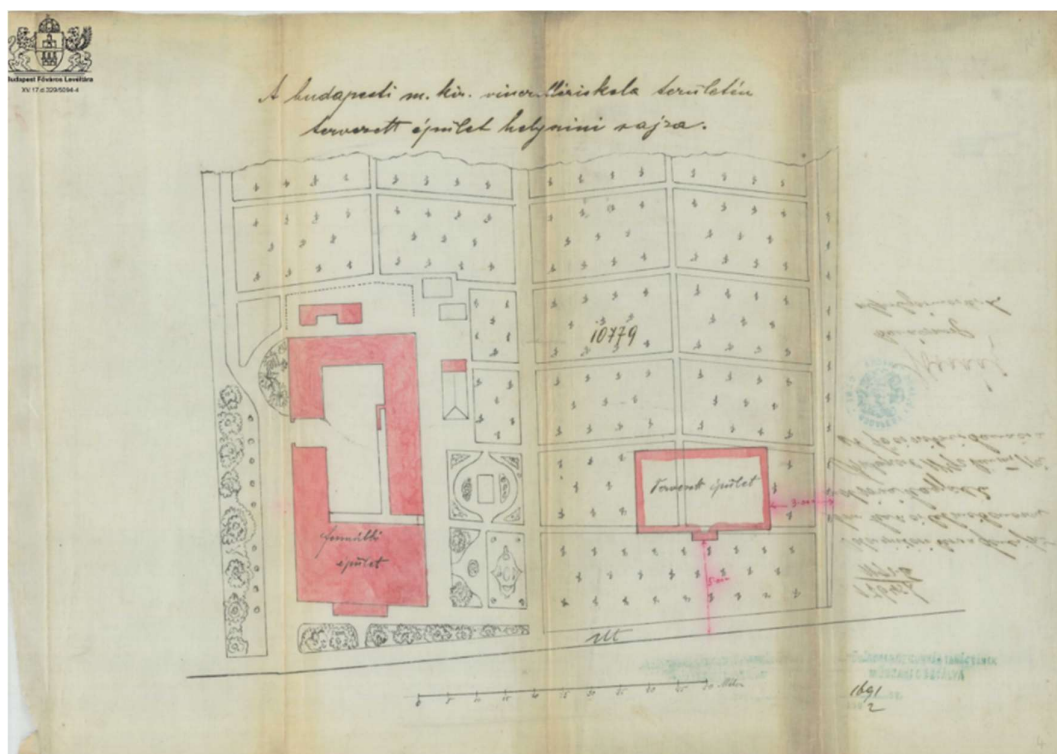
2021.03.

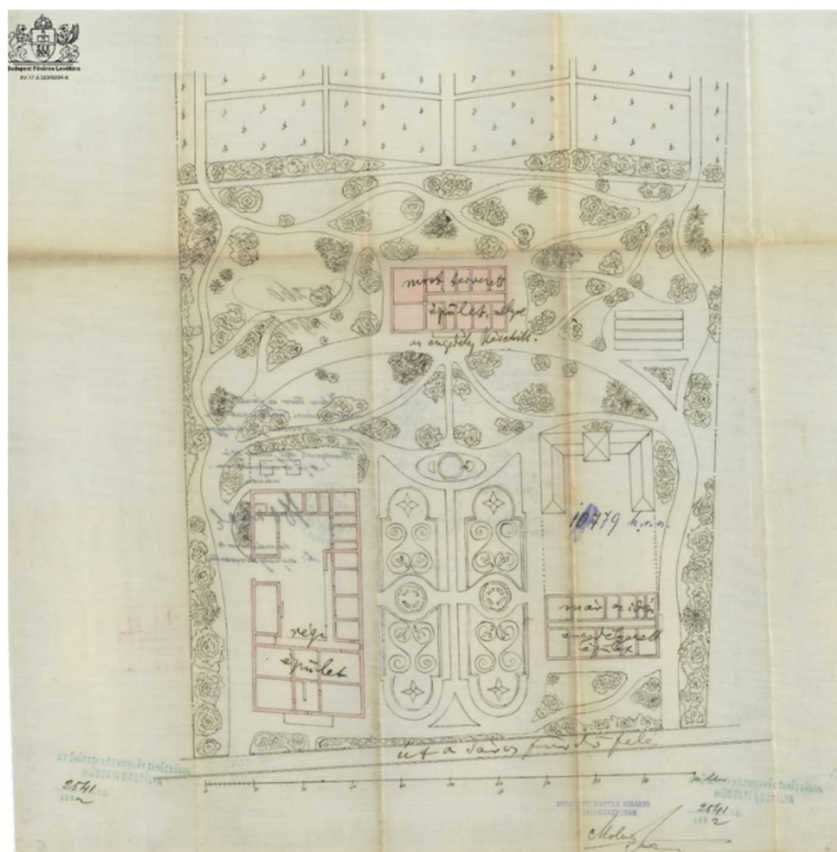
2023.08.

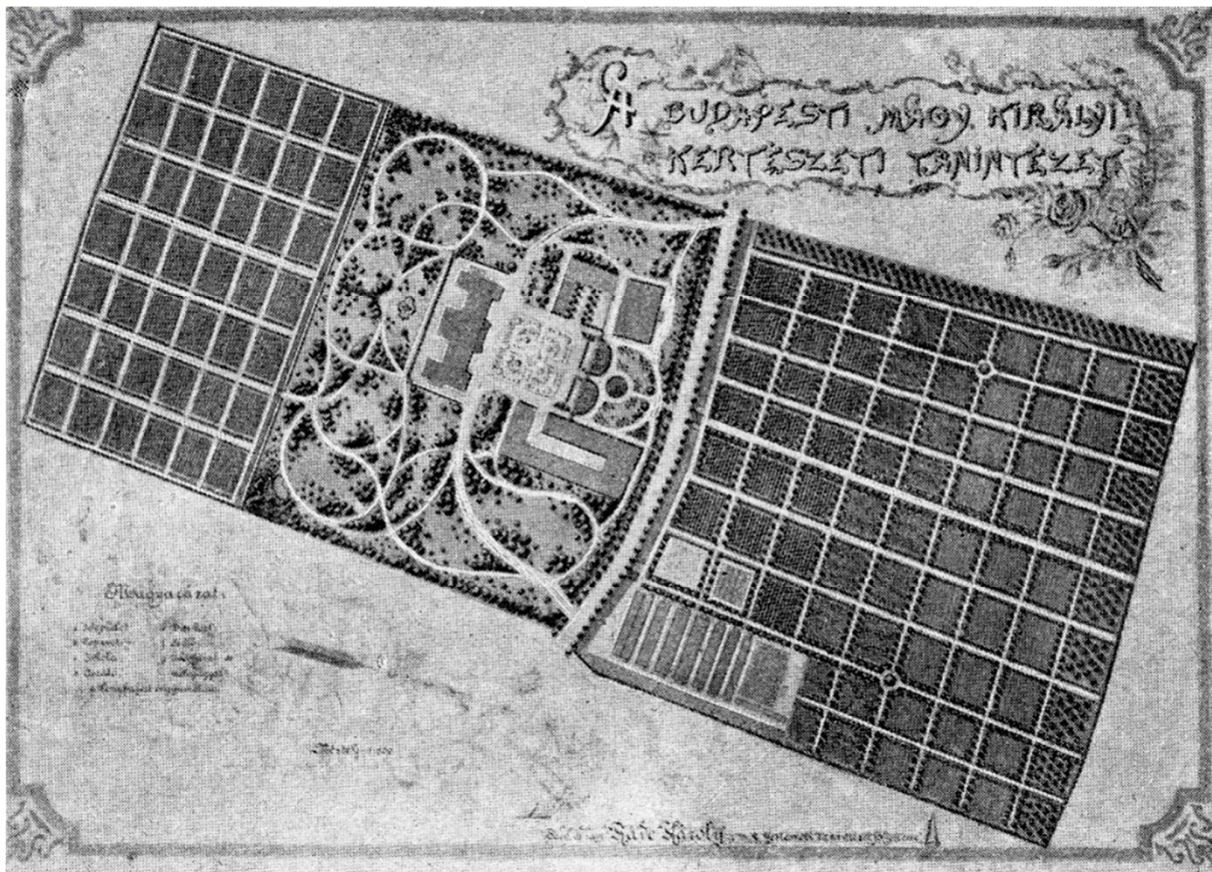
II. MELLÉKLET: TERVEK, HELYSZÍNRAJZOK, FELMÉRÉSI RAJZOK, IRATOK

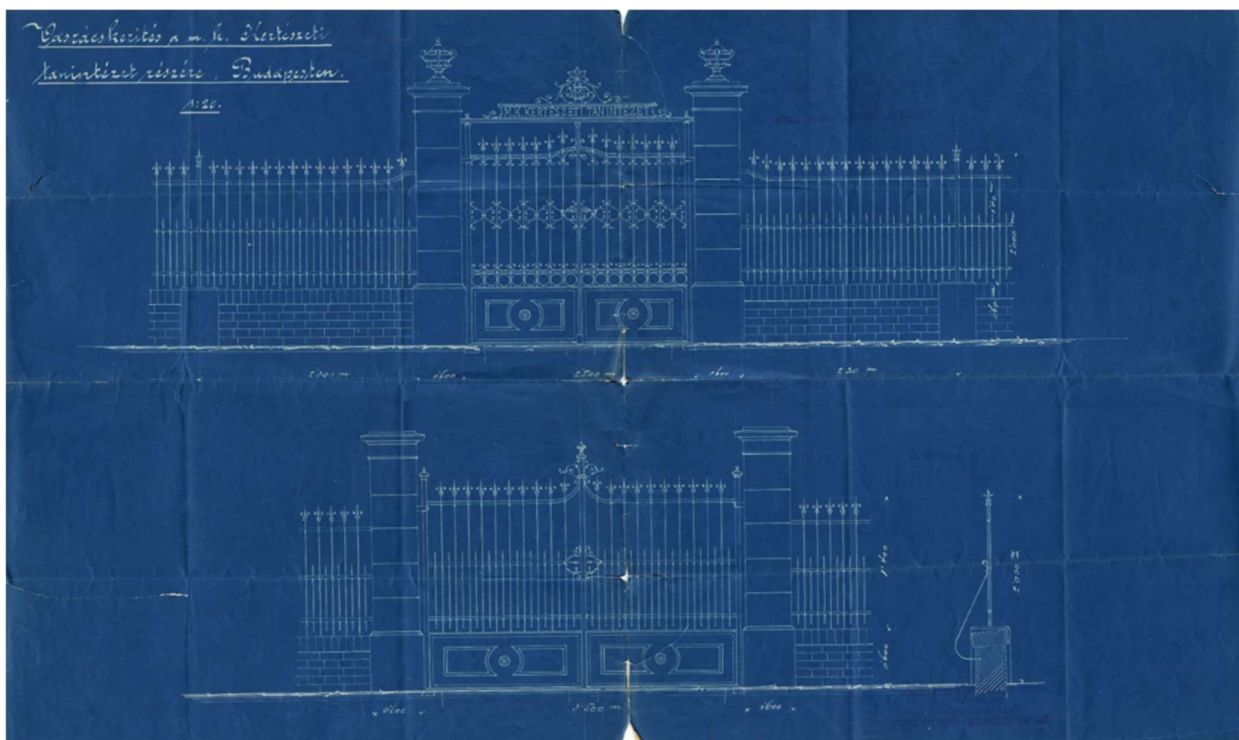
1. A budapesti m. kir. vinczellériskola területén tervezett épület (a mai 'D' épület) helyszíni rajza. 1892. (Forrás: BFL XV.17.d.329-5094_4)

2. A helyszínrajzon a mai 'E' épület, mint ami már régen itt álló épület a rajz bal oldalán. Jobb oldalt (a későbbi 'D' épület) már engedélyezett alaprajza és közepén a későbbi 'F' épület, aminek az engedélyeztetésére készült ez a rajz. 1892. (Forrás: BFL XV.17.d.329-5094_6)

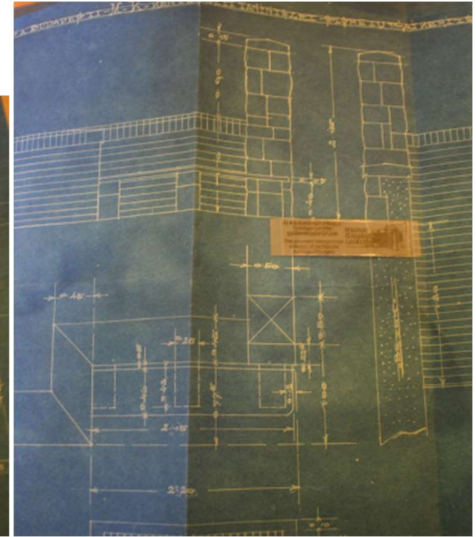
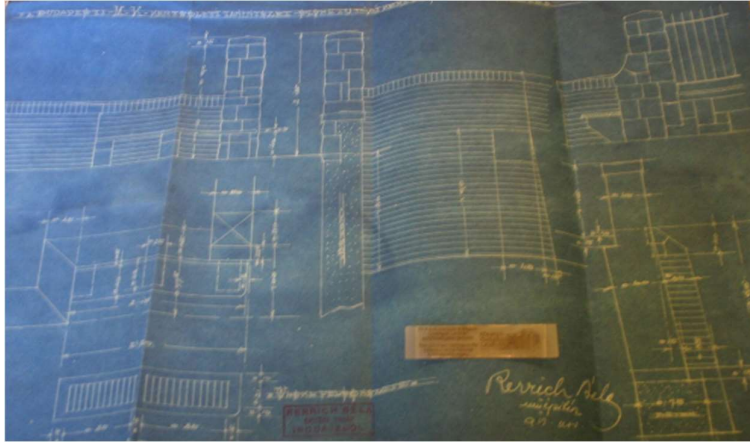

3. Räde Károly terve 1893. (Forrás: EFKL; Räde 1902 95.)

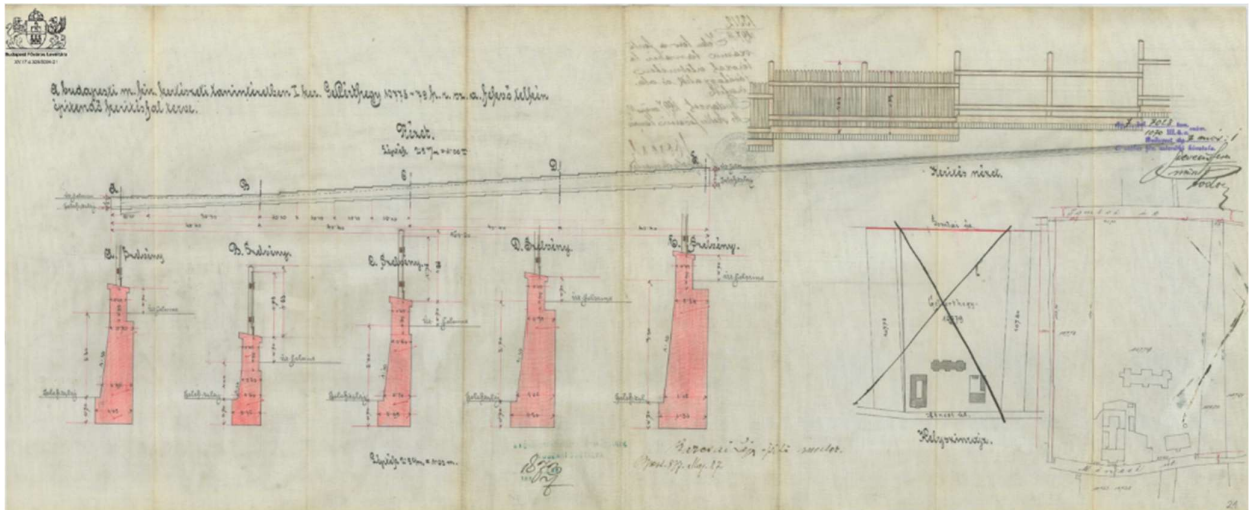

4. A Felső Kert kerítésének és gyalogos bejáratának terve a Ménesi út felől. 1894. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

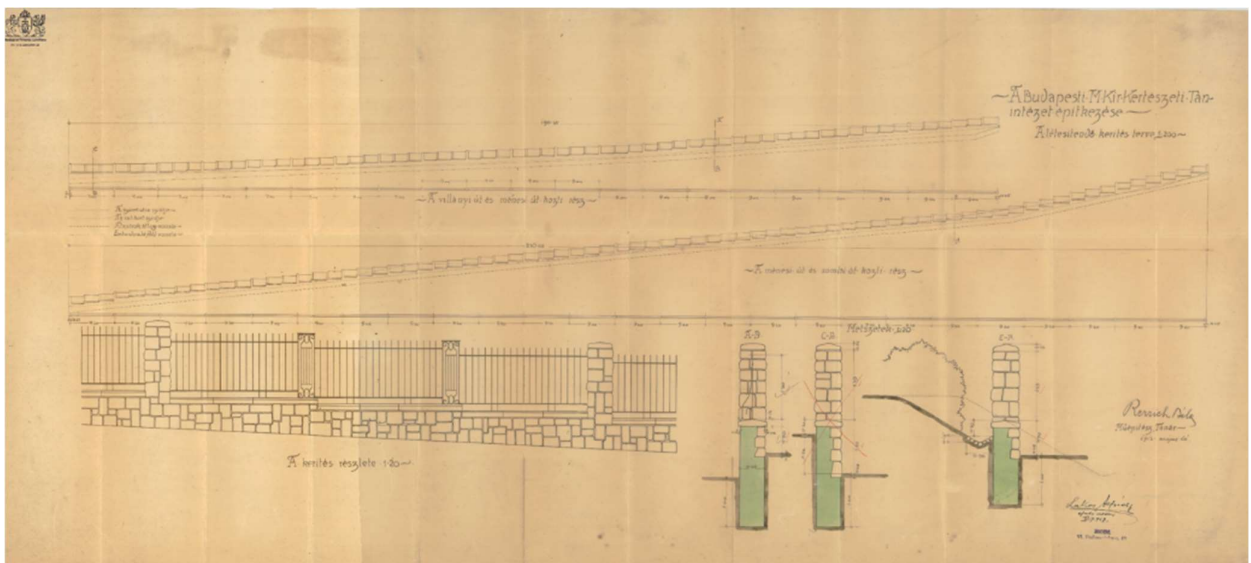

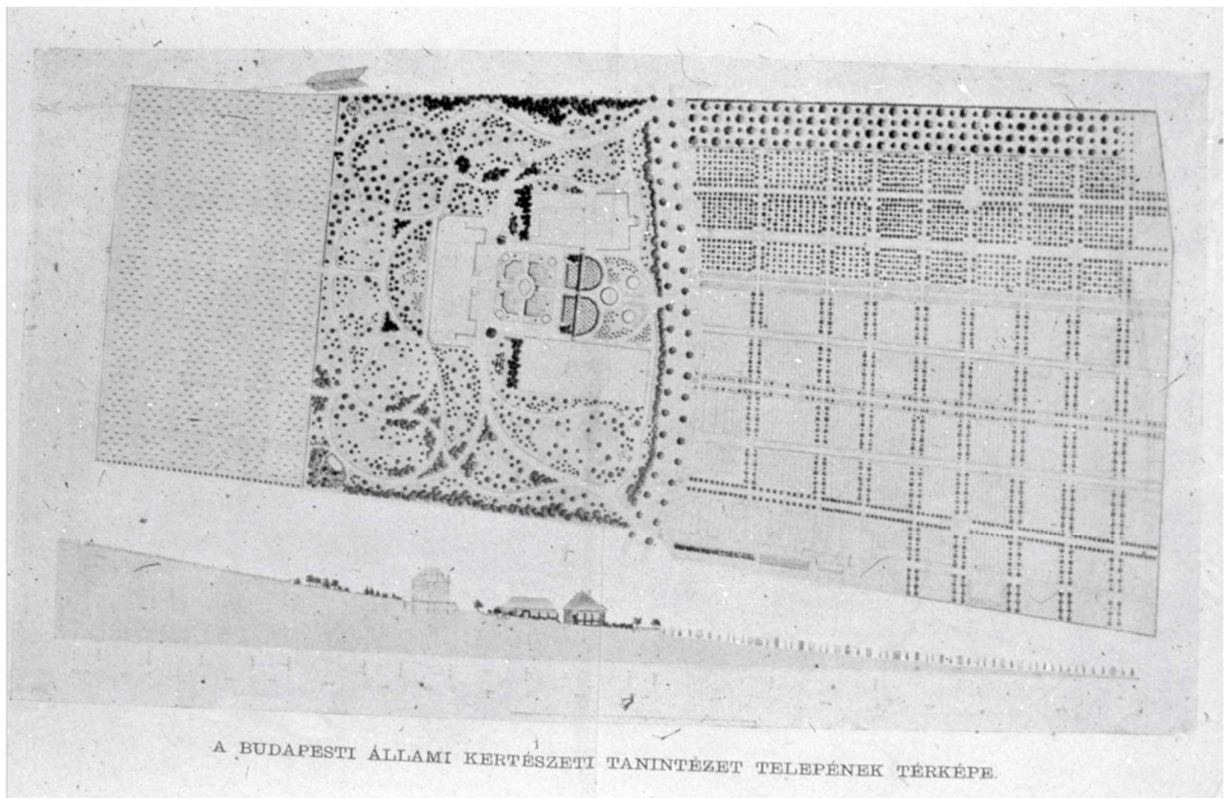
5. Az Alsó Kert Ménesi út felé eső kerítésterve a Szüret utca sarkánál a kis kőpaddal. Osváth Zsolt kutatásából. 1924. (Forrás: A Budapesti Állami Kertészeti Tanintézet építkezése, MOL-K-184-2696-1924-50-85102)

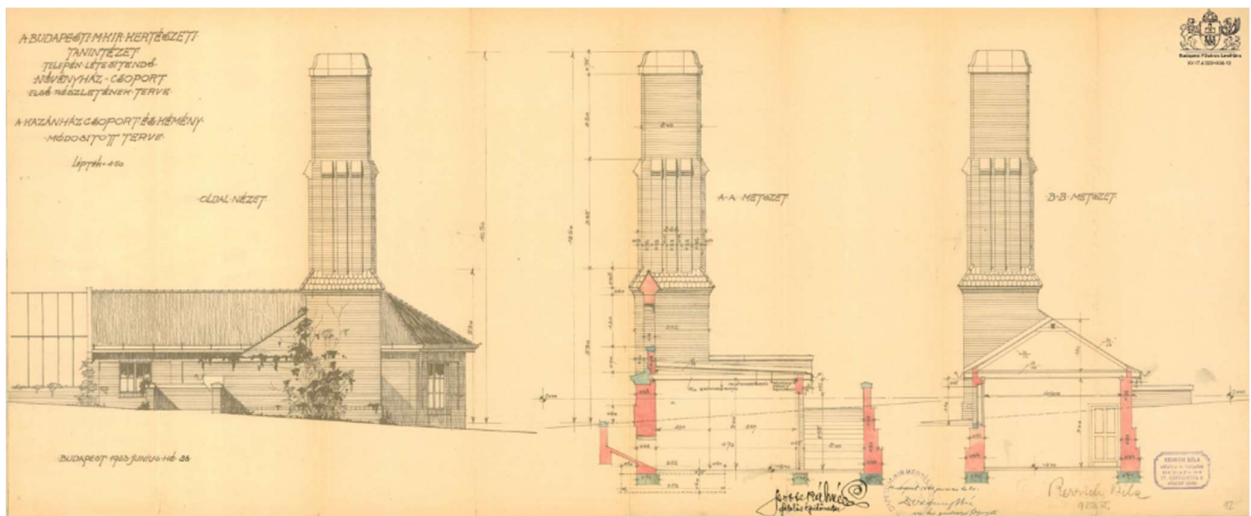
6. Kerítésterv a Somlói út felőli telekhatárra 1897-ből. (Forrás: BFL XV.17.d.329-5094_21)

7. Kerítésterv a Szüret utca felőli telekhatárra 1913-ból. Rerrich ter. (Forrás: BFL XV.17.d.329-5094_26)

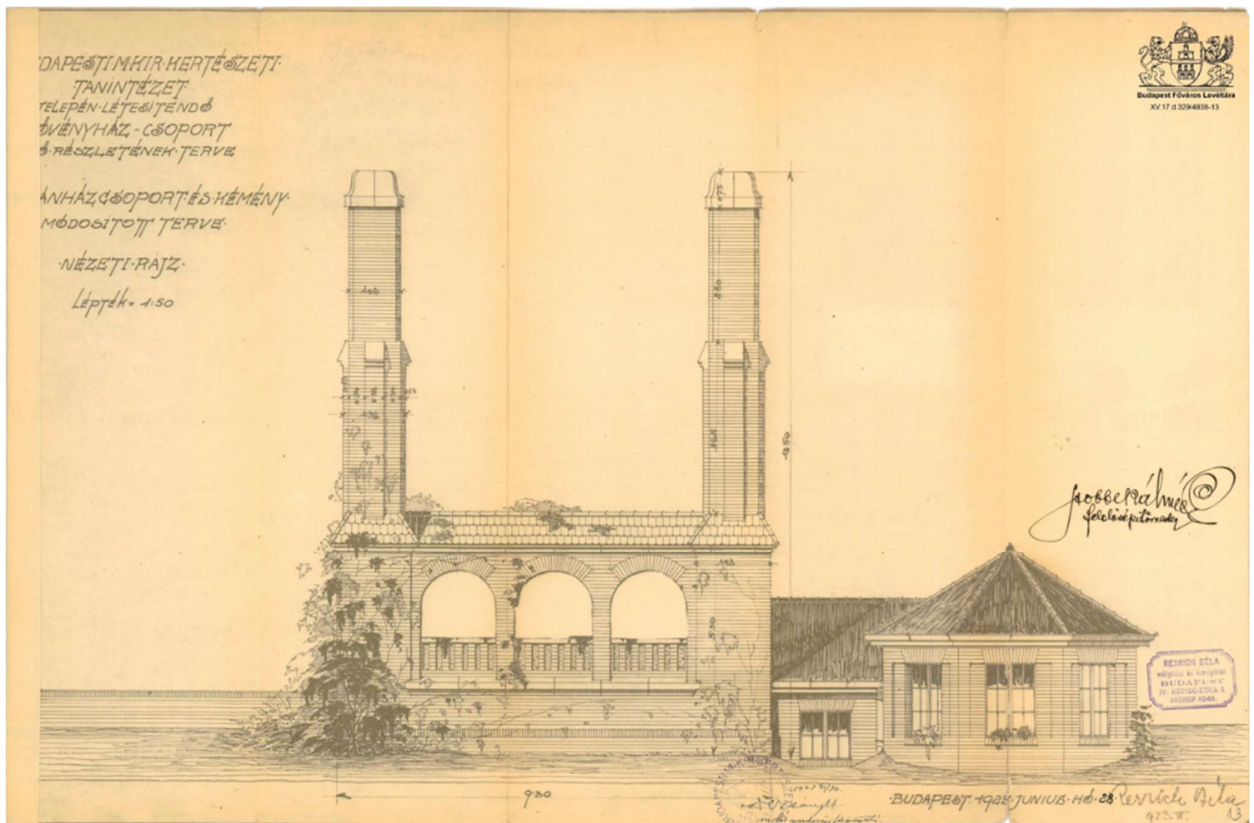

8. Helyszínrajz 1919-ből. (Forrás: Buchta 1919, 108-109.)

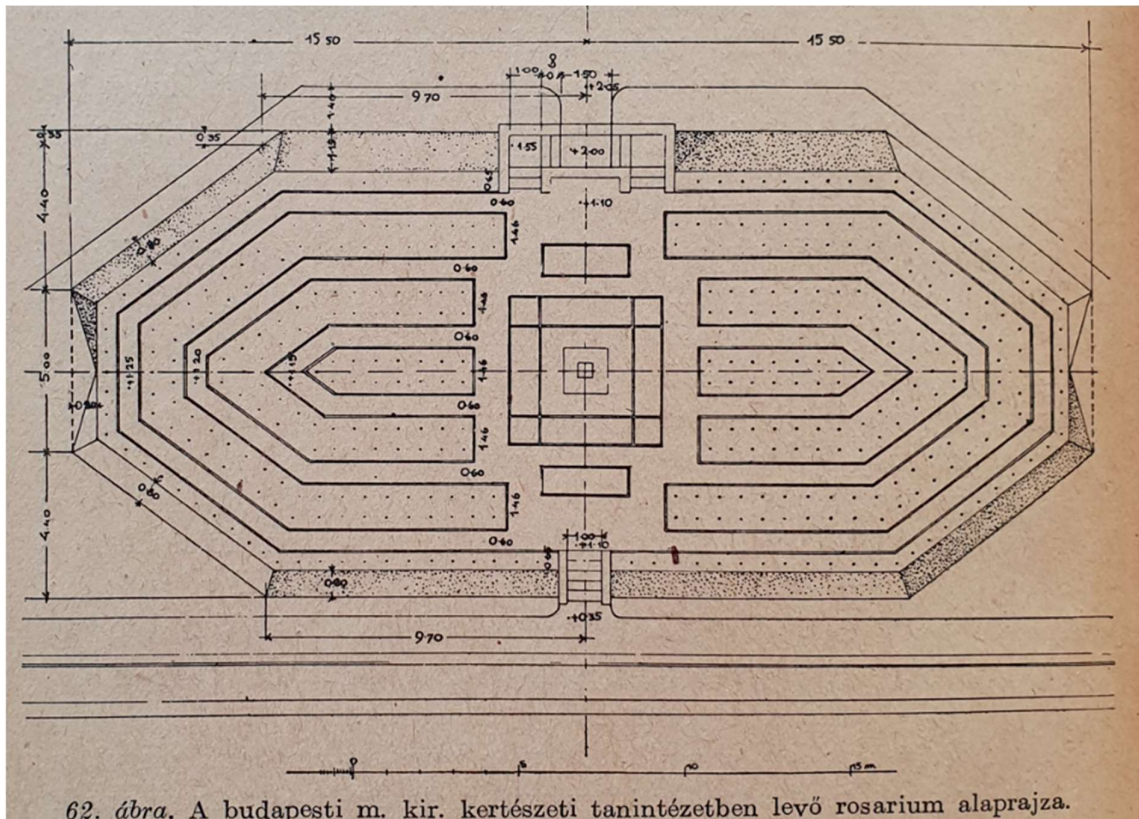

9. Rerrich Béla tervezte kazánház (a növényházak számára). Oldalnézet és metszetek. 1923. (Forrás: BFL XV.17.d.329-4938_12)

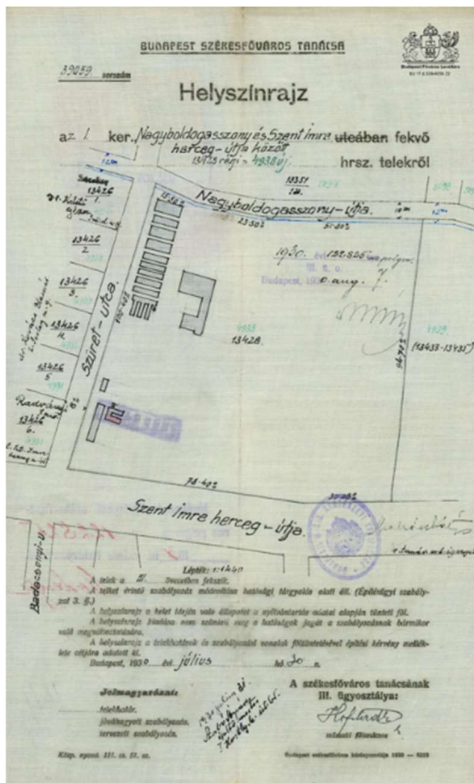

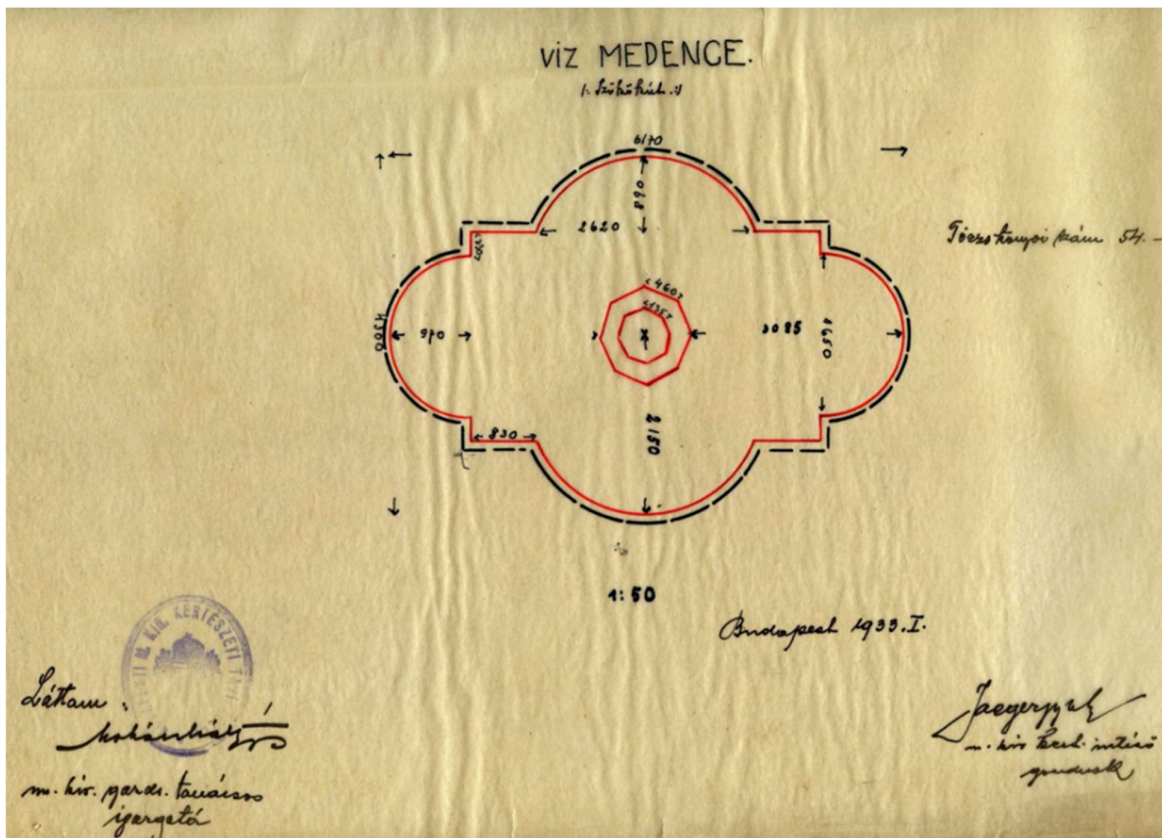
10. Rerrich Béla tervezte kazánház (a növényházak számára). 1923. (Forrás: BFL XV.17.d.329-4938_13)

11. Rerrich Béla rosarium terve az 'F' épülettől északra. (Forrás: Rerrich 1923, 108.)

12. Helyszínrajz 1930-ból. (Forrás: BFL XV.17.d.329-4938_22)

13. A Díszter díszmedencéjének felmérési rajza 1933-ból. Készítette: Jaeger Gyula. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

Felső kert leírása.

Felső telep.

I. -
Lenyai úti tőmfa kerítés.
 Épült 1924 évben, terméskő alapú, a járda magasságától
 2 m. magasra építve kerítés. -
 1924 évben a tőmfa kerítés helyét ligla felváltva kerítés épült
 beton falakkal, 1 db 2 m magasval. Hossza 168 fut. Járda felületi
 magassága: 120 m. Kerítés felületi magassága: 5-6 m. -
 Építési vállalkozó: Csányi Pál ép. mest. -

II. -
Lécső utcai tőmfa kerítés. Épült 1924 évben. 14 lécső utca út
 oldalán kapartatott. Hossza 234 fut. Magassága: 170 m. - (1 méter kerítés-
 tal.)

III. -
Lenyai úti oldalon, helyi víz és tőmfa kerítés. Faon alapú hang
 rúdos kerítés. Hossza 230 fut. Magassága: 120 m.
 Épült 1924 évben. Építési vállalkozó: Csányi Pál ép. mest.
 (Közvetlen felkerítés volt.)

IV. -
Nagyboldogasszony úti kerítés. 4 f. központi víz és ligla tőmfa-
 falon. Kővel és vas, vasalapot, kővel és vas kerítés. 3 db nagy
 2 m magas vas kapuval. Hossza: 154 fut. Járda magassága 3 m.
 Épült: 1924 évben. -

14. A Felső Kert kerítéseinek leírása 1933-ból Jaeger Gyula tollából. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

Alsó telep.

V. -
Nagyboldogasszony úti tőmfa kerítés. Ligla felváltva, ligla felvált-
 va tőmfa kerítés. 3 db 2 m magasval és 3 db ligla felváltva ter-
 méskő tőmfa kerítésével. Hossza: 154 fut. Magassága: járda felületi
 120 m. - kerítés felületi - 5-6 m. Épült 1924 évben. -

VI. -
Lécső utcai kerítés. Beton alapú, terméskő alapú, és tőm-
 farkos vasalapot kővel és vas kerítés 1 db 2 m magas vas
 kapuval. Hossza 194 fut. Magassága: 2 m. Épült 1924 évben. -
 Kerítés helyi víz és tőmfa kerítés, és tőmfa kerítés.

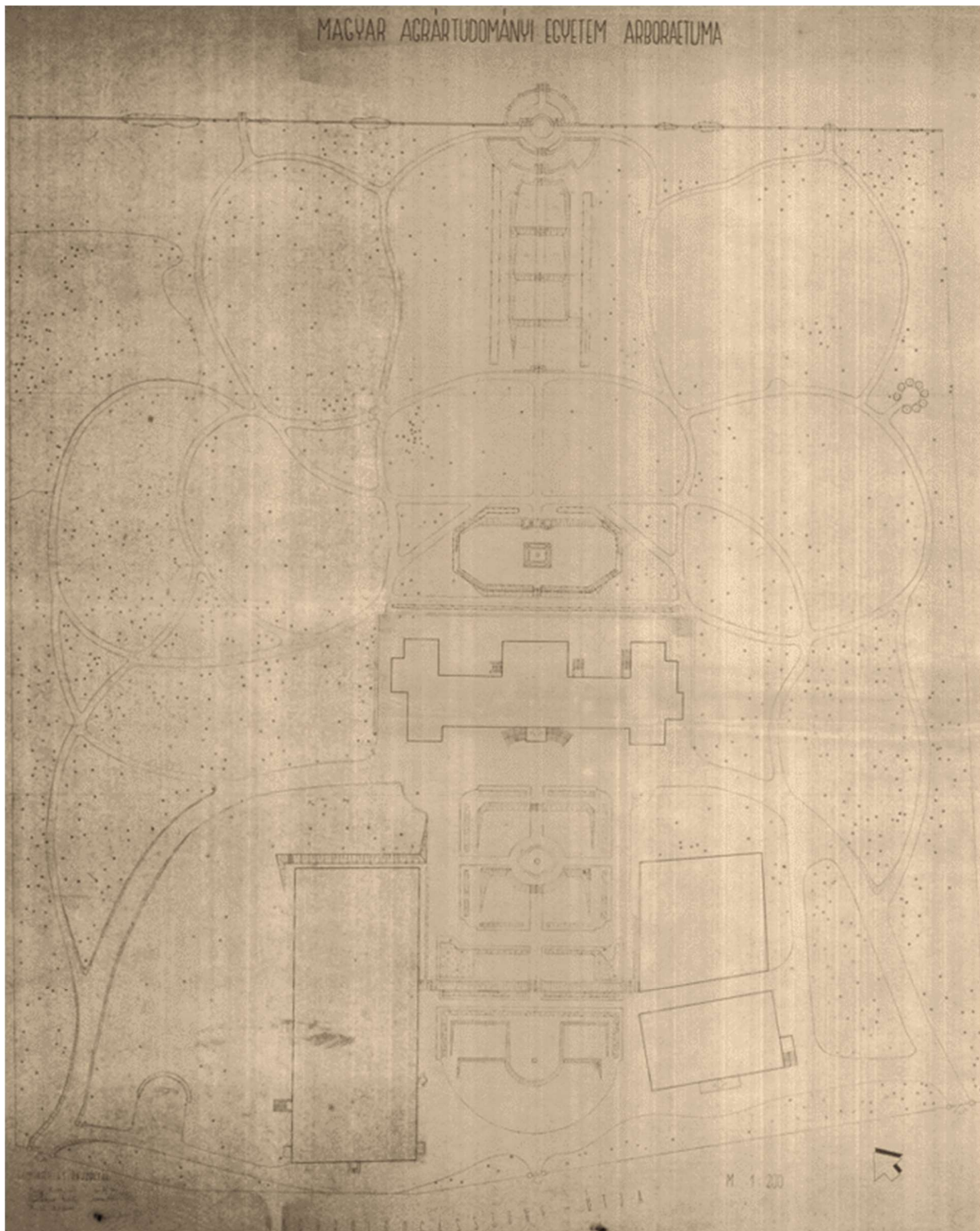
VII. -
Lenyai úti oldalon lévő kerítés. Vasalapot hang rúdos kerítés
 hossza 170 fut. Magassága 120 m. 12 m. méterrel a
 Épült: 1923 évben a víz és tőmfa kerítés helyét. - (Kerítés, víz)
 Hollerich P. és fia ép. - és építési vállalkozó, és terméskő
 és tőmfa felújítás, Budapest Képesfényképek "Ezerévi"
 leány átvételéhez hozzájárult 500 B. val. - Ezen vonal kerítés
 fennévi határozatán alapú, mellékelve van. -

VIII. -
Lenyai úti hang rúdos kerítés. Vasalapot hang rúdos
 kerítés. 2 db. - 2 m magas vasalapot. Hossza 270 fut.
 Magassága 2 m. 12 m. méterrel a
 Épült 1928 évben. Kerítés: Hollerich P. és fia ép.
 Budapest, 1928. é. 20.

Letkai:
 János ép. mest.
 m. és építési vállalkozó, igazgató -

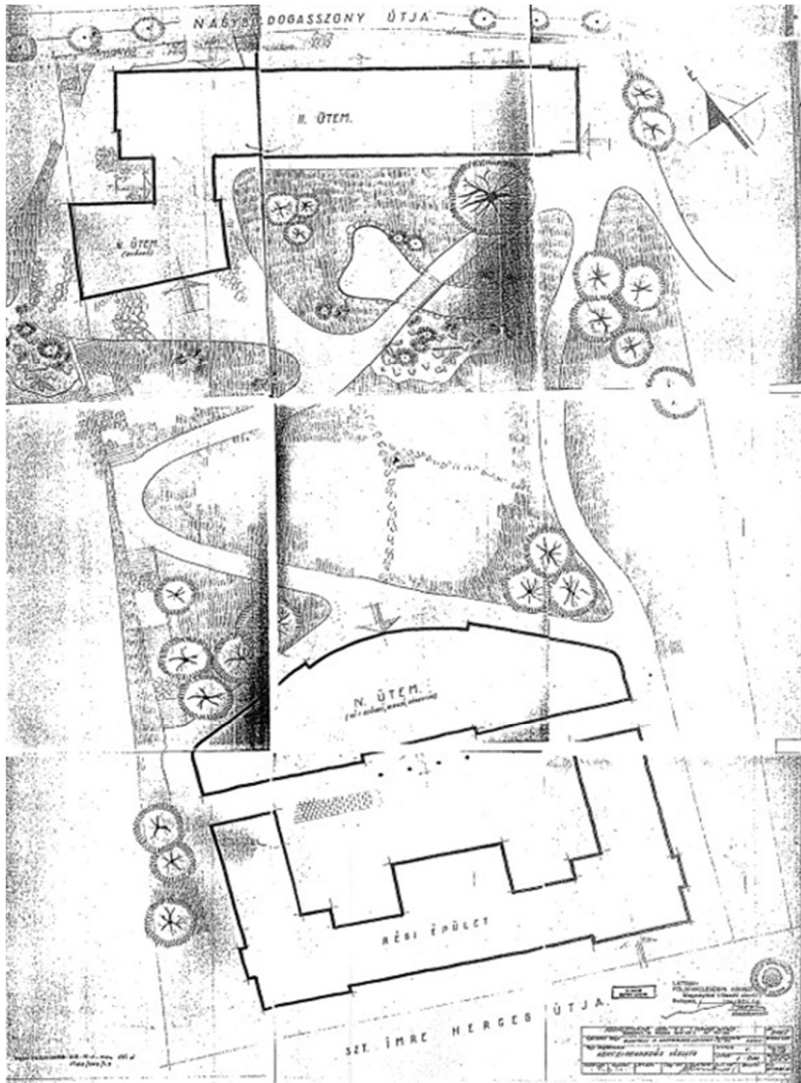
Tudományok
 és művelődésügyi miniszter

15. Az Alsó Kert kerítéseinek leírása 1933-ból Jaeger Gyula tollából. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

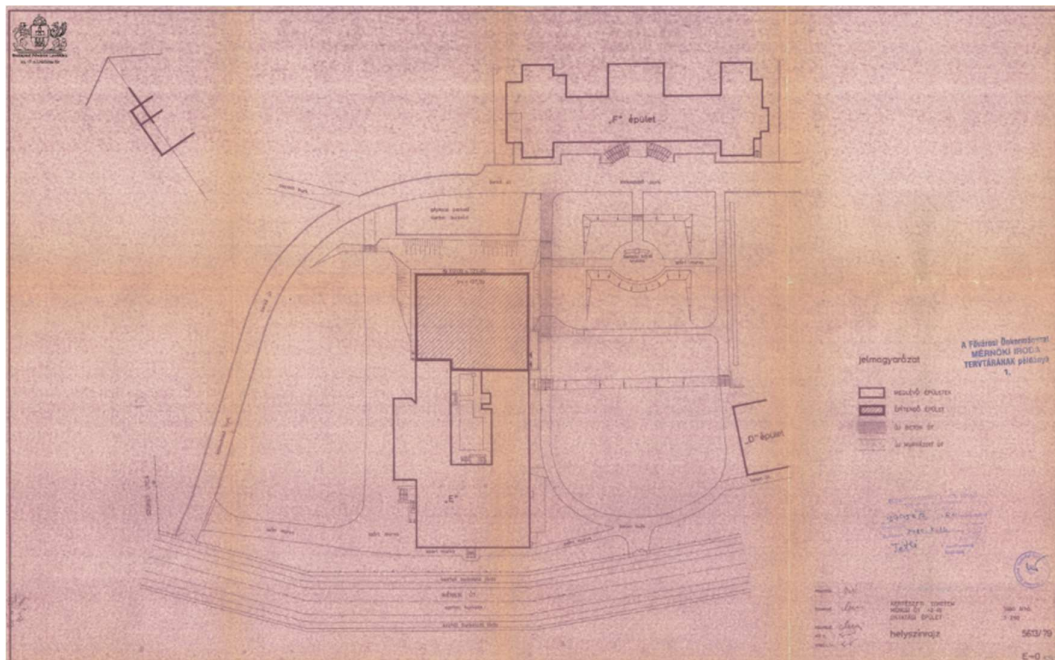

16. 1950-ben a Felső Kertre készült helyszínrajz. Pöttyök jelzik a fák helyeit. (Forrás: MATE-TTDI-KM tanszéki térképanyag)

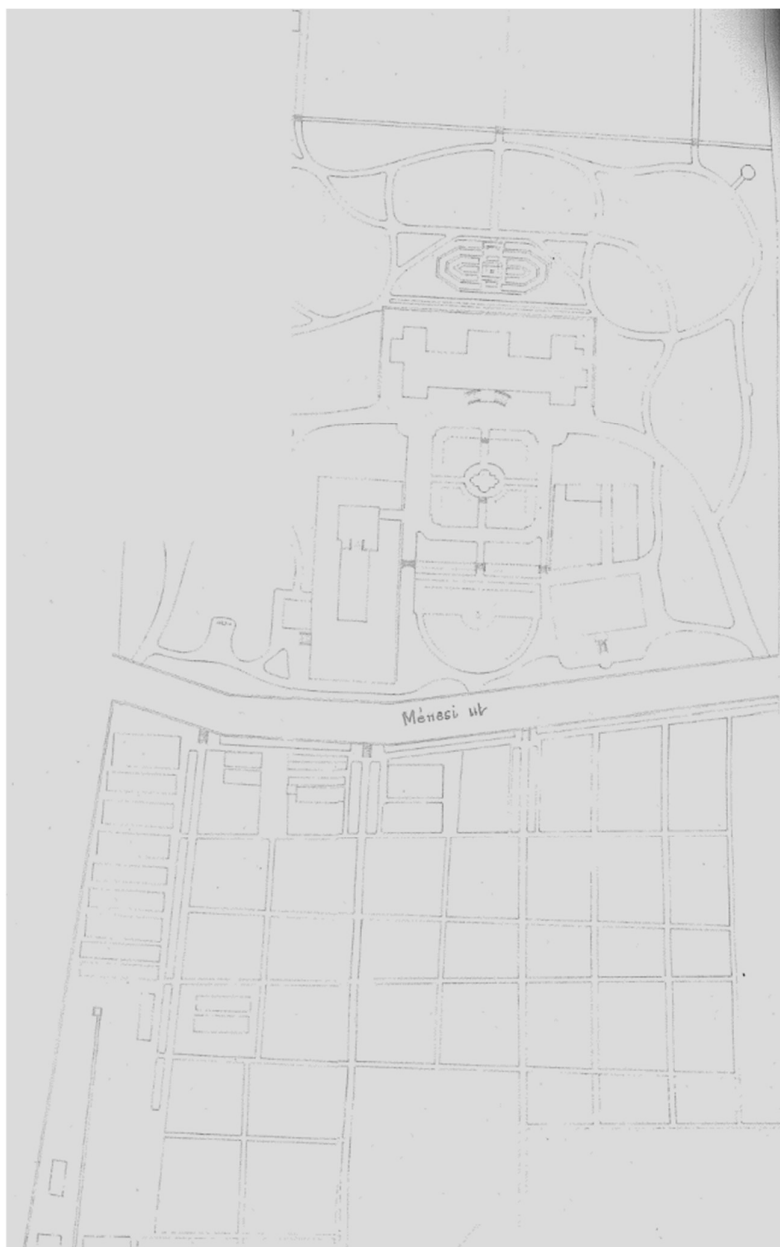

17. 1949-es „kertrendezési vázlat” a mai Ormos-kert területére. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

18. Helyszínrajz 1980-ból. (Forrás: BFL XV.17.d.329-5094_59)

19. Helyszínrajz a teljes Budai Arborétumról. ~1950-es állapot. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

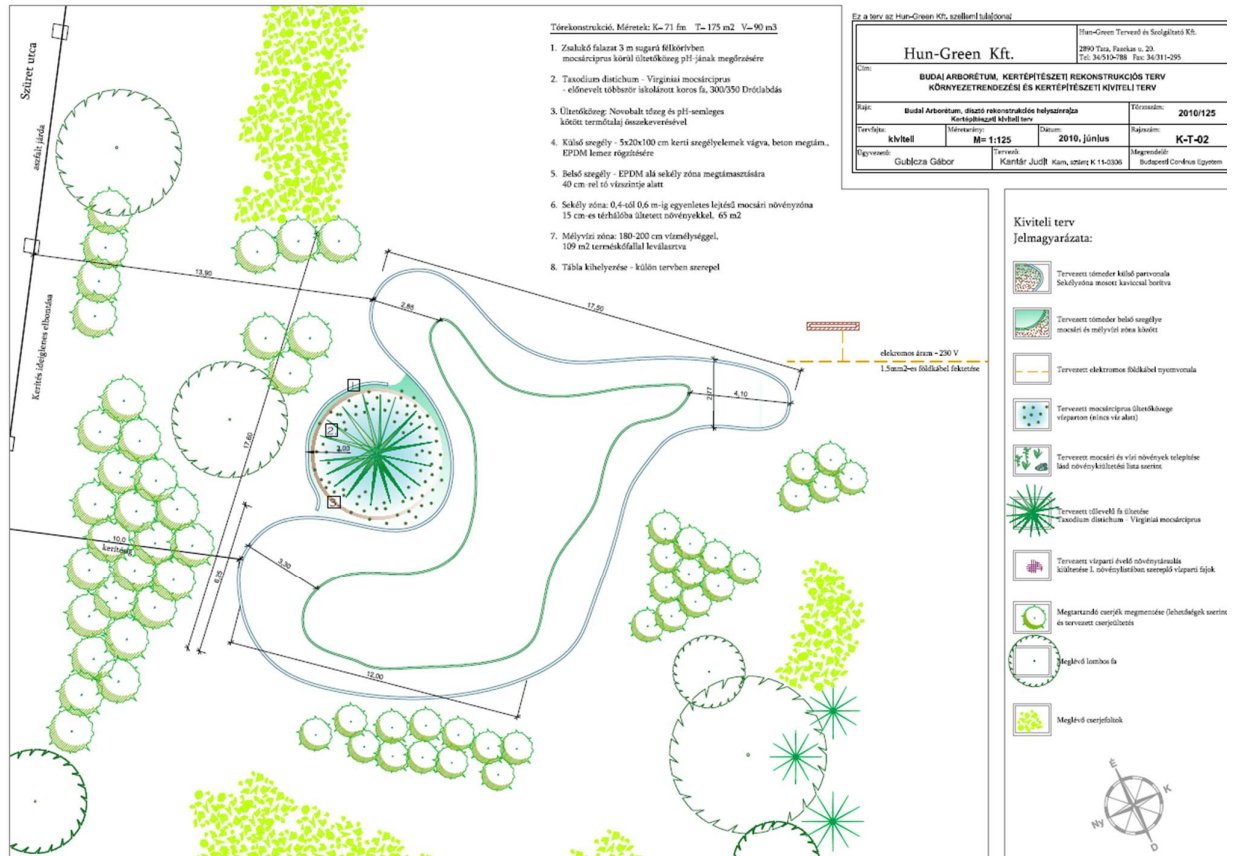

20. 2009-es engedélyezési terv. Tervezők: Jámbor Imre, Balogh Péter István, Csepely-Knorr Luca, Szabó Teodóra, Sárospataki Máté

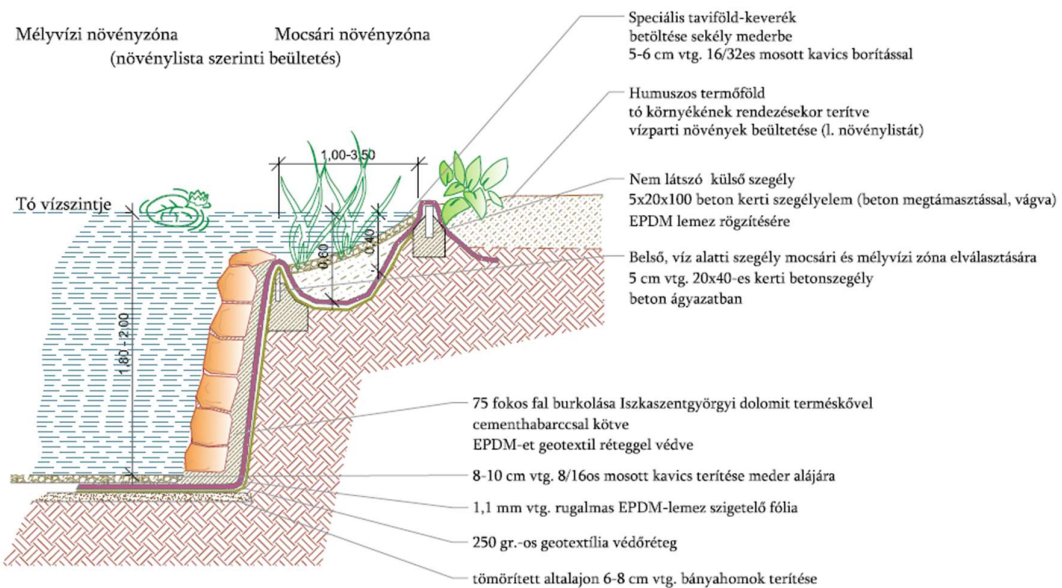

21. 2010-es kertépítészeti rekonstrukciós kiviteli terv. Tervezők: Balogh Péter István, Sárospataki Máté, Gacs Tina

22. A kerti tó felújításának és bővítésének környezetrendezési kertépítészeti kiviteli terve. Tervező: Kantár Judit, Hun-Green Kft. (2010)

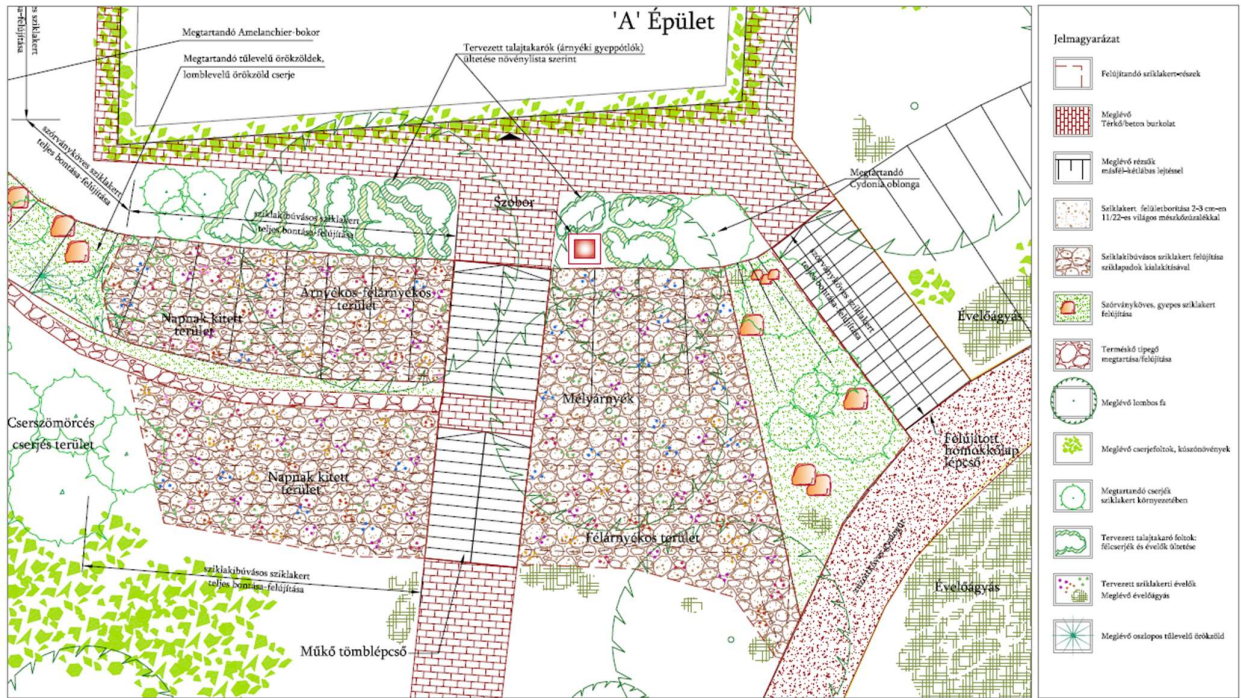
23. A kerti tó általános metszetrája a felújítás és bővítés környezetrendezési kertépítészeti kiviteli tervéből. Tervező: Kantár Judit, Hun-Green Kft. (2010)

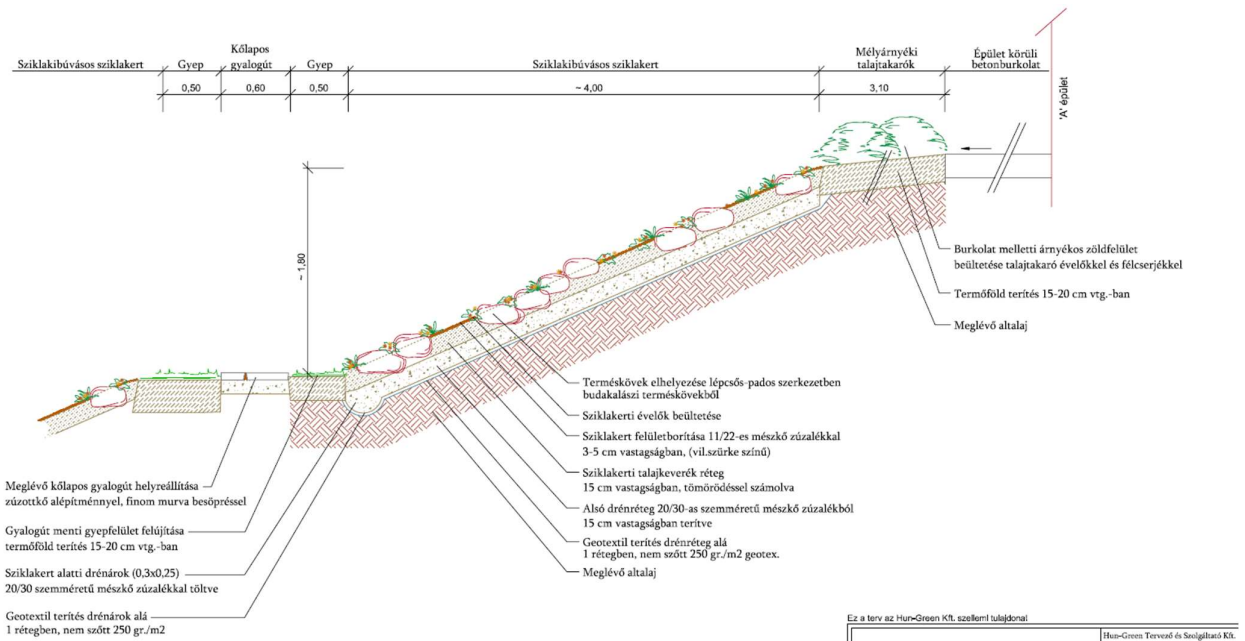

27. Az alsó sziklakert felújításának és bővítésének környezetrendezési kertépítészeti kiviteli terve (1. rész). Tervező: Kantár Judit, Hun-Green Kft. (2010)

28. Az alsó sziklakert felújításának és bővítésének környezetrendezési kertépítészeti kiviteli terve (2. rész). Tervező: Kantár Judit, Hun-Green Kft. (2010)

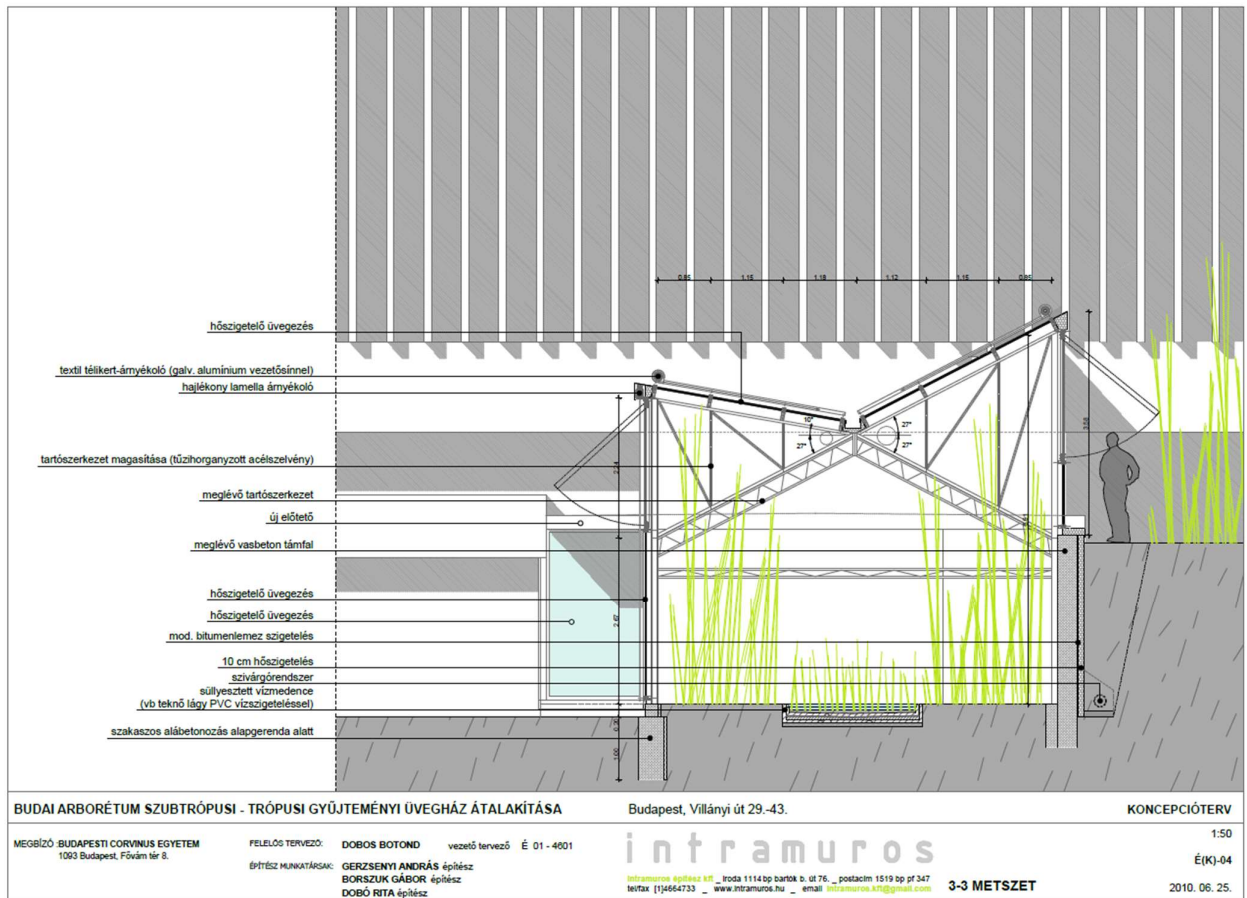

29. A sziklakibúvásos sziklakert általános metszetrajza az alsó sziklakert felújításának környezetrendezési kertépítészeti kiviteli tervéből. Tervező: Kantár Judit, Hun-Green Kft. (2010)

30. Trópusi-szubtrópusi üvegház látványterve a felújítás koncepciótervéből. Vezető tervező: Dobos Botond, Intramuros Kft. (2010)

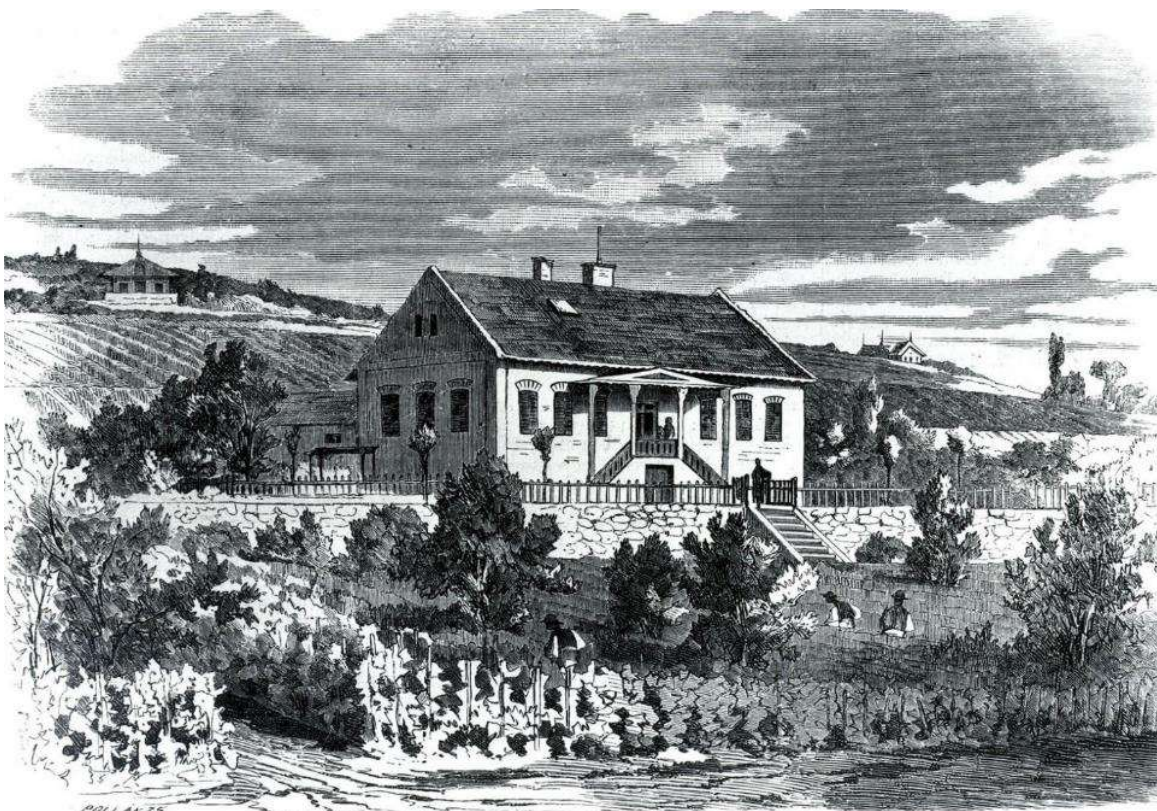
31. Trópusi-szubtrópusi üvegház felújítása koncepciótervének részlete. Vezető tervező: Dobos Botond, Intramuros Kft. (2010)

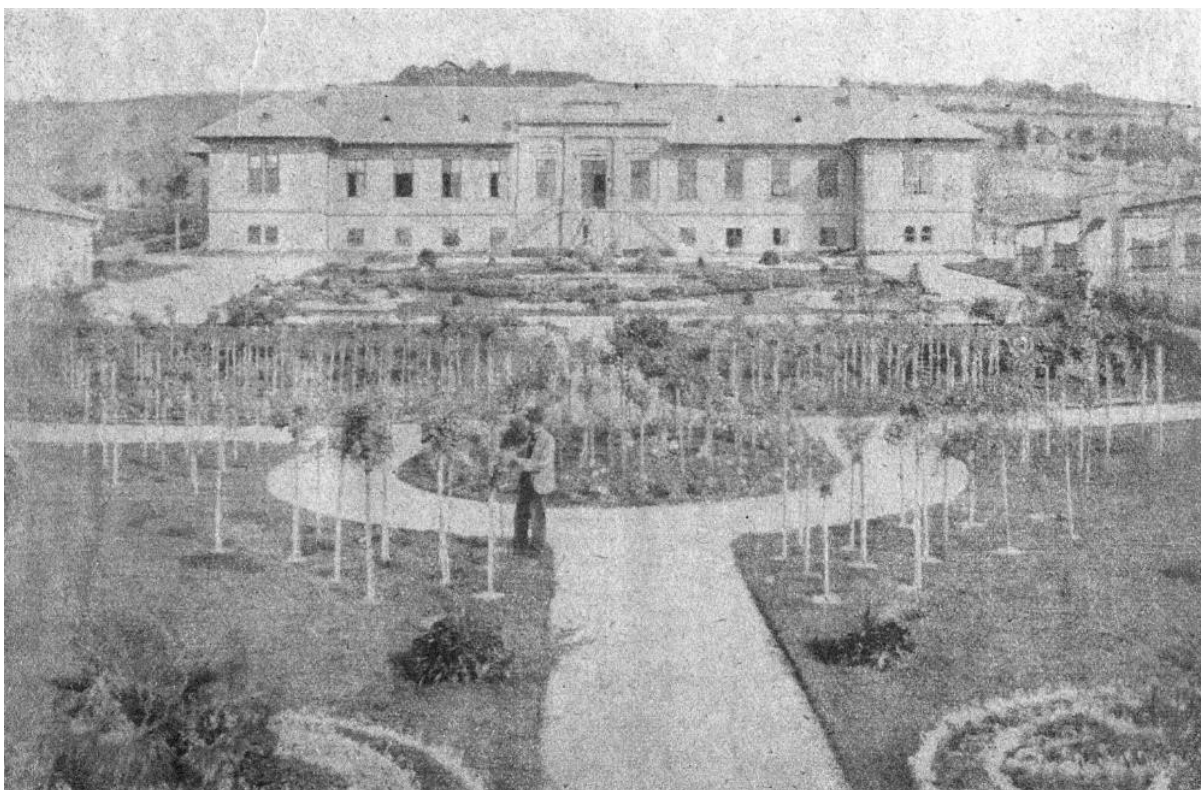

III. MELLÉKLET: ARCHÍV FOTÓK, KÉPESLAPOK ÉS MAI FOTÓK

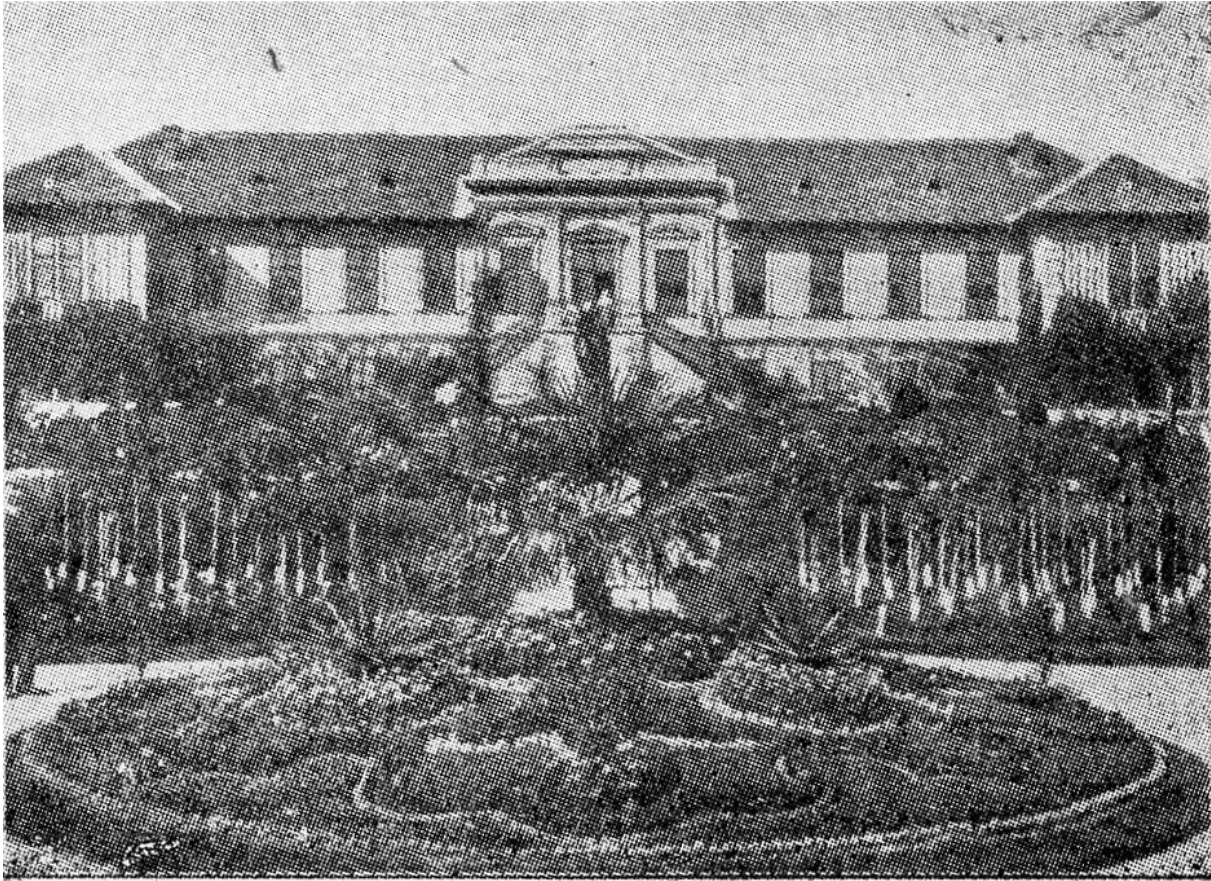

1. A Budapesti Magyar Királyi Állami Vinczellérképezde épülete (rajz) – 1879. (Forrás: Vasárnapi Újság 1879 640.)

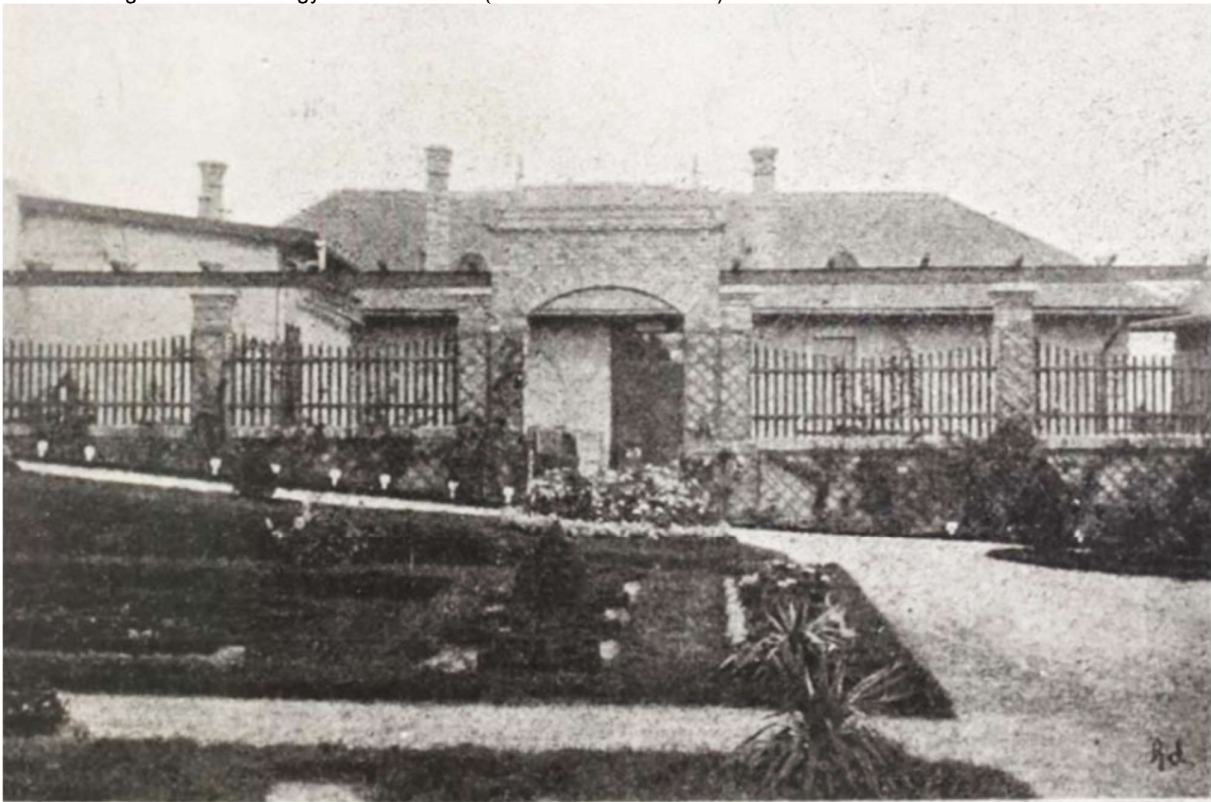

2. Díszter a Tanintézet megnyitásakor a fiatal növénytelepítésekkel. Előtérben magastörzsű rózsák virággruppokkal. 1894 körül. (Forrás: EFKL archívum és Buchta 1919, 13.)

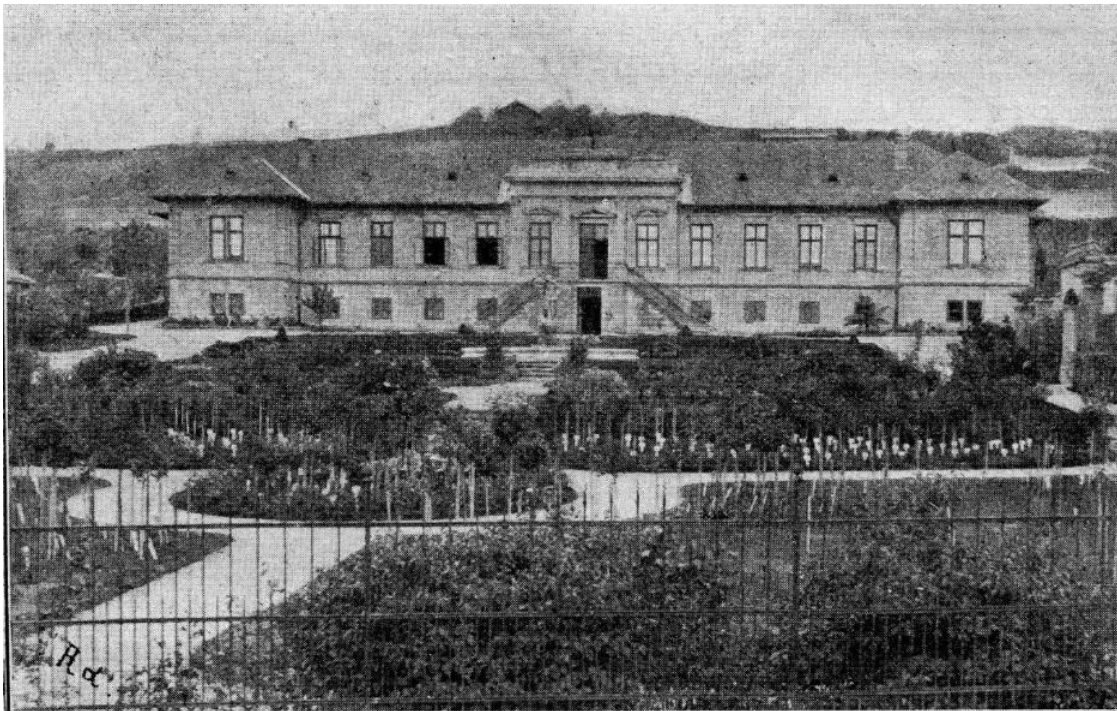

3. Az Igazgatósági épület (ma 'F' épület) és a tengelyben elhelyezkedő központi virággrupp, s mögötte két oldalt magastörzsű rózságyások 1897-ben. (Forrás: Ráde 1943 67.)

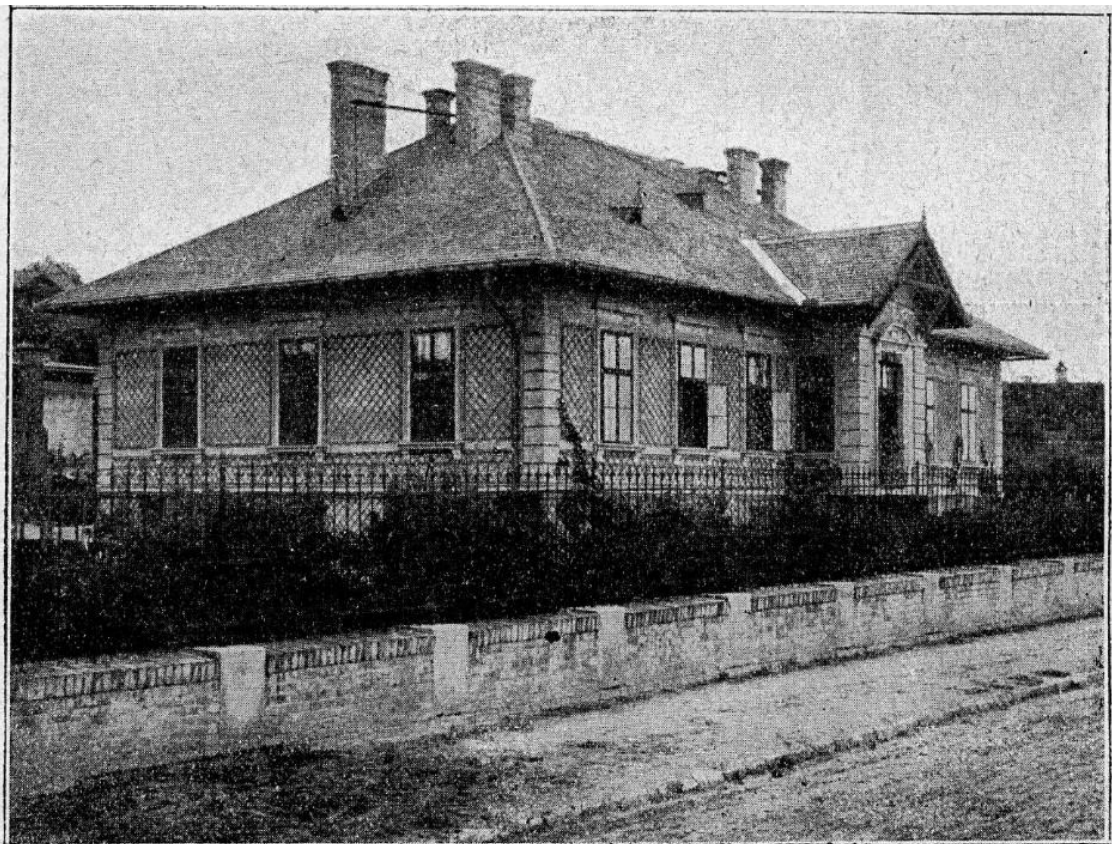

4. Díszter keleti oldalán lévő pergolás kerítés és kapuzat, háttérben a gyümölcskonzerváló épülete, előtérben pedig a már Ráde idejében megformált tereplasztika számos szoliter növényvel és virágágyással tagolva (Forrás: Ráde 1899a 17.; Ráde 1899b 74.)

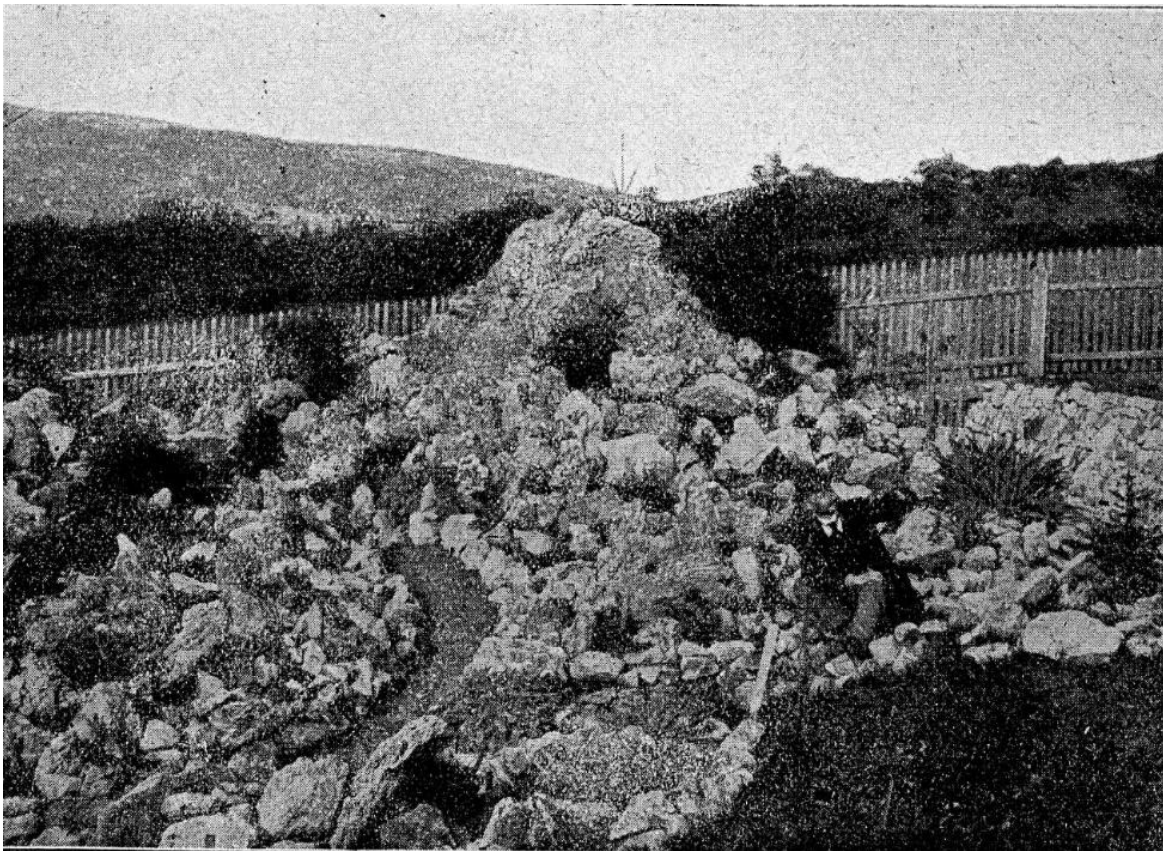

5. A Díszter és a tengelyben elhelyezett díszkút többalakos szoborcsoportja. A kép jobb oldalán a téglaoszlopos pergola-kerítés, amely az 'E' épülettel szemben, arra válaszulva, ill. annak párjaként megjelenő térfal (Forrás: Ráde 1899b 72.)

6. Az egykor egyszintes kontyolt nyeregtetejű "tanépület" (ma többszörös átalakítás eredményeképpen létrejött 'D' épület). (Forrás: Ráde 1899b 73.)

7. A Felső kert sziklakertje és alpinétuma. A háttérben fa léckerítés, ami ma egyszerű drótfonatos hálókertés a Szüret utca felé. (Forrás: Råde 1899b 75.; Råde 1899a 18.)

8. A sziklakert és alpinétum már nagyobb növényekkel a századfordulón. (Forrás: Buchta 1919, 129.)

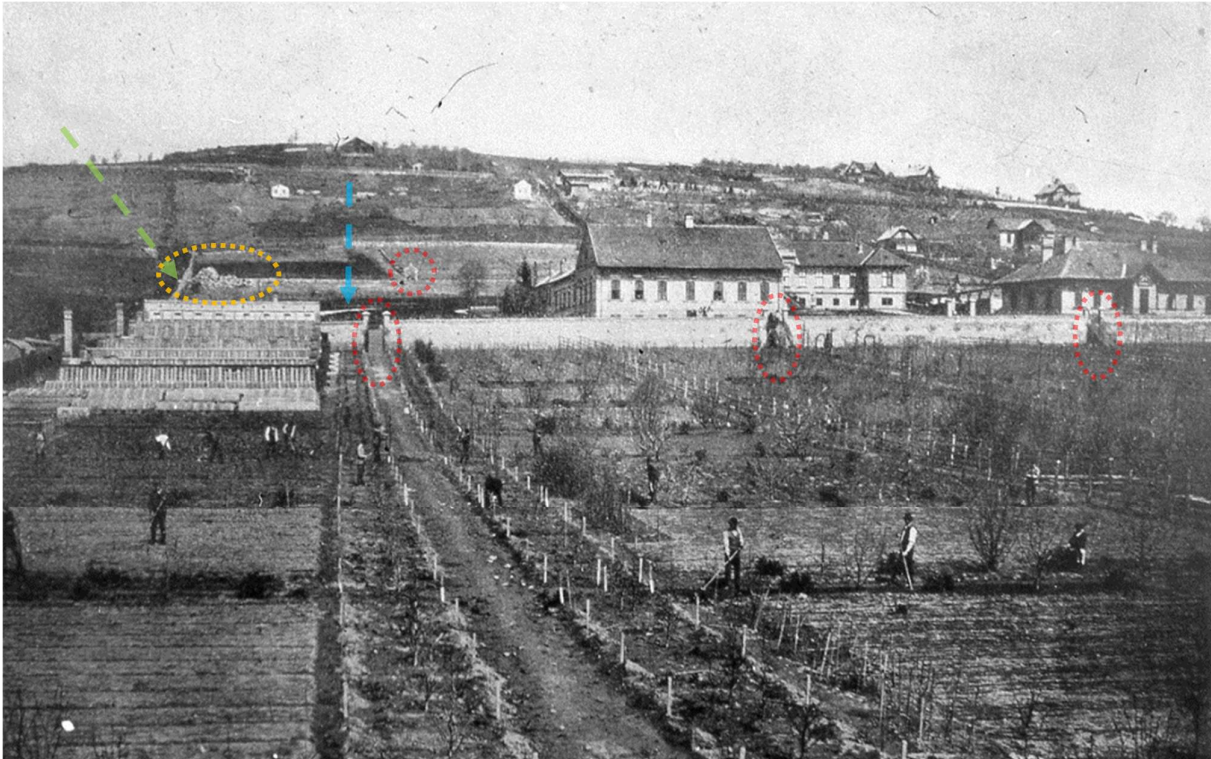

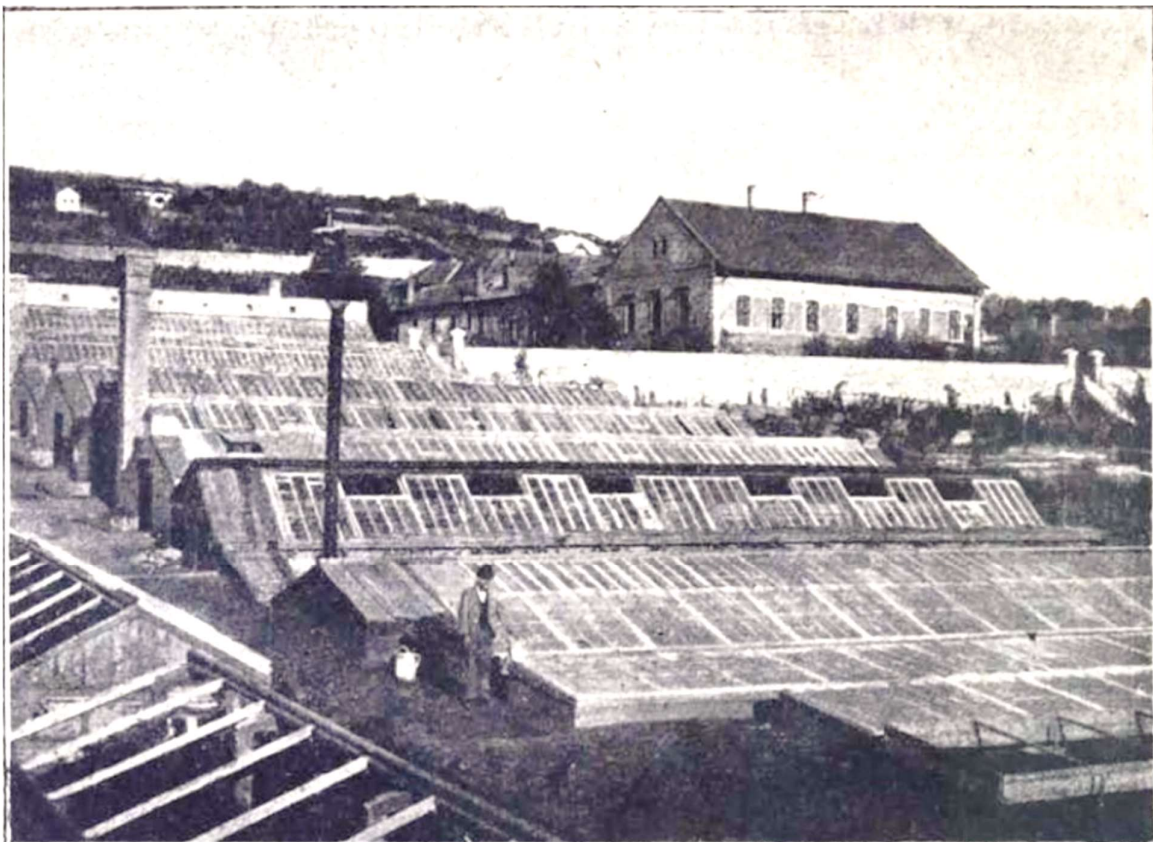
9. A Felső kert Dísztere és onnan a kilátás a Sas-hegyre. Jobb oldalt a mai 'E' épület még sima nyeregtetős változata látszik. 1899. (Forrás: Ráde 1899a 19.; Ráde 1899b 76.)

10. Berczki Máté mellszobra egykori helyén az 'E' épület és a Szület utca közötti kertrészben. Bal oldali kép 1898-ban, a felállítás évében (készítette: Dr Győry István), a jobb oldali hozzávetőleg az 1930-as években készült. A szobrot Mayer Ede készítette. (Forrás: Vasárnapi Újság 1898 285.; EFKL 57.; Buchta 1919, 17.)

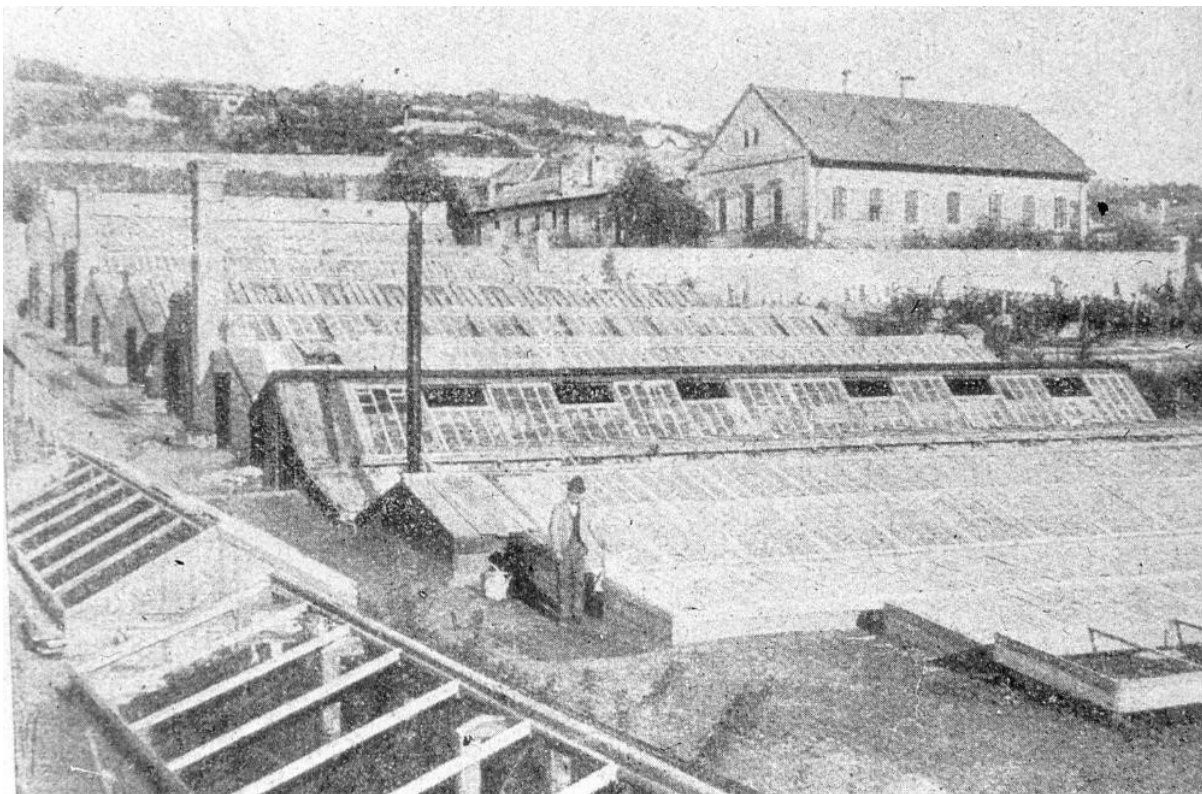

11. Az Alsó Kert felől a Felső Kert látványa az egészen korai időkből (~1894). A Díszteret keretező épületek már megvannak, azonban a Felső Kert dísznövénytelepítései még olyan kicsik, hogy nem látszódnak. Ebből a szögből jól megfigyelhető, hogy az Alsó Kert teljes egészében természetfelület, kísérleti- és gyakorlótér. (Sárga: sziklakert, piros: kapuk, lépcsőfeljárók, kék: Felső Kert útvonalvezetése, zöld: léckerítés.) (Forrás: EFKL fényképgyűjtemény-4089.)

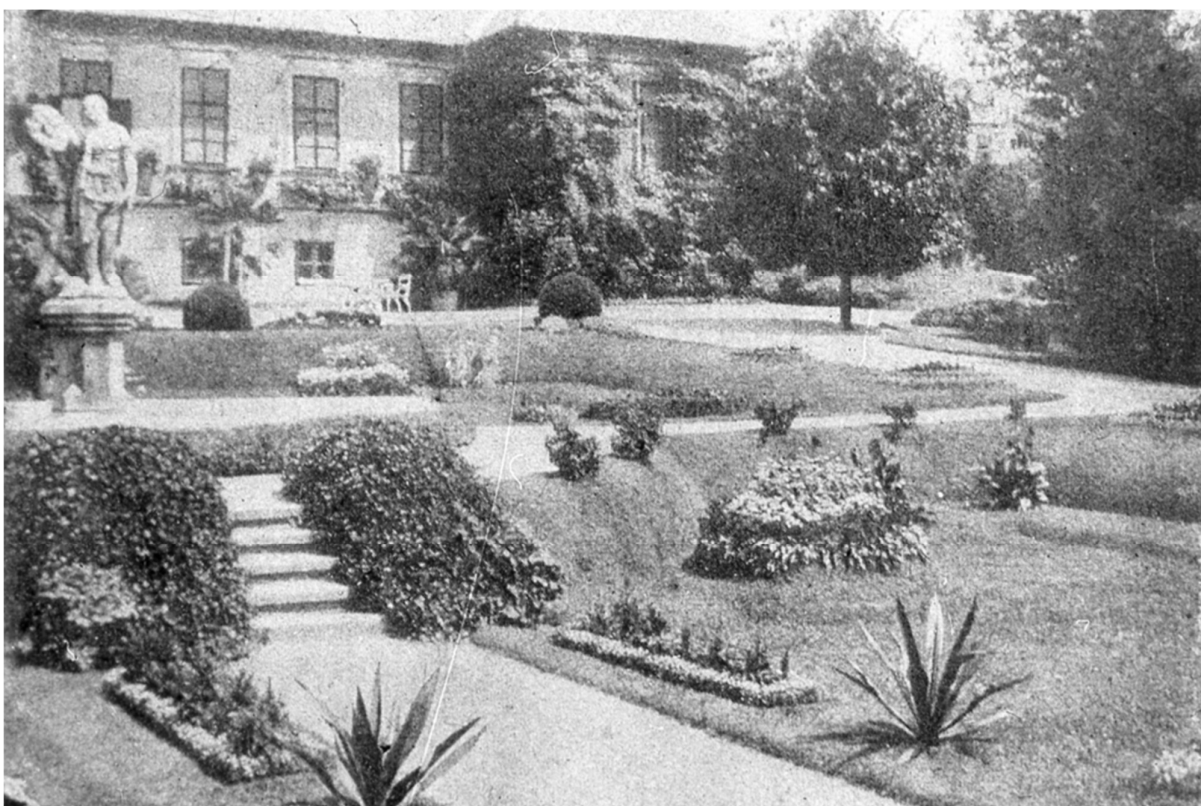

12. Az Alsó Kert üvegházai, melegágyai és hidegházai. 1899. (Forrás: Råde 1899b 74.)

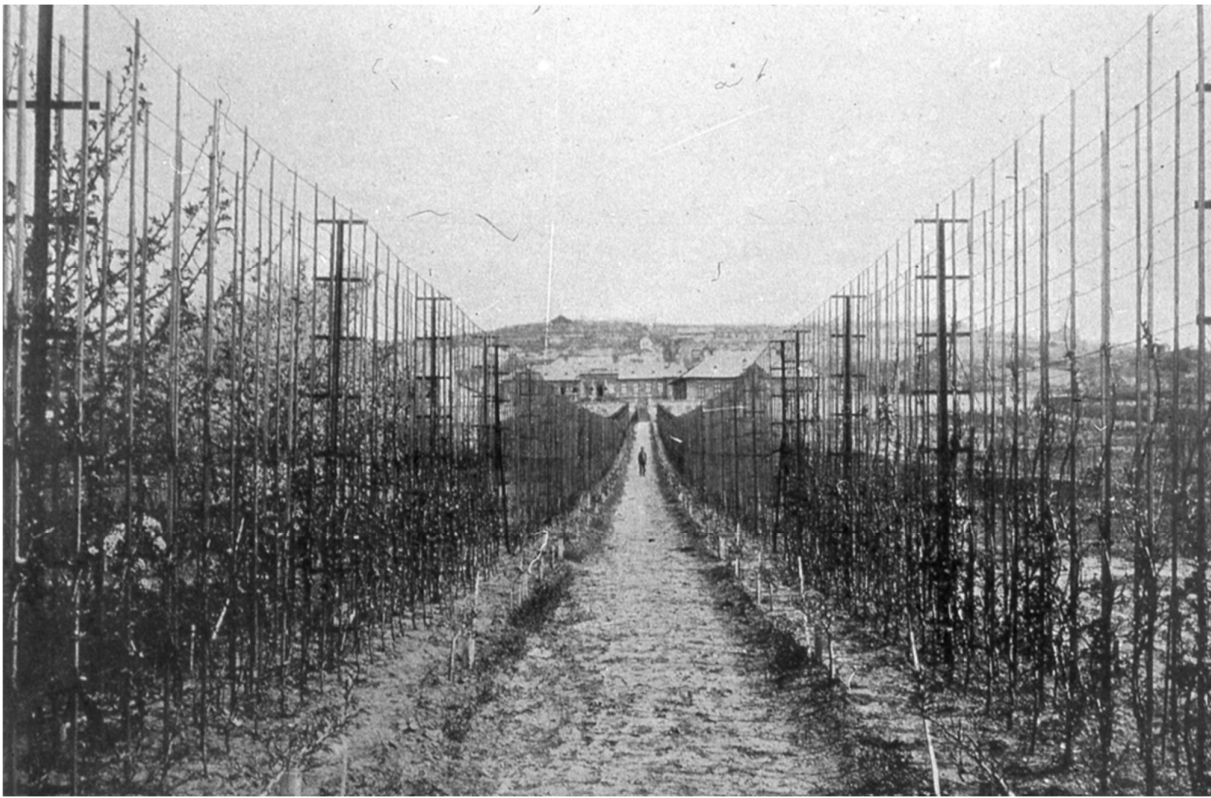

13. Az Alsó Kert üvegházai. A Kertészeti Lapokban megjelent fotó, eltérő kivágatban. 1899. (Forrás: Buchta 1919, 132.)

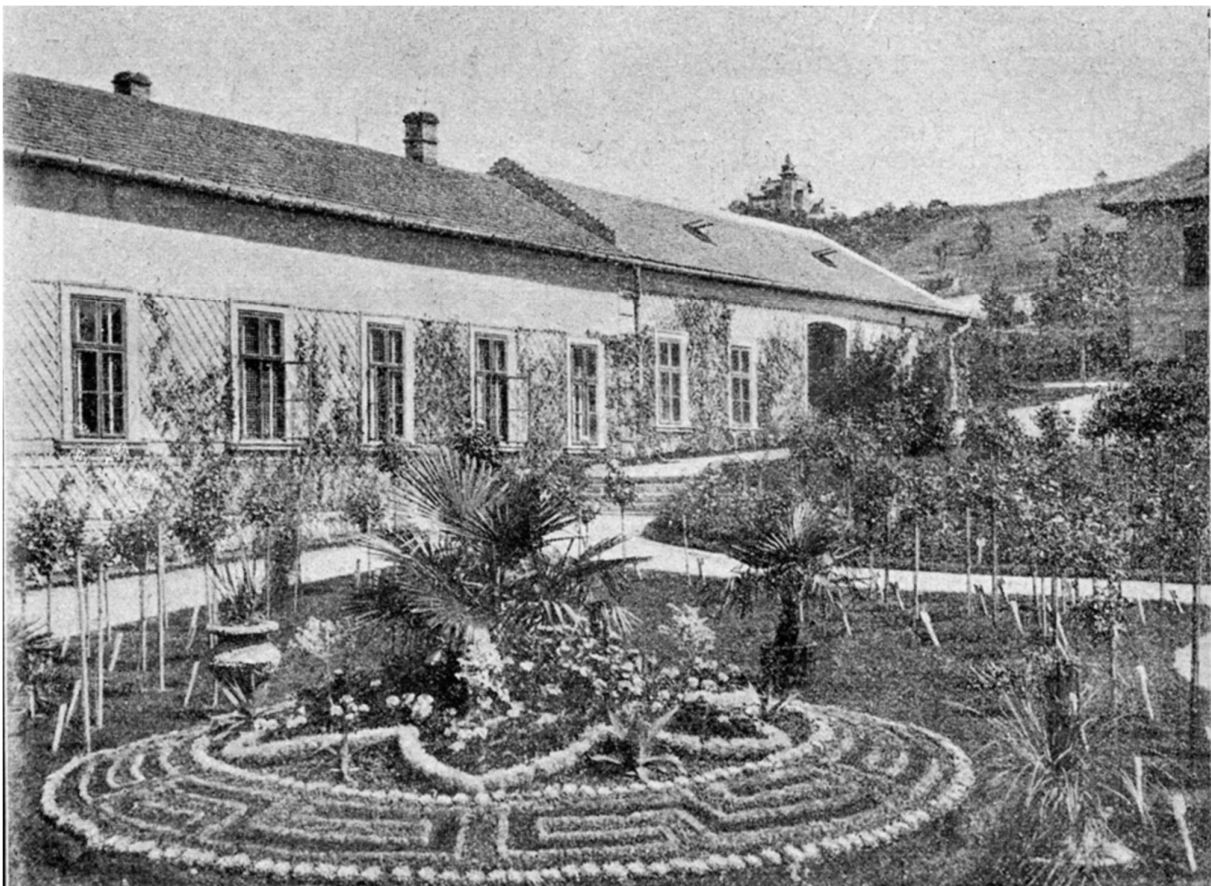

14. A Díszter Igazgatósági épület előtti kertrésze. Bal oldalon középen a díszmedence a többalakos szoborcsoporttal (ma Bereczki Máté szobra áll a helyén). A kép jobb oldali felében hárs-formájú szoliter fa látható, aminek a tengelyhez képest volt egy szimmetrikus párja. A kép a századfordulón készült. (Forrás: Buchta 1919, 112.)

15. Az Alsó Kert növényültetvénye az 1900-as évek elején. (Forrás: EFKL fényképgyűjtemény)

16. A Felső Kert Díszterének részlete virággruppával, dézsás növényekkel, magastörzsű rózsákkal és szórt burkolatú úttal. (Forrás: Råde 1902 99.)

17. Az egykor íves lépcsőkar az Igazgatósági (mai 'F') épülethez északkeleti irányból történő megközelítéshez. Az épület éppen nem látszik már a kép jobb oldalán. A képeslapot 1911-ben postázták, de a kép valószínűleg korábban készült. (Forrás: ZM kgy¹ – 77165)

18. Az Igazgatósági épület és közvetlen előtere a Díszterén 1911-ben. Dézsás és egzotikus növények itt is megfigyelhetők. (Forrás: ZM kgy – 77165)

¹ Zempléni Múzeum képeslapgyűjtemény

19. A Felső Kert Dísztere a mai 'E' épülettel, immár kontyolt nyeregetővel 1911-ben. (Forrás: ZM kgy – 0108639)

20. A Felső Kert Dísztere a fő virággrupp mögöl a Ménési út fele nézve a tengelyben állva, valamikor 1900 és 1919 között. A lapon a kézzel írt „B.u.é.k.” felirat és szignó Ráde Károlytól (Forrás: ZM kgy – 0108641)

21. „Körtefa” mellékút a gyümölcsösben. (Buchta 1919, 119.)

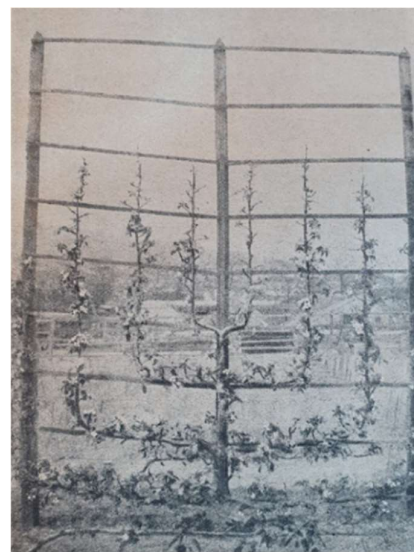
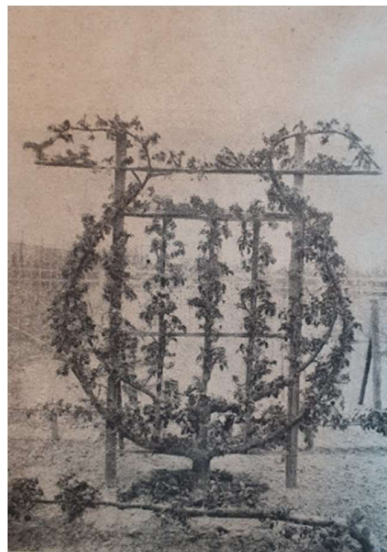
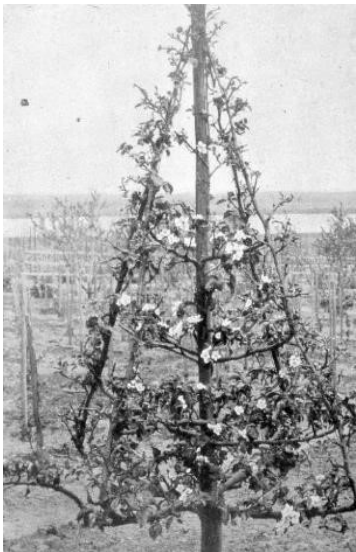

22. A Felső Kert fenyőgyűjteménye. A tudományos és oktatási-nevelési szempontokat tükrözi a jobb oldali fenyő alatt látható névtábla. (Forrás: Buchta 1919, 130.)

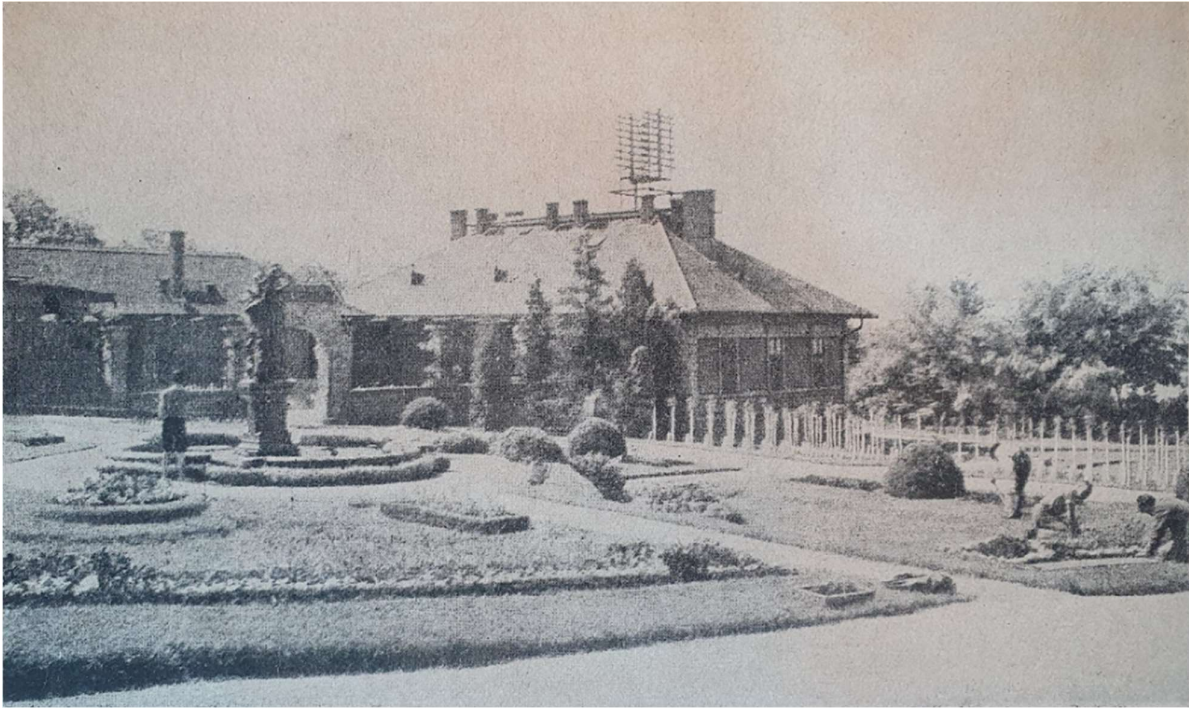

23. A Felső Kert fenyőgyűjteménye és az egyes növények alatt látható névtáblák. (Forrás: Buchta 1919, 130.)

24. A kertészet vívmányai (alakfák), „mérsékeltház” belülről, „Maraicher-telep (ez utóbbi a 'G' épület vonalában a Villányi úttal párhuzamosan). (Forrás: Buchta 1919, 117., 118., 126., 134.; EFKL)

25. A Felső Kert Díszterén jól láthatóan kirajzolódik a díszmedence és közepén a szobor. A mai 'D' épület elődje (tanépület) mögött a pergolás kerítés mögött kirajzolódik a „Cognac-főző és aszaló” (ahogy az az 1894-es tervrajzon olvasható) épülete. (Forrás: Buchta 1919, 113.)

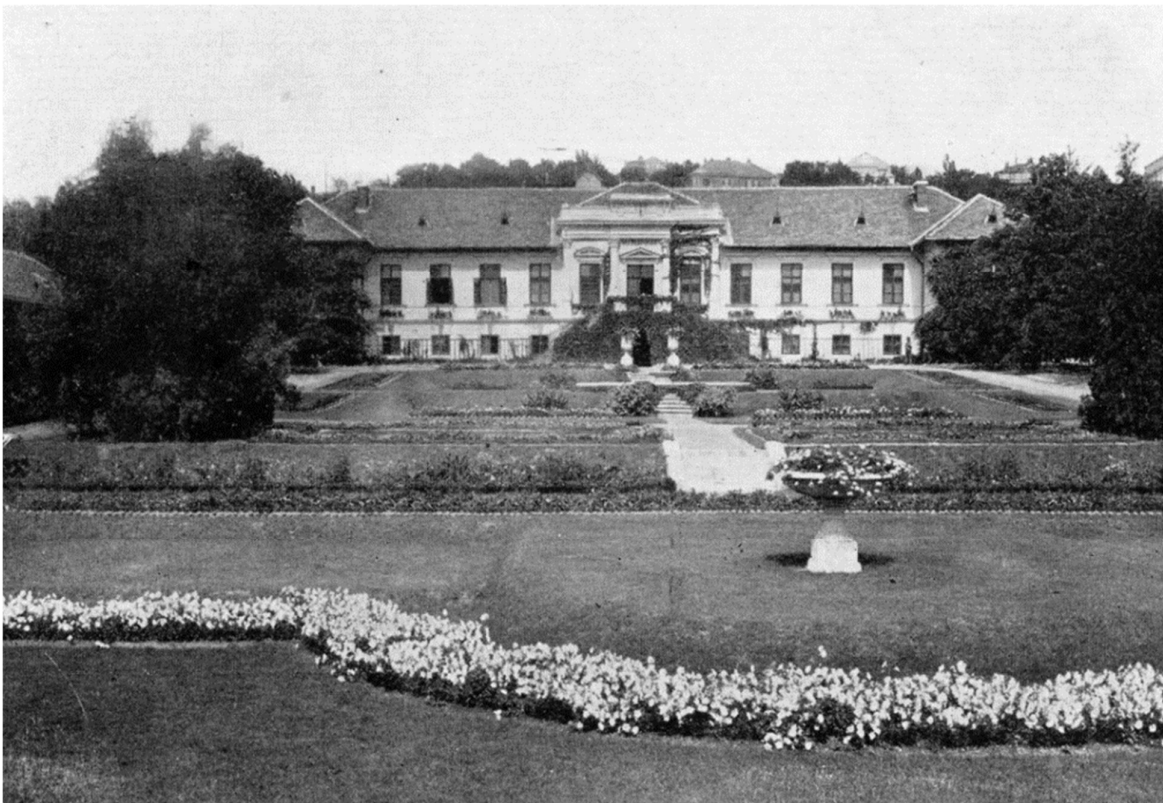

26. A Felső Kert Díszterének újonnan kialakított Rerrich Bélának tulajdonítható, mértani kertté átalakított formája. Rerrich Béla 1908-tól tanára, majd 1918-tól igazgatója az intézménynek. 1910-es évek legvége. (Forrás: Buchta 1919, 111.)

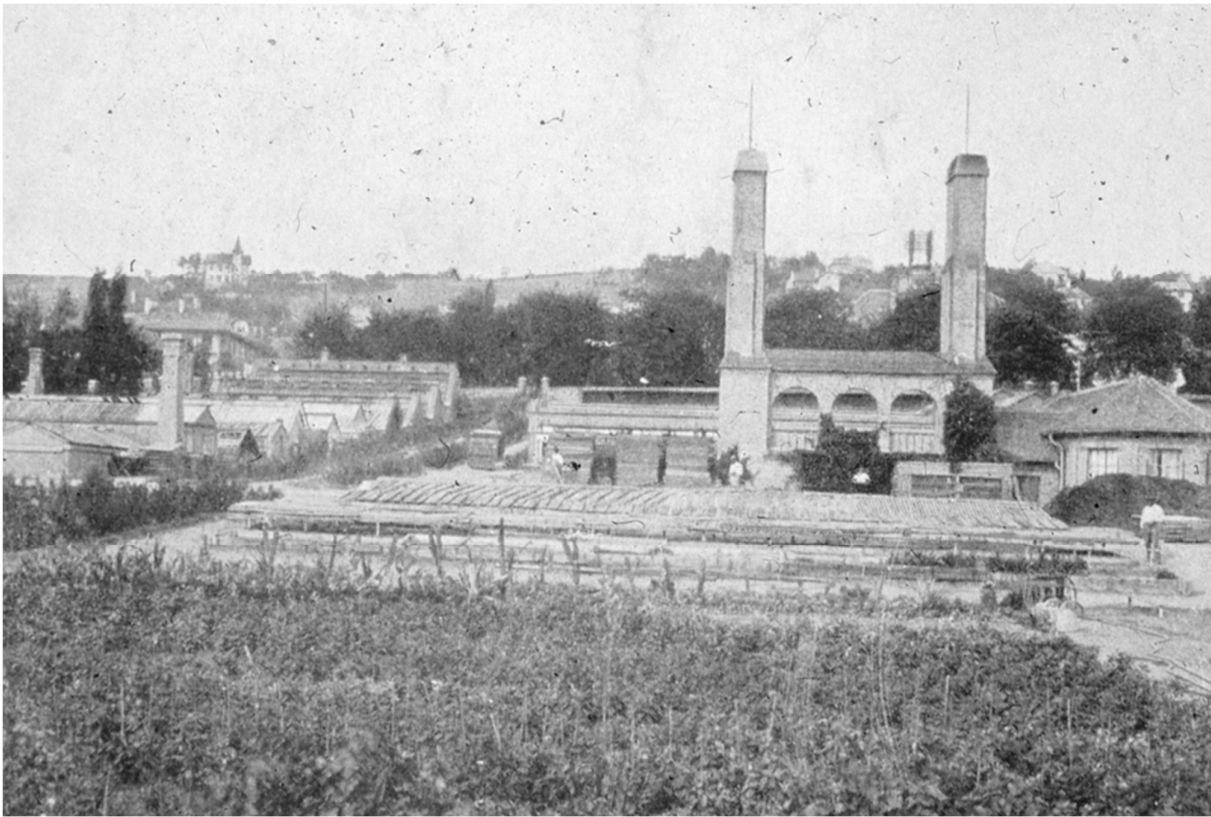

27. Pro Pátria emlékmű. 1925-ben avatta fel a háborús hősök emlékének a „Turul” szövetség budapesti m. kir. Kertészeti Tanintézet Bulcsú bajtársi egyesülete” (Forrás: EFKL iratok-1933)

28. Díszter, középen a keresztirányú nagy rézsűvel, benne a tömblépcsőfokú pofafalas lépcsőkar. A tengelyben és arra szimmetrikusan 3 műkő váza díszlik, a negyedik köedény a díszkút közepén található (a többalakos szoborcsoport helyén). A háttérben az Igazgatósági épület. (Forrás: Ráde 1929 3.)

29. A Rerrich Béla tervezte (1923) kazánház az Alsó Kertben az 1920-as évek (1929?). (Forrás: Råde 1929 8.)

30. Az arborétum egy részlete a Felső Kertben 1929-ben. (Forrás: Råde 1929 4.)

31. Az arborétum egy részlete a Felső Kertben 1929-ben. (Forrás: Råde 1929 5.)

32. A Dísztér látványa az Igazgatósági épület ablakából vegetációs nyugalmi időben. Készítette: Ormos Imre – 1930.

33. A Disztér 1930-ban. A díszmedence megmaradt a Råde időből, azonban a szobor helyett kőtál került a többalakos szobor helyére. Megfigyelhetők a kővázák (3 db) és a tömblépcsőfokú, kő pofafalazatú térközei lépcsőkar. A kép jobb oldalánál még mindig látható a téglafalazatú pergolás kerítés. (Forrás: Fortepan–Zsohár Zsuzsa)

34. A Disztér az Országos gyümölcskiállítás idején 1932-ben². (Forrás: EFKL fényképtár)

² Az Újság 1932. 12.

35. A Díztér díszkútja a köedénnyel a kút közepén 1933-ban. Háttérben látszik a pergolás kerítés és a szoliter hársfa. (Forrás: EFKL- fényképtár, felmérési adatlap, 1933)

36. Az 'F' épület és a Díztér az 1930-as években. (Forrás: EFKL I.sz. 1387)

37. Természkő lépcsősor a Felső kert tengelyében és a lépcsősor lezárására szolgáló falazott oszlopú egysoros íves pergola. A pergola mögött gyümölcsfák láthatók. 1933. (Forrás: EFKL fényképtára)

38. A letisztult geometriájú díszter terepalakítása vegetációs nyugalmi időszakban (nincsenek virágagyak, csak a helyei, ld. kép jobb oldala). (Forrás: EFKL- fényképtár, felmérési adatlapon 1933)

39. Hölgyek a Díztér díszmedencéjének peremén, háttérben az Igazgatósági épület, aminek homlokzatán láthatók a növényfuttató rácsok. 1938. (Forrás: Fortepan-Ormos Imre Alapítvány (173187))

40. Schrikker Ilona (Ormos Imre felesége) lép be az 'E' épület Díztér felé eső kapuján. A Díztér szórt burkolatában, a járást megkönnyítő elemes burkolat jelenik meg a fő közlekedési irányokban (ld. még Pro Pátria emlékműnél – a képen szemben). 1938. (Forrás: Fortepan-Ormos Imre Alapítvány (173188))

41. Ormos Imre közepén hátul a Díszter gyalogos kapujában. 1938. (Forrás: Fortepan-Ormos Imre Alapítvány (173395))

42. Felső Kert kapuja a Ménesi úton. 1939. (Forrás: Fortepan-Ormos Imre Alapítvány (173388))

43. Felső Kert kapuja a Ménesi úton, M. Kir. Kertészeti Akadémia, 1939. (Forrás: Fortepan-Ormos Imre Alapítvány (173389))

44. Az Alsó Kert támfala a Ménesi út irányában. (Forrás: EFKL fotótár, a kép készítésének ideje ismeretlen)

45. Erzsébet leányárvaház (ma 'C' és 'G' épület) Villányi úti homlokzata 1947-48-ban. Átalunk vertikálisan tükrözött kép a valós nézet eléréséhez. Az épület bejáratainál nagyobb burkolt felület és a kocsiforgalom számára nagykockakő-burkolat látható. Az előkert nagyobb fáktól mentes, döntően gyepes kialakítású, keskeny rózsaágyakkal. Kisebb gyalogutak kőszegélyezéssel. (Forrás: BTM Kiscelli Múzeum Fotógyűjtemény F.64.91, Kozelka Tivadar)

46. Felső Kert, gömbmeggy sor ~1940 körül (még nem áll a kollégium és a pergolalezárás sincs meg, ami egyértelműen az 1950-es légifelvételén látszik csak). (Forrás: EFKL fényképgyűjtemény)

47. Az Agrártudományi Egyetem frissen megépített 'A' épülete. (Elkészült: 1949-50). 1955. (Forrás: Preisich 1955, 83.)

48. Szendrői Jenő és Lauber László tervezte 'A' épület jobb oldalon az építkezések ideje alatt megvédett vadgesztenye-fával a homlokzat előtt. ~1950-es évek. A fényképet készítette: Aczél Márta. (Forrás: Arnóth 2000, 2.)

49. Az Alsó Kert. Bal oldalon középen a Rerrich-féle kazánház, középen a majdani 'K' épület helye. Az 'A' épület homlokzata előtt jobb oldalon a 2023-ban elpusztult vadgesztenyefa látható, amely már az 'A' épület létesítése előtt legalább 20-30 évvel létezhetett. A többi látható rész az ún. „kísérleti tér”. (Forrás: EFKL fotótár, 1950-60-as évek)

50. A sziklakert és Ormos-kert a 'K' épület építésekor ~ 1970. (Forrás: EFKL fotótár)

51. Kísérleti tér, háttérben a Sas-hegy. 1950-es évek(?). (Forrás: EFKL fotótár)

52. A Ménesi út a Szüret utca felől. A kép jobb oldalán az Alsó Kertbe vezető kapuk oszlopai látszódnak. 1950-es évek. (Forrás: EFKL és Hámori 2000 84.)

53. Az 'A' épület és az alatta lévő sziklakert. 1955 körül. (Forrás: EFKL fotótára)

54. Gellért-hegy látványa a Sas-hegyről, jobb oldalon az Arborétum területe. 1959. (Forrás: Fortepan/Heinzely Béla-(129185))

55. Díztér látványa a kert kapujából 1959-ben. (Forrás: Fortepan/Mészáros Zoltán-(45008))

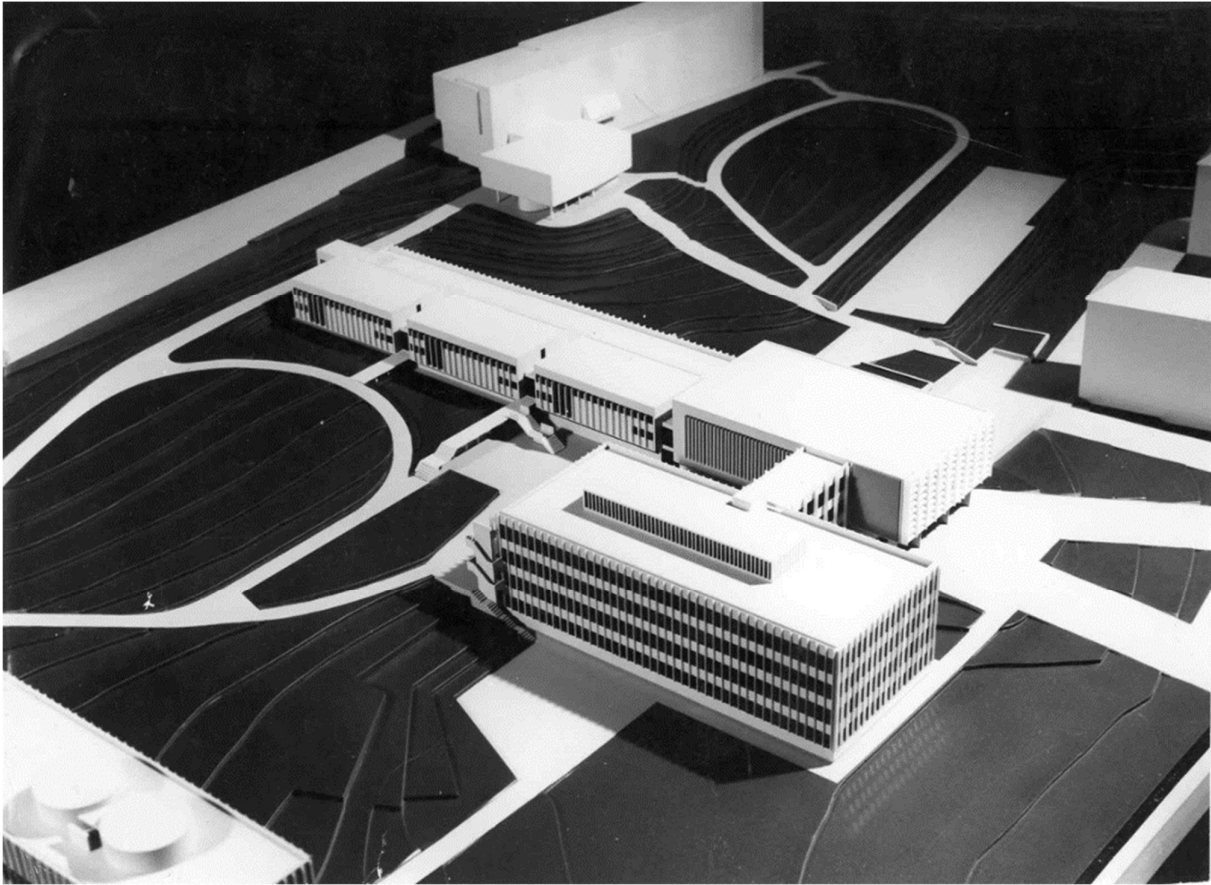
56. Az 'A' épület déli oszlopai, kilátással a Sváb-hegyre. 1961. (Forrás: Fortepan/Sólyi Ilona-(220585))

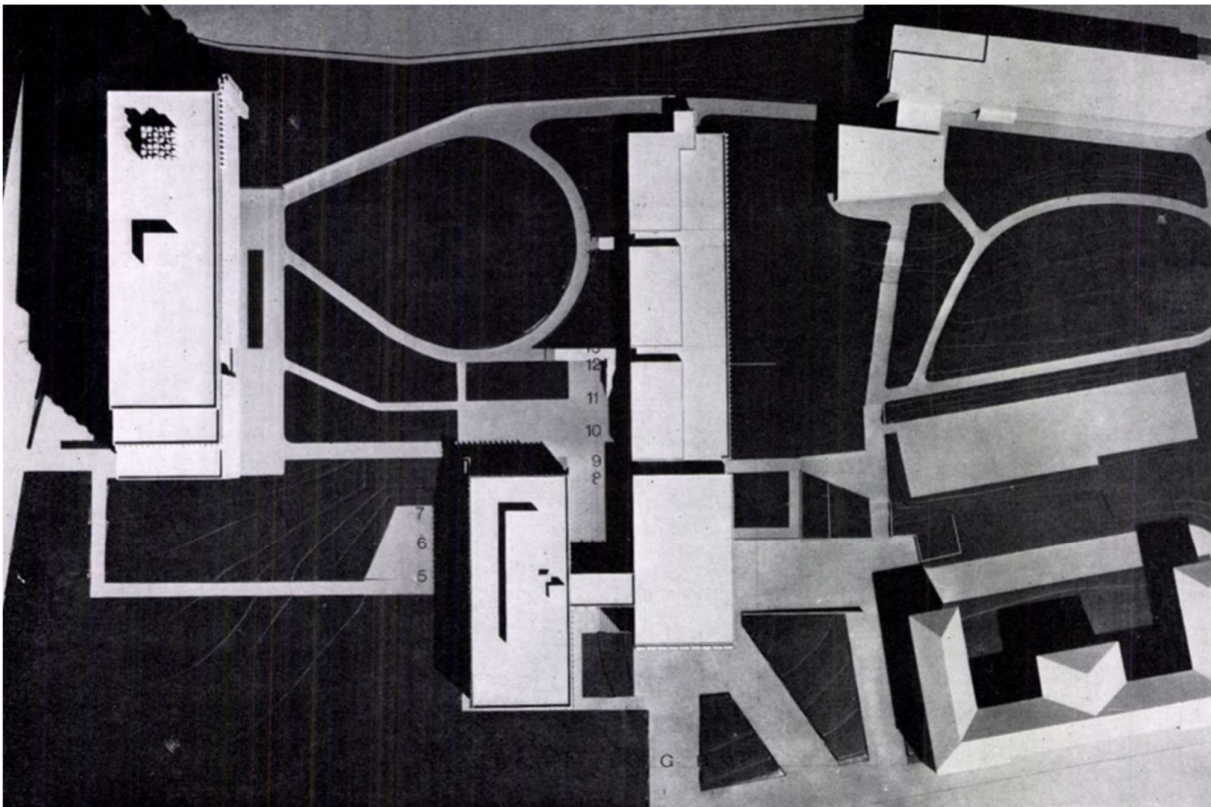

57. Az 'A' épület és a sziklakert Entz Ferenc mellszobrával, amit 1963-ban lepleztek le. 1960-as évek (?). (Forrás: EFKL fotótár)

58. Az Alsó Kert meglévő ('K') és tervezett, de meg nem épült épületének makettje. (Tervezők: Pál Balázs (IPARTERV). 1968.) (Forrás: EFKL és Hámori 2000, 84.)

59. A makett közepén a 'K' épület. (Forrás: Pál 1971, 38.; A cikk fotóit készítették: Vidovics István és Bognár János)

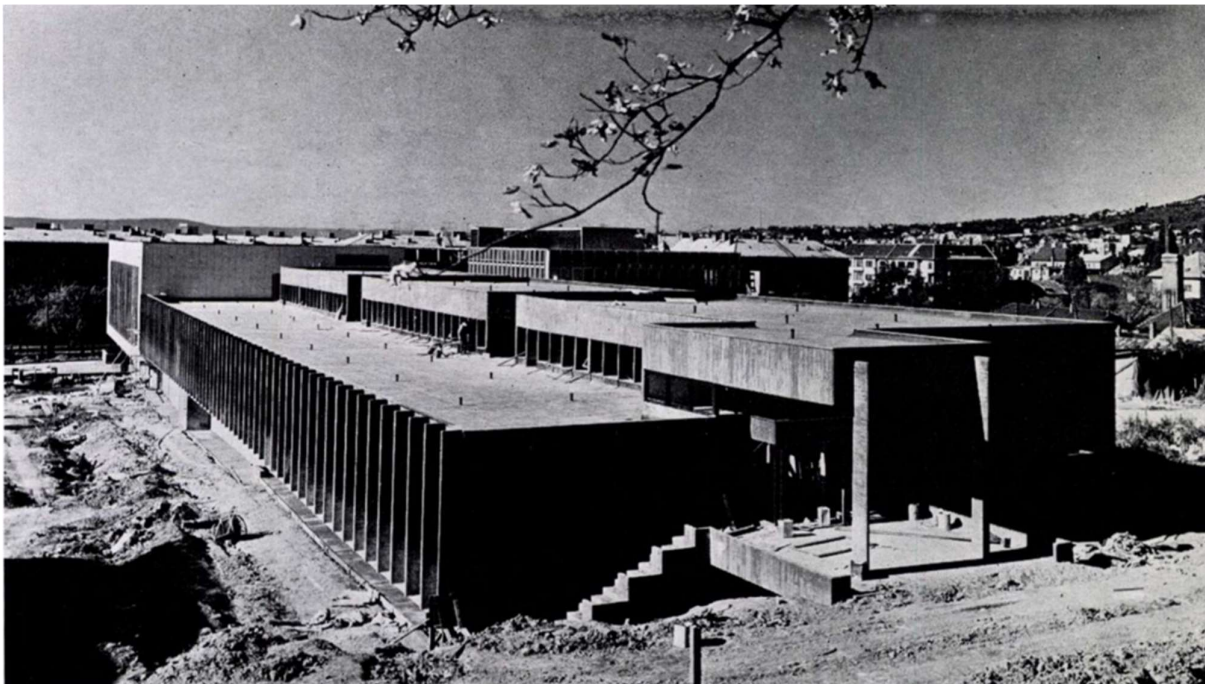

60. Hallgatók dolgoznak az épülő 'K' épület alapozásán. (Forrás: EFKL fényképgyűjtemény, 1969 körül.)

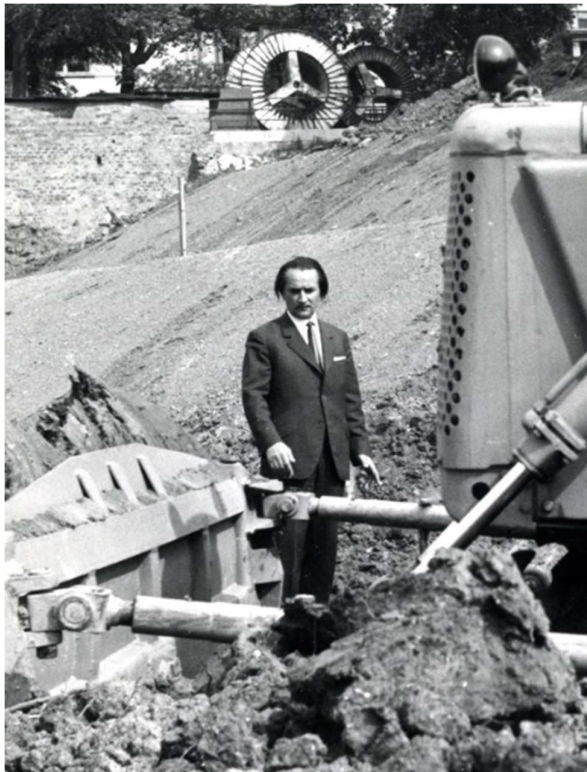

61. A 'K' épület tanszéki irodák felőli szárnya. 1970. (Forrás: Fortepan/Középületépítő Vállalat, Kreszán Albert, Koczka András, Kemecei József-(227886)).

62. A 'K' épület a Ménesi út felől. (Forrás: Pál 1971, 41.; A cikk fotóit készítették: Vidovics István és Bognár János.)

63. Tereprendezés a 'K' épület keleti oldalán. Mócsényi Mihály a munkálatok helyszíni vezetője. 1971-72. (Forrás: Bardóczy Sándor adatközlése)

64. A 'K' épület főbejárata (jobb oldalt) és Villányi út felé néző irodai szárnya. (Forrás: Pál 1971, 38.; A cikk fotóit készítették: Vidovics István és Bognár János.)

65. A 'K' és az 'A' épületek madártávlatból, a Sas-hegy felől. (Forrás: Pál 1971, 39.; A cikk fotóit készítették: Vidovics István és Bognár János.)

66. Térdelő lány szobor az Ormos kertben, háttérben a K épület díszterme. 1971. (Forrás: Fortepan/Középületépítő Vállalat, Kreszán Albert, Koczka András, Kemecsei József-(227978).)

67. A 'K' épület főbejárata a parkolóval, háttérben az oktatók irodai szárnyával. 1971. (Forrás: Fortepan/Középületépítő Vállalat, Kreszán Albert, Koczka András, Kemecsei József-(269478).)

68. A 'K' épület főbejárata a parkolóval 1972-ben. (Forrás: Fortepan/FŐFOTÓ-(215592))

69. A 'K' és a 'G' épület a parkolóval. 1970-es évek. (Forrás: EFKL fotótár)

70. Somogyi kollégium a kert felől, 1981-82. (Forrás: EFKL 31.b)

71. Somogyi Imre szobrának avatásakor. 1978. (Forrás: EFKL 31.b)

72. Kerti tó építése az Alsó Kertben. 1997. (Forrás: Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék archívuma)

73. Nem télálló kaktuszgyűjtemény a 'K' épület tetején létrehozott tetőkertben. ~2000. (Forrás: Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék archívuma)

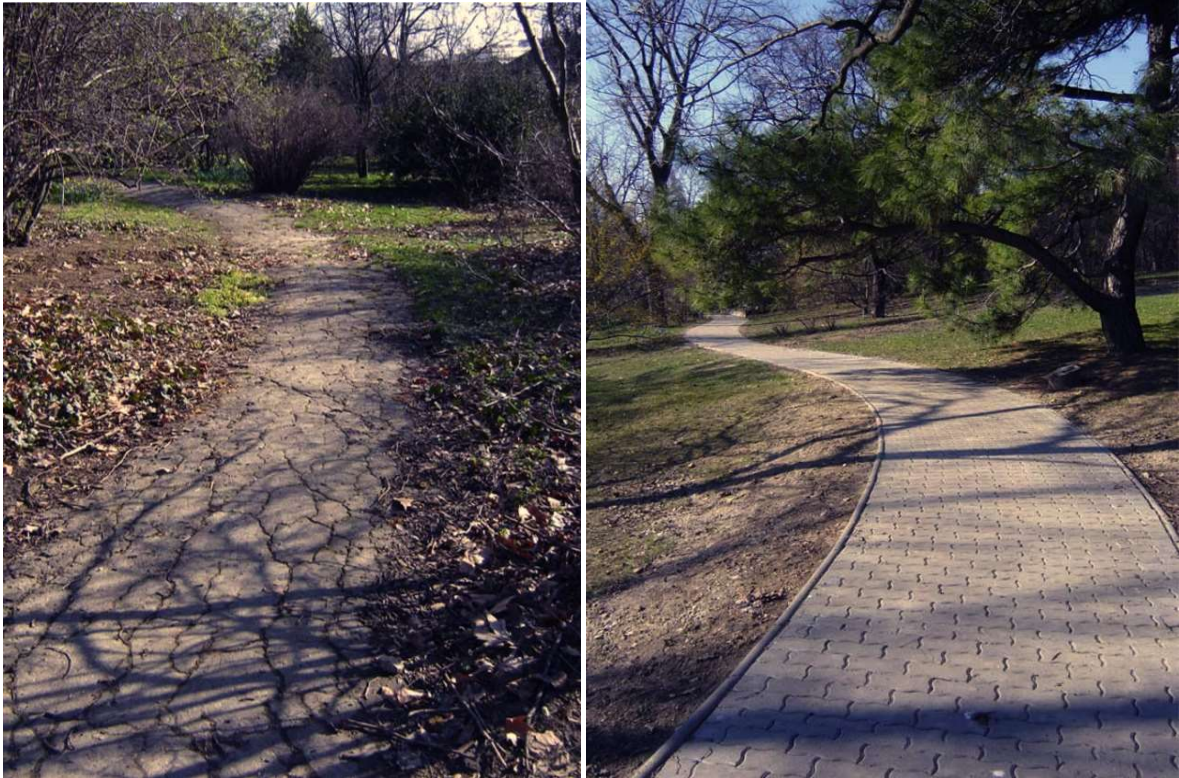

74. Télálló kaktuszgyűjtemény a 'K' épület tetején létrehozott tetőkertben. ~2000. (Forrás: Dísnövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék archívuma)

75. Ormos Imre mellszobrának leleplezése 2003-ban. Jobbra Jámbor Imre. (Forrás: MATE 2022, 74.)

76. Az íves, tájképi vonalvezetésű utak3333 felújítása a Felső Kertben 2007. (Fotó: Honfi Péter)

77. Az 'A' épület nyugati oldala, gömbkőr. 2010. Fotó: Honfi Péter. (Forrás: EFKL fotótár)

78. A felső pergola bővítése és felújítása 2011-ben: a felújítás és bővítés utáni állapot (Fotó: Honfi Péter)

79. A Díszter felújítása 2011-ben: tereprendezés. (Fotó: Honfi Péter)

80. A Dísztér felújítása 2011-ben: finom tereprendezés, gypszegélyek behelyezése. A háttérben a pergola felújítás utáni állapota. (Fotó: Honfi Péter)

81. A megújult Dísztér 2011-ben. (Fotó Sárospataki Máté)

82. A kerti tó felújítása és bővítése 2011-ben: burkolás, mederfalak építése. (Fotó: Honfi Péter)

83. A felújított és bővített kerti tó átadást követően 2011-ben: bontás. (Fotó: Honfi Péter)

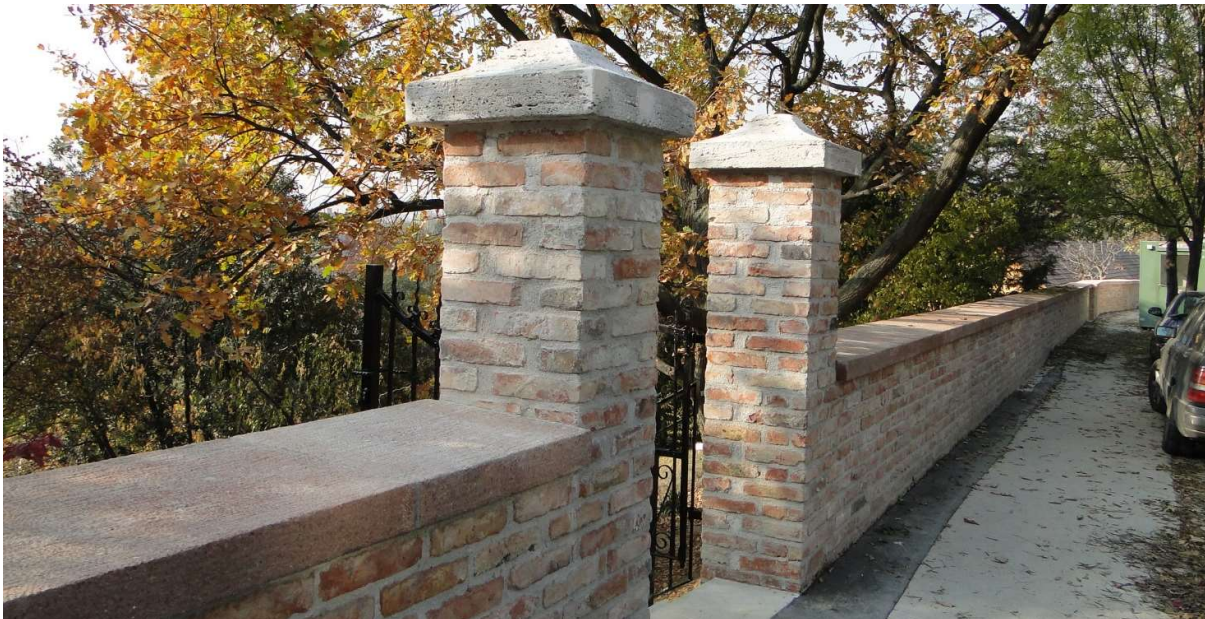

84. A Ménesi úti támfal megerősítő rekonstrukciója 2011-ben: lépcső- és kapufelújítás (Fotó: Honfi Péter, 2011)

85. A Ménesi úti támfal megerősítő rekonstrukciója 2011-ben: téglaburkolat visszahelyezése (Fotó: Honfi Péter, 2011)

86. A felújított és megerősített Ménesi úti támfal (Fotó: Honfi Péter, 2011)

87. A trópusi-szubtrópusi üvegház átalakítása és korszerűsítése 2011-ben: felújítás előtti állapot és bontás (Fotó: Honfi Péter, 2011)

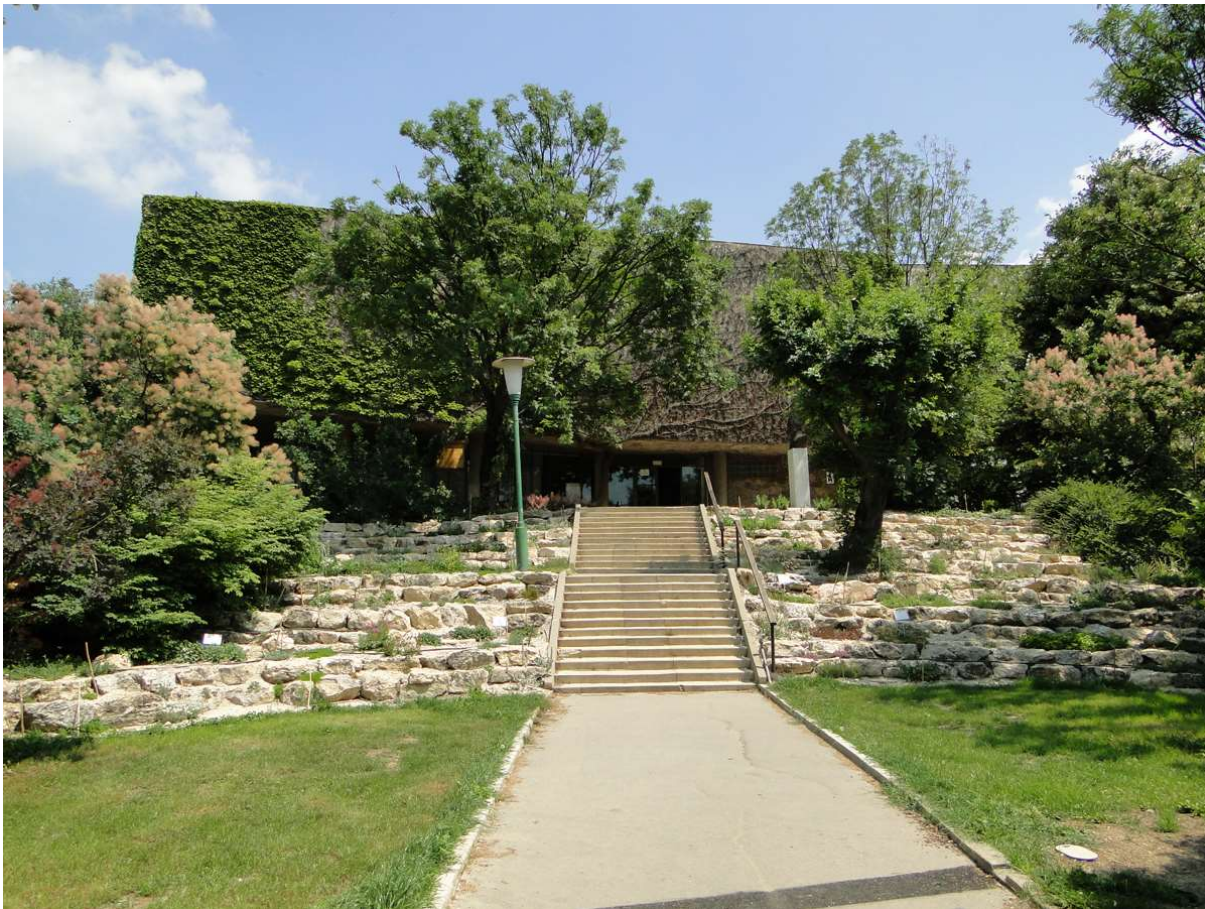

88. A trópusi-szubtrópusi üvegház átalakítása és korszerűsítése 2011-ben: üvegezés (Fotó: Honfi Péter, 2011)

89. Az alsó sziklakert teljes felújítása 2011-2012-ben: növények telepítése. (Fotó: Honfi Péter, 2012)

90. Az alsó sziklakert teljes felújítása után 2012-ben. (Fotó: Honfi Péter, 2012)

91. A felső sziklakert teljes felújítása és bővítése 2011-2012-ben: kialakított szerkezet, az öntözőrendszer szórófejeinek kihelyezése és a növénytelepítés előtt. (Fotó: Honfi Péter, 2011)

92. A felső sziklakert teljes felújítása és bővítése 2011-2012-ben: átadás 3 hónappal. (Fotó: Honfi Péter, 2012)

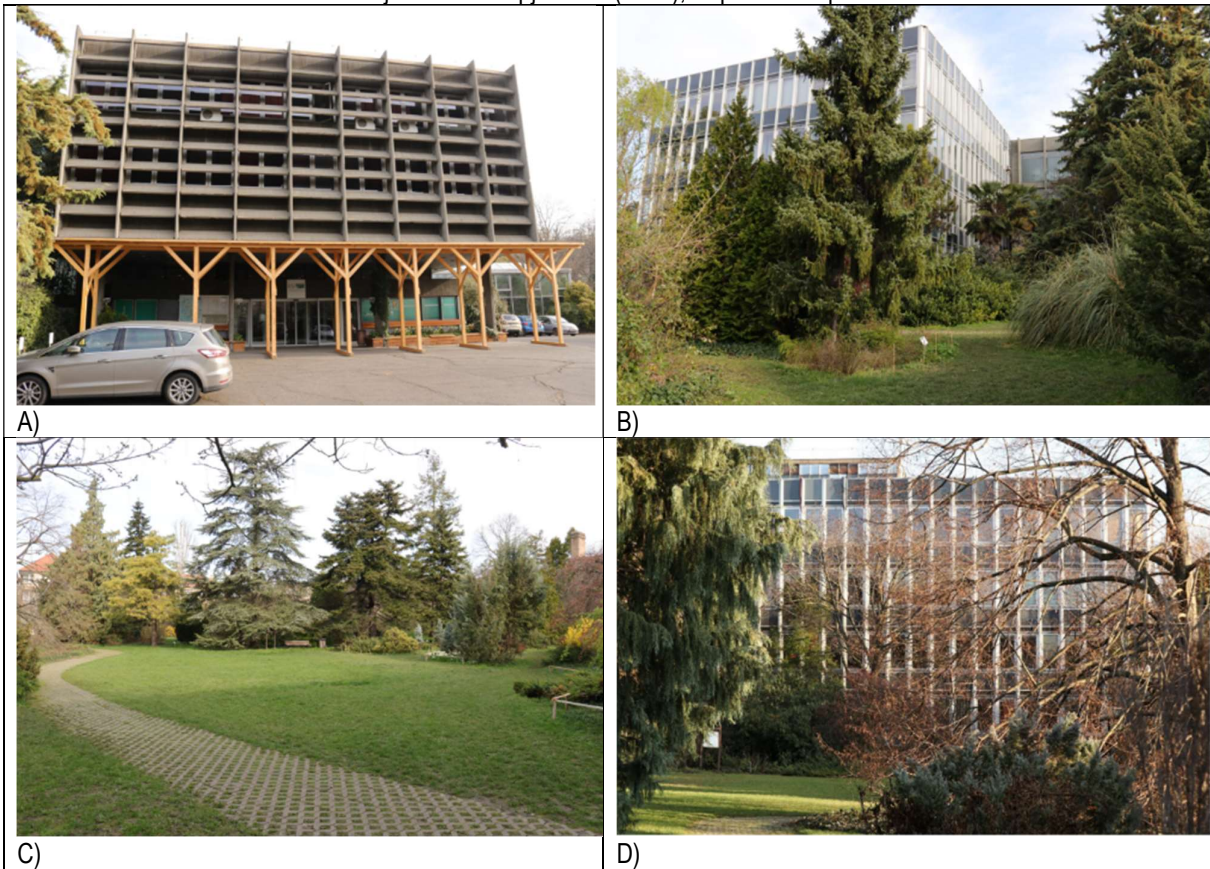
93. Az alsó pergola felújítása és bővítése 2011-ben. (Fotó: Honfi Péter, 2012)

94. Az Ormos-kert útjainak felújítása 2012-ben. (Fotó: Honfi Péter, 2012)

A Budai Arborétum Felső és Alsó Kertjének fotói napjainkból (2024), Képek: Sárospataki Máté

95. Alsó Kert: A) A 'K' épület és a parkoló; B) A szubtrópusi gyűjtemény; C) Fenyőgyűjtemény és a nagytisztás az Alsó Kertben; D) A 'K' épület irodai szárnya az arborétum felől a nagytisztással. (Fotó: Sárospataki Máté, 2024, kivéve D):2021.)

96. Alsó Kert: A) Az 'A' épület nyugati kijáratától a Sas-hegy felé; B) Ormos-kert részlete, háttérben a Díszterem épületrészével; C) A Ménesi útról látszó 'A' épületrész és 'K' épület; D) A hosszú lépcsősor az 'G' épület irányából az 'A' épület felé

97. Alsó Kert: A) Az 'A' épület alatti sziklakert oldalról; B) Ormos-kert; C) 'A' épület és sziklakert; D) 'G' épület előkert

98. Felső Kert A) A Felső Kert keleti sétánya; B) Az 'F' épület fölötti keresztsétány a tengely fele nézve nyugati irányból; C) A felső sziklakert; D) Az 'F' épülettől északra lévő tengely és a végében a kollégium

99. A Felső Kert Dísztere a gyalogosbejárattal és az egykori Igazgatósági épülettel a Ménesi út felől.

IV. MELLÉKLET: ÉRTÉKLELTÁR

(Az értékleltár elemeit a VII. melléklet térképes formában tartalmazza.)

Műemléki védelem alatt álló épületek a Budai Arborétum területén, területegységenként¹

I. A Somogyi Imre Kollégium és az Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár környezete

Somogyi Imre Kollégium

III. A Felső Kert központi területe

'E' épület

'F' épület

V. Az Alsó Kert északkeleti területe, az „Ormos-kert”

'A' épület

VI. Az Alsó Kert nyugati területe

Kazánház

VII. A „K” épület környezete

'K' épület

VIII. A „G” épület környezete

'C' épület

'G' épület

---

¹ 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet alapján

I. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI:

Megnevezés	Támfal és mellvédfal (egyben telekhatáron álló kerítés) a Somlói út mentén
Térképi jelzet	1
Területegység	I.
	
Datálás	1894, 1924 ²
Alkotó	Az átépítést végezte: Csányi Pál építőmester (1924-ben) ³
Anyag, szerkezet	Terméskő alapfal, kisméretű téglafal mellvédfal, vasalt monolit beton fedkő.
Állapot	Rossz állapotú, balesetveszélyes. A fal szerkezete sok helyen sérült, az egykori vakolat mára hiányzik, a fal megdőlt, néhol leomlott. A fedkő több helyen hiányzik róla.
Megjegyzés, leírás	Az arborétum északi határán, a Somlói út mentén egységes téglafal húzódik. A terepemelkedést lépcsőzetesen követi a fal teteje. A fal két oldala közötti szintkülönbség keleti irányba haladva folyamatosan nő, a keleti telekhatáron megközelítőleg 4 m a kert felőli oldalon. 1894-ben terméskő alapon a járdától 2 m magas léckerítést építettek. 1924-ben a léckerítés helyett téglafal épült beton fedkővel, a járda felőli oldalon 1,20 m magassággal, 1 db kis vaskapuvál. ⁴
Javaslat	Mihamarabbi teljes felújítást igényel építészeti és statikai terv alapján.

² Kerítések 1933-as felmérése, EFKL irattár 1/c. 1. doboz

³ Uo.

⁴ Uo.

Megnevezés	Somogyi Imre szobra
Térképi jelzet	2
Területegység	I.
	
Datálás	1978 ⁵
Alkotó	Somogyi Árpád szobrászművész ⁶
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamensen mészkő szobor
Állapot	Jó állapotú.
Megjegyzés, leírás	Somogyi Imre a kollégium névadója, szobrát a kollégium bejárata mellett helyezték el. A szobor szoros kapcsolatban van a kollégiummal.
Javaslat	A szobor a jelenlegi helyén megtartandó.

AZ I. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

1. *Forestiera pubescens* var. *parvifolia* (syn. *Forestiera neomexicana*)
2. *Pinus halepensis*

⁵ Köztérkép 02

⁶ Uo.

II. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI:

Megnevezés	Történeti úthálózat a Felső Kert gyűjteményi területén
Térképi jelzet	3
Területegység	II.
	
Datálás	1894 ⁷
Alkotó	Ráde Károly ⁸
Anyag, szerkezet	A Felső Kert 'F' épülettől északra lévő tájképi kerti rész történeti nyomvonalú burkolata ma többnyire térkő burkolat, beton szegéllyel. 2007-ben felújítva (az akkorra megromlott aszfalt burkolatot akkor váltotta fel a térkő, és ekkor kaptak az utak szegélyt is) ⁹ . A felújítást Schmidt Gábor vezette. A tengelyben aszfalt burkolat van.
Állapot	Az utak burkolata többnyire jó műszaki állapotú, néhol láthatók kisebb burkolati hibák.
Megjegyzés, leírás	A Felső Kert úthálózatának történeti rétegeit külön ábra részletezi (ld. VII. melléklet). Ez alapján megállapítható, hogy a Felső Kert területén a mai sétányok mind az 1894-re megépített útvonalhálózat része. A Ráde útvonalhálózat csak nagyon kis mértékben csökkent 1919-ig. Azonban utána a sokkal gazdagabb Ráde-féle gyalogoshálózat (a párhuzamos útvonalak) átkötő sétányai megszűntek/eltűntek. A fent említett mellékleten a szaggatott kék színű részek habár a Ráde-féle nyomvonalat követik, azonban lendületes, szép ívüket az évek során elvesztették.
Javaslat	A történeti jelentőségű utak nyomvonalát meg kell őrizni és fejleszteni kell (a Ráde-féle lendületes íveket, ahol lehetséges, helyre kell állítani, javasolt a terméskőburkolat (pl. kiskockakő) használata a felújításkor). Az idők során elépített vagy megszűnt úthálózati kapcsolatokat a lehetőségek szerint javasolt helyreállítani.

⁷ Ráde 1902

⁸ Uo.

⁹ Honfi–Diószegi 2023

Megnevezés	Geometrikus, teraszos kertrész a kollégium felé vezető kerti lépcsősor mentén
Térképi jelzet	4
Területegység	II.

Datálás	1933-as archív felvételen ¹⁰ látszik a kertrészlet eredeti kialakítása, amelyen a tengely pergolában végződött. A tengelyt lezáró pergolát 1930-ban készítették ¹¹ .
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Teraszolt terepfelszín, mészkő tömlépcsők, alacsony mészkő támfal, aszfalt burkolatú út.
Állapot	A terepfelszín kielégítő állapotú, jól látható az eredetileg kialakított terepfelszín. A lépcsők néhol kimozdultak. A terület korábbi díszes gömbmeggy fái nagyrészt kivágásra kerültek már, 2 egyed él még. A fasor rekonstrukciójára 2007-ben új egyedeket ültettek, de ezek sem maradtak meg, részben a talajuntság, részben a fajta érzékenysége miatt. Az utat kísérő kandeláberek erősen elöregedtek, stílusuk és állapotuk nem illeszkedik a kertrészlethez.
Megjegyzés, leírás	A kertrészlet útja egyben az 'F' épület, Díztér és a Felső Kert főtengelye is, ezért az egész Felső Kert szempontjából jelentős térszervező elem. A kertrészletet két oldalról és északról nyírott sövény zárja le. Az 'F' épület irányából magasra nőtt borostyán korlátozza a kertrészlet láthatóságát. A Kollégium megépülte előtt a lépcsősort egy egysoros, félköríves, terméskő-oszlopos pergola zárta le. ¹²
Javaslat	A kandeláberek korszerű változatra cserélése javasolt. A terepfelszín jellegzetes geometriáját meg kell őrizni (az 1920-as évek legvége óta a kerti térkompozíció része). Az utat kísérő fasor helyreállítása és pótlása javasolt a légifelvételek alapján (most nem azon a helyen vannak, illetve nagy részük ki is pusztult). Az 'F' épület irányába lezáró borostyánok visszavágása javasolt a kedvezőbb vizuális átlátások elérése végett.

¹⁰ III/37. melléklet. Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz

¹¹ EFKL irattár 1/c. 1. doboz

¹² Uo.

Megnevezés	Sziklakert a Felső Kertben
Térképi jelzet	5
Területegység	II.
	
Datálás	Ráde Károly 1893-as ¹³ tervrajzán szerepel, majd egy 1899-es cikkben ¹⁴ fotót is közölnek róla
Alkotó	Ráde Károly
Anyag, szerkezet	Mészkösziklák, kőzúzalékos talajkeverék, sziklagyepi növények
Állapot	Jó állapotú, jól fenntartott növényzet. 2010-11 között teljes felújításon esett át
Megjegyzés, leírás	Kerttörténeti érték. 2010-11-es felújítás következtében keleti irányba kibővítették egy szurdokvölgyet idéző résszel.
Javaslat	Megtartandó helyében és anyagában. A növények pótlását és fenntartását a meglévő jó gyakorlat szerint folytatni javasolt. A szurdokvölgyben korábban működő mesterséges patak felújítása, beüzemelése javasolt.

¹³ Ld. II/3. melléklet. Ráde 1902

¹⁴ Ld. III/7. melléklet. Ráde 1899b

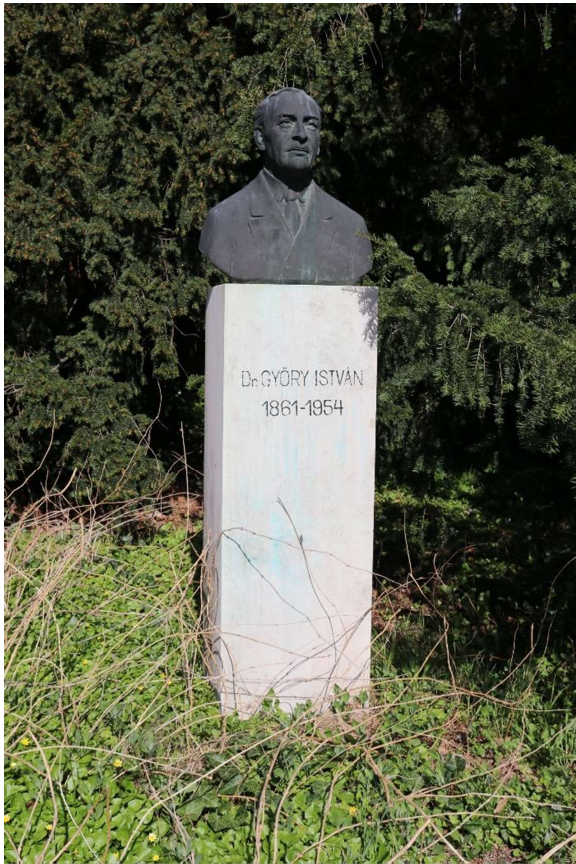
Megnevezés	Kósa Géza szobra
Térképi jelzet	6
Területegység	II.

Datálás	2023. szeptember 22. ¹⁵
Alkotó	Tóth Dávid szobrászművész ¹⁶
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú, a szobor és környezete is rendezett
Megjegyzés, leírás	A szobor az 'F' épület átellenes oldalán megjelenő szobor-park folytatása.
Javaslat	Helyben megőrzendő. A felvezető út ezen szakaszán lehetne a szoborparkot bővíteni.

¹⁵ Vácrátót 01

¹⁶ Uo.

Megnevezés	Győry István szobra
Térképi jelzet	7
Területegység	II.
	
Datálás	1986. május 15. ¹⁷
Alkotó	Pató Róza szobrászművész ¹⁸
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	A szobor jó állapotú, a környező növények mérsékelt rendezetlenséget mutatnak.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

¹⁷ Osváth 2014

¹⁸ Uo.

Megnevezés	Magyar Gyula szobra
Térképi jelzet	8
Területegység	II.
	
Datálás	1984. szeptember 19. ¹⁹
Alkotó	Paál István szobrászművész ²⁰
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

¹⁹ Osváth 2014

²⁰ Uo.

Megnevezés	Möcsényi Mihály szobra
Térképi jelzet	9
Területegység	II.

Datálás	2019. november 8. ²¹
Alkotó	Dinnyés László szobrászművész, Tróznai László öntőmester ²²
Anyag, szerkezet	Mészko posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú.
Megjegyzés, leírás	Az arborétum területén felállított szobor egy 2007-ben készült mellszobor másolata. A szobor eredetijét Dinnyés László szobrászművész készítette és a Mőcsényi család tulajdonában van. A másolatot a tulajdonos engedélyével Tróznai László öntőmester készítette. ²³
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

²¹ Köztérkép 01

²² Uo.

²³ Uo.

Megnevezés	Mohácsy Mátyas szobra
Térképi jelzet	10
Területegység	II.

Datálás	1977 ²⁴
Alkotó	Jovanovics György szobrászművész ²⁵
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

²⁴ Osváth 2014, nem közöl pontos dátumot, csak évszámot

²⁵ Uo.

Megnevezés	Ormos Imre szobra
Térképi jelzet	11
Területegység	II.
	
Datálás	2003. május 27. ²⁶
Alkotó	Csíkszentmihályi Róbert éremművész, szobrász ²⁷
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, mészkö mellszobor
Állapot	A mészkö felszíne elszíneződött, a szobor mögé ültetett tiszafák ránőttek, elnyomják a szobrot.
Megjegyzés, leírás	A szobrot Ormos Imre 100. születésnapja alkalmából állították. ²⁸
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak. A háttérrel szolgáltató tiszafa-falat alakító metszésnek kell alávetni, formára kell nyírni.

²⁶ Osváth 2014

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

Megnevezés	Probocskai Endre szobra
Térképi jelzet	12
Területegység	II.

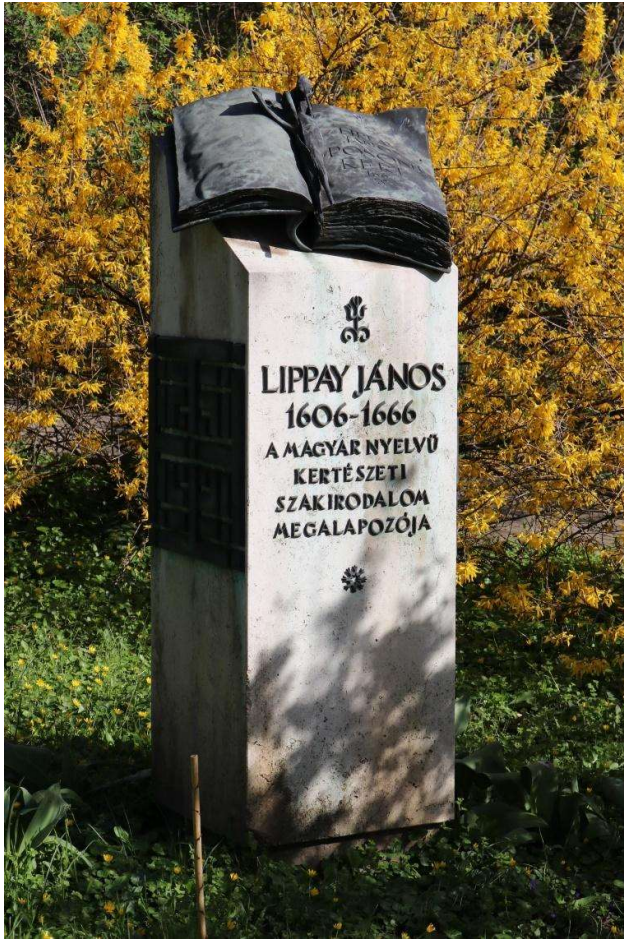
Datálás	2013. május 27. ²⁹
Alkotó	Cséri Varga Géza szobrászművész ³⁰
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

²⁹Horváth 2013

³⁰ Uo.

Megnevezés	Lippay János emlékműve
Térképi jelzet	13
Területegység	II.

Datálás	1982 ³¹
Alkotó	Seregi József szobrászművész ³²
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény szobor, dombormű és felirat
Állapot	Jó állapotú
Megjegyzés, leírás	Lippay János személyéről nem maradt fenn ábrázolás, ezért a szoborkertbe az általa írt első magyar nyelvű kertészeti szakkönyv, a <i>Posoni kert</i> c. mű jelképes szobra került. ³³
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak.

³¹ Osváth 2014, a leleplezés pontos dátumát nem közli a szerző

³² Osváth 2014

³³ Uo.

AZ II. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

3. *Alnus subcordata*
4. *Juglans nigra*
5. *Quercus libani*
6. *Ostrya japonica*
7. *Ostrya carpinifolia*
8. *Fagus sylvatica* 'Pendula'
9. *Tilia tuan*
10. *Tilia mongolica*
11. *Sequoiadendron giganteum*
12. *Celtis bungeana*
13. *Parrotia persica*
14. *Platanus occidentalis*
15. *Platanus orientalis*
16. *Morus nigra*
17. *Carpinus orientalis*
18. *Quercus robur* - Entz Ferenc emlékfá
19. *Oemleria cerasiformis*
20. *Cercocarpus montanus*
21. *Flueggea suffruticosa*
22. *Toona sinensis*
23. *Gleditsia caspica*
24. *Gymnocladus dioica* 'Variegata'
25. *Cladrastis kentukea*
26. *Mallotus japonicus*
27. *Petteria ramentacea*

30. *Aesculus pavia*

34. *Ginkgo biloba* facsoport
35. *Carya illinoensis*
36. *Carya cordiformis*
37. *Pinus nigra* subsp. *salzmannii*

III. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Kerítések és kapuk a Felső Kert központi területén
Térképi jelzet	14
Területegység	III.
	
Datálás	1894 ³⁴
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Tégla lábazat és oszlopok a kapuk mellett, terméskő fedkő, kovácsoltvas oszlopokon kovácsoltvas kerítés szerkezet.
Állapot	A kovácsoltvas kerítés erősen rozsdásodik, de szerkezetileg hiánytalan. A téglalábazatban sok helyen hiányos a habarcs, néhol sérültek a téglák. A fedkőek többnyire épek.
Megjegyzés, leírás	Az 1933-as kerítésfelmérés szerint az eredeti anyagok megegyeztek a most láthatókkal. A kerítés összmagassága 2 m, 2 db 2 szárnyú nagy vaskapu és 1 db kétszárnyú gyalogosbejáratú kapu van rajta. ³⁵ A gyalogos bejárat kapuoszlopainak tetejéről hiányoznak a vázák. (Vö. II/4. és III/42. mellékletek)
Javaslat	A kerítés részletes felmérése és építész terv alapján teljeskörű felújítása és állagmegóvása javasolt, az eredeti terv és leírás rendelkezésre áll az EFKL gyűjteményében.

³⁴ Kerítések 1933-as felmérése és leltár-szerű leírása. Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz

³⁵ Uo.

Megnevezés	Történeti úthálózat a Felső Kert központi területén
Térképi jelzet	15
Területegység	III.
	
Datálás	Råde Károly 1893-as tervén ³⁶ a jelenlegi utak jelentős része szerepel. Egyes utak azóta eltűntek. A valószínűsíthetően 1919-ben (de eddigre biztos) mértani kert stílusú átalakításkor a Díszter belső útjai némileg módosultak.
Alkotó	Råde Károly, Rerrich Béla
Anyag, szerkezet	A Felső Kert legjelentősebb útja (felvezető út) termésköszegéllyel és kiskockakő burkolattal rendelkezik. Az 'E' épülethez kapcsolódó utak nyomvonala történeti jelentőségű, de burkolatuk öntött beton. A Díszter belső útjai acél szegéllyel keretezett fehér zúzottkő burkolatúak (a 2011-es felújítás óta). Az 'F' épület oldalánál és mögött a lépcsőkhöz csatlakozva betonburkolat található.
Állapot	A kiskockakő burkolatú út jó állapotú. Az öntött beton burkolatú szakaszok kielégítő állapotúak, de stílusukban nem illeszkednek a Díszter hangulatához. A zúzottkővel borított szakaszokon a használatból eredően egyes helyeken hiányos a zúzottkő mennyisége, és kilátszik a burkolat alatti geotextília.
Megjegyzés, leírás	A Felső Kert úthálózatának történeti rétegeit az értékleltár térképe részletezi. Ez alapján megállapítható, hogy a Felső Kert területén jelentős mértékben fellelhetők az 1894-ben kialakított eredeti kert útjainak nyomvonalai.
Javaslat	A kiskockakő burkolatú út nyomvonala és anyaga is megőrzendő. Egyéb úthálózati elemeknél felújítás esetén törekedni kell a történeti vonalvezetés minél pontosabb helyreállítására és a természetes kőanyagok alkalmazására.

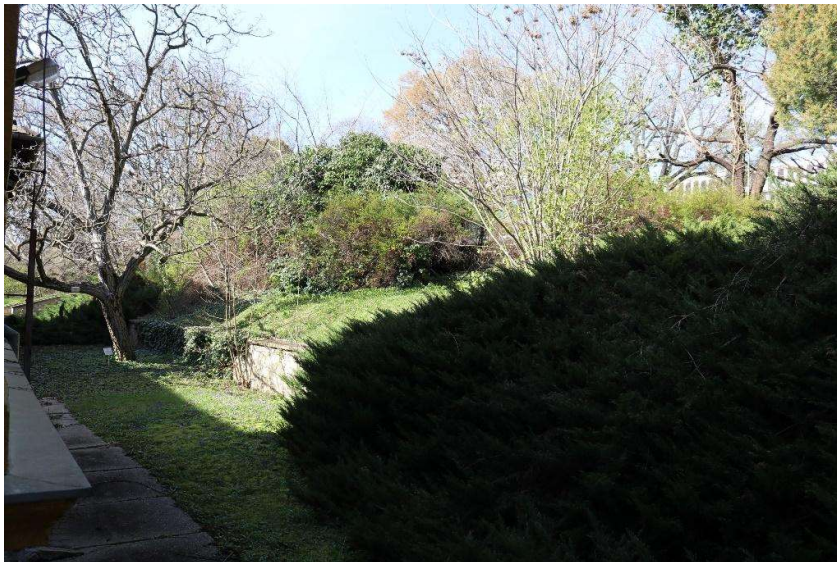
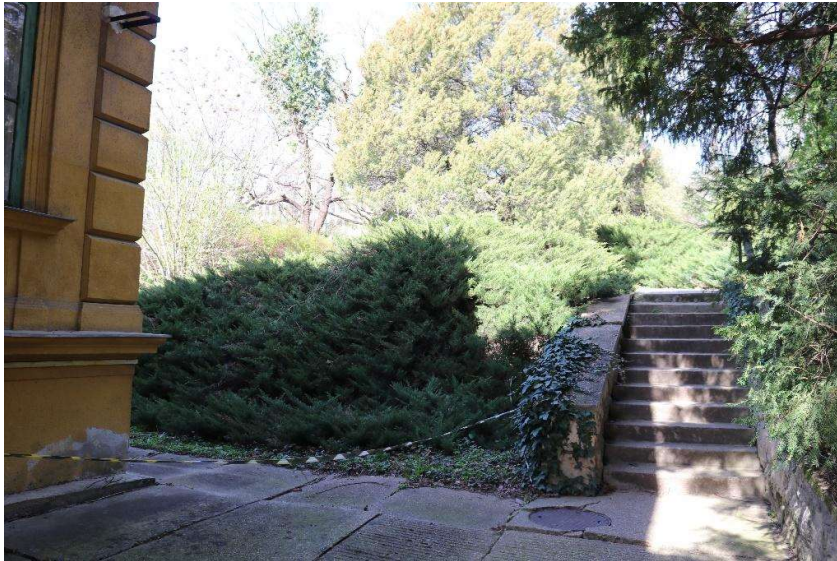
³⁶ Råde 1902

Megnevezés	Díszter szerkezete: terepfelzínek, úthálózat, teresedések, növénycsoportok, nyírt sövények, virágágyások
Térképi jelzet	16
Területegység	III.
	
Datálás	1893 (Ráde Károly terve) ³⁷ , 1910-es évek legvégén átalakítják mértani kertté (Rerrich Béla), 2011-ben felújítás történik
Alkotó	Ráde Károly, Rerrich Béla, felújítás: Id. II/20-21. melléklet
Anyag, szerkezet	Terepfelzín, burkolatok (beton, zúzottkő, kiskockakő), növények
Állapot	A Díszter benyomását erősen meghatározza a környező épületek, mint térfalak leromlott állapota. Emellett a tér középső részén lévő két örökzöld növénycsoport mérete zavaró a térérzet szempontjából Kertépítészeti szempontból a Díszter megfelelő állapotú. Az északi részen a szobor környezetében lévő burkolatok némi fenntartási hiányosságot mutatnak: gyomosodnak, kilátszik a burkolat alatti geotextília. A zöldfelületi elemek rendben fenntartottak.
Megjegyzés, leírás	A 2009-2011-es felújítás során (ide értve a tervezési folyamatot és a kivitelezést is) a pályázati konstrukciónak megfelelően, de a történeti értékeket a lehető legnagyobb hangsúllyal előtérbe helyezve sikerült részleges rekonstrukciót végrehajtani, amelynek a legfőbb tárgya a történeti tereplasztika és a növénykiültetési architektúra helyreállítása volt. A burkolatok és a lépcsők esetében átmeneti, kompromisszumos megoldás született egy jövőbeni fejlesztés eshetőség és az akkor anyagi korlátok függvényében.
Javaslat	A Díszter történeti szerkezete, terepalakulatai, térrendszere megőrzendők. Javasolt az egykori díszmedence rekonstrukciója Berecki Máté szobrának eredeti helyére történő elhelyezését követően. Javasolt a Díszteren és térfalak mentén lévő burkolatok egységesítése a beton burkolatok cseréje szőtt burkolatra vagy egyes részeken a terhelés és járhatóság függvényében és igénye mellett terméskő-elemes burkolatra. Az egyik archív fotón a két megoldás együttes alkalmazására is láthatunk történeti példát (Id. III/40. melléklet), tehát az is megfontolandó egy esetleges fejlesztés során.

³⁷ Ráde 1902

Megnevezés	Támfalak és lépcsők az F épület körül
Térképi jelzet	17
Területegység	III.

Datálás	Az 'F' épülettel egy időben (1893-94) az eredeti íves lépcső (vö. III/17. melléklet), amelyeket később átépítettek az itt látható formában.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Lépcsők: vasbeton szerkezet Támfalak és mellvédfalak a lépcső mellett: terméskő falazat, beton fedkő
Állapot	Sok helyen ránóttek a támfalakra a környező növények (terülő boróka, borostyán), ezért a támfal teljes egésze nem látható. A látható részeken alapvetően elfogadható állapotban vannak a támfalrészek, a fedkővek néhol elmozdultak.
Megjegyzés, leírás	A támfal, a lépcsőkarok és a hozzájuk kapcsolódó részüik fontos térszerkezeti elemek. Ez a rész vélhetően nem az eredeti Ráde tervnek megfelelően maradt ránk, hanem az 1910-es és 1920-as évek fordulóján lezajlott átépítésnek, amikor az 'F' épület mögötti rosarium is megépült.
Javaslat	A támfalakat és a lépcsőket javasolt egy alapos felmérés keretén belül megvizsgálni. A vizsgálat alapján a lépcsők és támfalak felújítása javasolt, statikus és építész szakági tervezők bevonásával.

Megnevezés	Növényfuttató támszerkezet a Díszter keleti térhatárának vonalában
Térképi jelzet	18
Területegység	III.
	
Datálás	Ismeretlen, 2011-ben bővítte és felújítva
Alkotó	Dalányi László
Anyag, szerkezet	Hajlított, hegesztett csőváz, fa deszka támszerkezet, vízszintes acél huzalozás
Állapot	Felújítás alatt áll, a lécek és a huzalozás jelentős részét eltávolították (az 'M' épület leégésekor a tűzben károsodtak). A szerkezet előtt lévő mezei juhar sövény túl magasra nőtt, eltakarja a támszerkezetet és akadályozza a futónövények érvényesülését.
Megjegyzés, leírás	A jelenlegi támszerkezet helyén 1894-től legalább az 1933-ig állt egy téglalábazatos és -oszlopos léckerítés, amelynek a tetején egysoros pergolaszerkezet (ld. III/4.,25.,35. mellékletek) volt. A kerítés közepén boltíves záródású kapu volt. ³⁸ A jelenlegi támrendszer nem alkalmas minden kúszónövény futtatására. Az eredeti, ennek a tértagoló elemnek az elődje, az 'E' épület térfal-párját is képezte és „díszítőkerítés”-ként is funkcionált.
Javaslat	A támrendszer érvényesüléséhez az előtte lévő mezei juhar sövény erőteljes metszése javasolt, 2024-ben megkezdődött. Javasolt a támrendszer felújításának folytatása.

³⁸ Csepely-Knorr – Sárospataki 2009

Megnevezés	Növénytartó kőedény és kőelemek az egykori M épület felett
Térképi jelzet	19
Területegység	III.

Datálás	Ismeretlen
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Műkő tál, kőelemek
Állapot	A kőelemek helyenként törtek.
Megjegyzés, leírás	A növénytartó kőedény az archív képek alapján vélhetően az egykor a Díszter alsó részén állt kőedény felső, „tál” része, amely a 2011-es revitalizációig a Díszteren volt. Az edény jelentős része hiányzik és a megmaradt is sérült.
Javaslat	Megtartandók, a Felső Kert területén reverzibilis módon felhasználhatók.

Megnevezés	Bereczki Máté szobra, kőpadok
Térképi jelzet	20
Területegység	III.

Datálás	Leleplezés: 1898. április 20. 11:00 ³⁹
Alkotó	Mayer Ede
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens és padok, bronz öntvény szobor
Állapot	A padok éle helyenként sérült letört. A posztamens jó állapotú, több helyen javították már. A felirat megkopott, nehezen olvasható. A mellszobor patinásodott, egyéb iránt jó állapotú.
Megjegyzés, leírás	A szobrot 1897-ben eredetileg az E épület nyugati oldalán, a déli kerítés menti út mellett helyezték el, egy félköríves burkolati beugróban. 1956-ban helyezték át mai helyére, az F épület előtti díszter központjába, az egykori díszmedence elbontása után. ⁴⁰
Javaslat	A szobor és padok egyben tartandók, egy egységet képeznek. Egy esetleges nagyobb lélegzetvételű felújítás/rekonstrukció esetén a szobor átrakandó az eredeti helyére.

³⁹ Csepely-Knorr–Sárospataki 2009 szerint. Osváth 2014 más időpontot közöl a szobor felavatására: 1897. április 17.

⁴⁰ Csepely-Knorr–Sárospataki 2009

Megnevezés	Pro patria emlékmű
Térképi jelzet	21
Területegység	III.

Datálás	1925 ⁴¹
Alkotó	Állította a „Turul” Szövetség; budapesti m. kir. Kertészeti Tanintézet Bulcsú bajtársi egyesülete ⁴²
Anyag, szerkezet	Profílozott kő keret, vésett és festett kőtábla
Állapot	A tábla anyaga ép, de a feliratok megkoptak, nehezen olvashatók.
Megjegyzés, leírás	Az emlékmű a 'D' épület nyugati homlokzatán függ. Az épület homlokzata nagyon rossz állapotú, omlik, méltatlan az emlékműhöz.
Javaslat	Helyben megtartandó. Javasolt az emlékmű felújítása, a feliratok újrafestésével. Javasolt a 'D' épület homlokzatának teljes körű felújítása, ami emelné az emlékmű méltóságát.

⁴¹Felmérési lap az emlékműről, EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

⁴²Uo.

Megnevezés	Almási Elemér szobra
Térképi jelzet	22
Területegység	III.

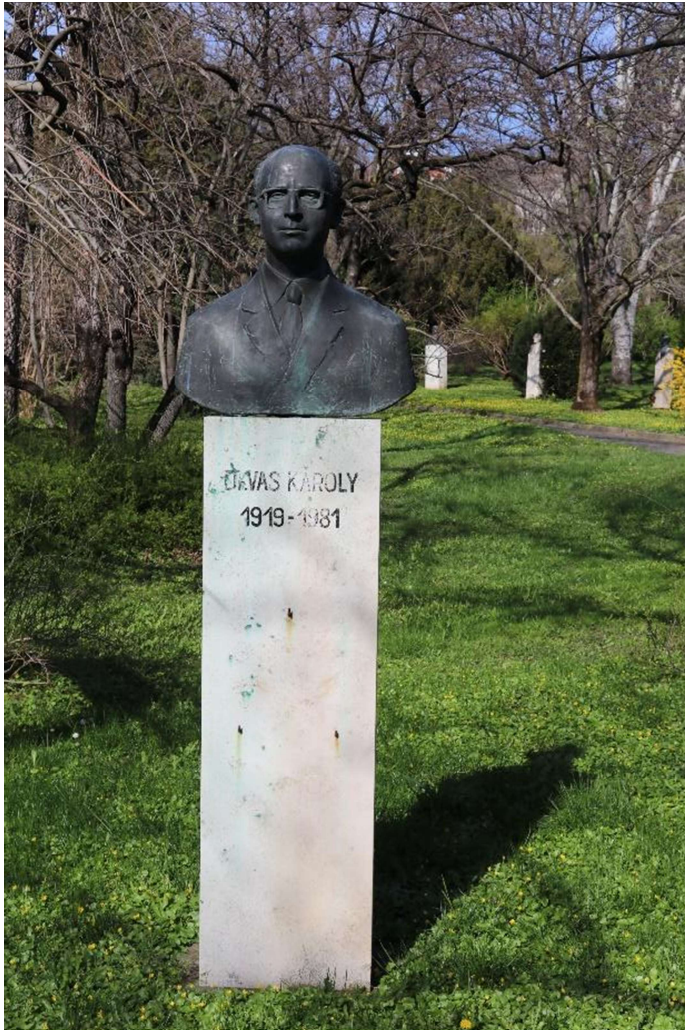

Datálás	2022. június 9. ⁴³
Alkotó	Sörös Rita ⁴⁴
Anyag, szerkezet	Mésző posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	A szobor és környezete is jó állapotú. A 'D' épület háttérben lévő hozzáépítése rendezetlen hatású.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak. A szobor jelenlegi helyén a háttérben lévő zavaró melléképület takarása javasolt.

⁴³ MATE 01

⁴⁴ MTMT 01

Megnevezés	Vas Károly szobra
Térképi jelzet	23
Területegység	III.

Datálás	1989. november 3. ⁴⁵
Alkotó	Pató Róza érem- és szobrászművész ⁴⁶
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	A szobor és környezet is rendezett állapotú. A posztamens felirata néhol lekopott, a bronz szobor kezd patinásodni.
Megjegyzés, leírás	Vas Károly 70. születésnapja alkalmából állították.
Javaslat	Megőrzendő, a szoborkert elemei egyben tartandók, a felvezető út jó apropót, megfelelő és méltó helyet nyújt ennek a funkciónak. A felirat újrafestése javasolt.

⁴⁵ Osváth 2014

⁴⁶ Uo.

AZ III. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

28. *Metasequoia glyptostroboides*

29. *Metasequoia glyptostroboides*

31. *Rhamnus utilis*

32. *Diospyros virginiana* var. *pubescens*

33. *Idesia polycarpa*

IV. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Támfal a Ménesi út déli oldalán, kapuk, valamint kerítésszakasz a Szüret utca Ménesi úti sarkán
Térképi jelzet	24
Területegység	IV.

Datálás	1894. ⁴⁷ A támfalat az Arborétum 2010-2012 közötti átfogó felújítása kapcsán szerkezetileg felújították és megerősítették. ⁴⁸
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Vasbeton támfalszerkezet, téglaburkolat, természetes fedő, kovacsoltvas kapuk.
Állapot	A támfal és a kapuk jó műszaki állapotban vannak.
Megjegyzés, leírás	Az Alsó Kertből a Ménesi útra eredetileg három lépcsőkar és kapu vezetett (ld. III/11. melléklet). Ezek egyike a ma is használatos lépcső helyén lehetett, egy másik kapu a támfal nyugati vége felé ma is látható elfalazva (ld. fenti kép), a harmadik kapu az előbbi kettő között az 'E' épület Díszter felőli oldalával egy síkban vagy attól kicsit a Díszter felé esett, de ennek a helye ma már nem látható a helyszínen a támfalban. Az 1933-as kerítés felmérés szerint a támfal eredetileg téglafalazatú, téglafedésű volt, három kis kapuval és három téglafalazatú természetes lépcső lejárattal. ⁴⁹
Javaslat	A támfal a történelmi helyén és jellegében megőrzendő.

⁴⁷ Kerítések 1933-as felmérése, EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

⁴⁸ Honfi 2012

⁴⁹ EFKL irattár 1/c. 1. doboz

Megnevezés	Alsó Kertből a Ménesi útra vezető lépcső
Térképi jelzet	25
Területegység	IV.

Datálás	A lépcső helye felismerhető egy 1899-ben publikált fotón ⁵⁰ , feltételezhetően a jelenlegivel azonos helyen. A támfal 1894-ben épült, és egy 1933-as feljegyzés szerint három kapu és lépcső kapcsolódott hozzá, feltehetően itt volt az egyik. ⁵¹ A lépcső felújítása a támfal 2010-2011-es felújításával együtt történt meg.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Vasbeton lépcsőszerkezet műkö burkolattal. Fém korlát.
Állapot	Jó műszaki állapotú
Megjegyzés, leírás	A történeti fotókon csak egy lépcsőkar szerepel. Feltételezhetően a 'K' épület megépítéséhez kapcsolódó tereprendezések miatt szükségessé vált a lépcső átépítése, egy további lépcsőkar beépítése. Az 1933-as felmérés szerint a támfalhoz téglafalazású terméskő lépcsők kapcsolódtak. ⁵²
Javaslat	A lépcső helyében és méretében megtartandó.

⁵⁰ Råde 1899b

⁵¹ Kerítések 1933-as felmérése. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

⁵² Uo.

Megnevezés	„K” épülettől az „A” épület felé vezető lépcső
Térképi jelzet	26
Területegység	IV.

Datálás	Feltehetően 1970 körül, a K épület megépülésekor
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Műkö lépcső természetes pofafallal. Hegesztett acél rámpa (utólagos hozzáépítés a 2000-es években).
Állapot	A lépcső jó állapotú. A lépcsőhöz vezető alsó aszfalt burkolat kifejezetten rossz állapotú, feltöredezett, hiányos. A keletkezett repedések és süllyedések miatt balesetveszélyes.
Megjegyzés, leírás	Utólagosan hegesztett acél rámpát helyeztek a lépcsőkar egyik felére az akadálymentes közlekedés biztosításához.
Javaslat	A lépcső helye nem módosítható. Javasolt a lépcsőhöz vezető burkolatok felújítása.

Megnevezés	Szüret utca-Ménesi út sarkán deponált kőelemek
Térképi jelzet	27
Területegység	IV.

Datálás	Ismeretlen
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Mész kötőanyag
Állapot	Bontott, néhol sérült, töredezett kőanyag.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	A kövek megtartandók. Javasolt a kőelemek pontos felmérése és leltározása, valamint a kőelemek egykori funkciójának beazonosítása.

AZ IV. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

- 38. *Cotoneaster glaucophyllus*
- 39. *Pinus koraiensis*
- 40. *Quercus pontica*
- 41. *Firmiana simplex*

- 86. *Fraxinus ornus* 'Mecsek'
- 87. *Sycopsis sinensis*
- 88. *Hesperocyparis pygmaea*
- 89. *Hesperocyparis sargentii*
- 90. *Hesperocyparis goveniana*
- 91. *Koelreuteria bipinnata*
- 92. *Parrotia persica* 'Tűzmadár'
- 93. *Quercus ilex*
- 94. *Phillyrea latifolia*
- 95. *Quercus* × *hispanica* 'Ambrozyana'
- 96. *Melia azedarach*
- 97. *Juniperus drupacea*
- 98. *Cupressus pendula*
- 99. *Edgeworthia chrysantha*
- 100. *Pinus pinea*

V. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Támfal és rézsú az 'A' épület mögött, a Ménesi út felé
Térképi jelzet	28
Területegység	V.

Datálás	Pontos évszámról nincsen információnk, de a jelenlegi támfal feltehetően az 'A' épület 1949-1951 közötti építésével egy időben létesülhetett.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	A támfal szerkezet anyaga nem megállapítható, információ nem áll rendelkezésre róla. A támfal tetején, a járda feletti részen hegesztett, szögletes acél korlát van, borostyánnal benőve. A járda szélén beton szerkezet teteje látszódik, ebből feltételezhető, hogy a támfal beton szerkezetű.
Állapot	A támfal műszaki állapota nehezen megállapítható, mert teljes terjedelmében borostyánnal sűrűn benőtt. A borostyán alól kilátszó acélkorlát rozsdásodást mutat.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	A támfal helyében és szerkezetében megőrzendő, szoros egységet képvisel az 'A' épülettel. Javasolt a támfal részletes állapotfelmérése a borostyán egyes részeken való eltávolításával. Szükség esetén javasolt a támfalszerkezet állagmegóvása, felújítása statikus szakági terv szerint. A korlátról javasolt a borostyánt eltávolítani, a korlátot felújítani és szabadon tartani.

Megnevezés	Történeti úthálózat az Alsó Kert északkeleti területén, az 'A' épület alatt
Térképi jelzet	29
Területegység	V.
	
Datálás	1956-ban létesülhetett a légifelvételek alapján (vö. I/2. melléklet) az Ormos-kert, az úthálózatot 2012-ben újították fel.
Alkotó	Ormos Imre
Anyag, szerkezet	Beton szegély, aszfalt burkolat ('G' és 'A' épületek között), mészkő zúzottkő burkolat (Ormos-kert)
Állapot	Az utak jól karbantartottak, jól használhatók.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Az utak nyomvonala és méretei nem változtathatók meg.

Megnevezés	Történeti terep, lépcsők, sziklakert az Alsó Kert északkeleti területén az 'A' épületet délről és nyugatról körülölelve
Térképi jelzet	30
Területegység	V.

Datálás	Az 'A' épület és a sportpályák közötti rész végső kialakítása 1956, az Ormos-kert létesülésének idejéhez köthető, azonban az 'A' épület megépítése előtt (még mielőtt a Tanintézethez tartozott volna) létezett már kert itt (ami az 'A' épület megépítésével eltűnt). A 'K' épület felé eső részüket 1970-72-ben nyerték el végső formájukat.
Alkotó	Ormos Imre, a 'K' épület felé eső rész Mócsényi Mihály irányításával történt.
Anyag, szerkezet	Terepfelszín Mészktömbökből rakott sziklakert Lépcsők: mészktömbös burkolatú beton szerkezetek
Állapot	A lépcsők és a sziklakert műszakilag jó állapotú. Az utak rendezettek, a terepfelszínek egyértelműen beazonosíthatók, az eredeti koncepcióhoz képest nem lettek módosítva.
Megjegyzés, leírás	Ebbe a csoportba tartozik a 'K' épület melletti rendezett terepe is, ami a kertrész többi területéhez képest később, a 'K' épület megépítését követően, 1970 körül készült el. Ez a terület terepi viszonyait tekintve illeszkedik a korábban elkészült Ormos-kert szintjeihez. A sziklakert az Arborétum 2010-2011 közötti felújítása kapcsán teljesen megújult, az eredeti kialakításhoz illeszkedően. A lépcsők felújítása 2012-ben történt.
Javaslat	A terepalakulatok és a kertrész teraszai megőrzendők.

Megnevezés	Agrártudományi Egyesület emléktábla az „A” épület bejáratánál
Térképi jelzet	31
Területegység	V.

Datálás	1981
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Bronz öntvény dombormű
Állapot	Jó állapotú, a dombormű és a környezete is rendezett.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Helyben megtartandó.

Megnevezés	Entz Ferenc szobra
Térképi jelzet	32
Területegység	V.

Datálás	1963. szeptember 3. ⁵³
Alkotó	Lajos József szobrászművész ⁵⁴
Anyag, szerkezet	Mészkö posztamens, bronz öntvény mellszobor
Állapot	Jó állapotú, a szobor és a környezete is rendezett.
Megjegyzés, leírás	A sziklakert tetején, az 'A' épület déli bejáratánál található.
Javaslat	Helyben megőrzendő.

⁵³ Osváth 2014

⁵⁴ Nemzeti Archívum 01

Megnevezés	Térdeplő lány virággal szobor
Térképi jelzet	33
Területegység	V.

Datálás	1964-ben készült, 1966-ban került jelenlegi helyére ⁵⁵
Alkotó	Kucs Béla ⁵⁶
Anyag, szerkezet	Mészkö talapzat és szobor
Állapot	Jó állapotú, a mészkö felülete néhol elkoszolódott
Megjegyzés, leírás	A szobor eredetileg egy bécsi kiállításra készült 1964-ben, majd két évvel később került a jelenlegi helyére. ⁵⁷
Javaslat	Megtartandó, helyben megőrzendő.

⁵⁵ Funiq 01

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

AZ V. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

- 79. *Acer acuminatilobum*
- 80. *Pyrus communis*
- 81. *Tilia tomentosa* f. *petiolaris* 'Balaton'
- 82. *Tilia tomentosa* 'Wagner János'
- 83. *Quercus coccifera*
- 84. *Hesperocyparis benthamii*
- 85. *Stauntonia coriacea*

VI. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Kerítés és kapu a Villányi út felé
Térképi jelzet	34
Területegység	VI.
	
Datálás	Pontos építése nem ismert, azonban egy az 1950-es években, a Kísérleti Térről készített fényképen ⁵⁸ felismerhető ez a kapu.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Természkő lábazat és kapu oszlopok, acél oszlopok között drótfonatos kerítésmezők. Acél lemez kapu, drótfonatos felső résszel.
Állapot	Szerkezetiileg kielégítő állapotú. A kapu feliratokkal összefirkált, a kerítéselemek helyenként sérültek.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megtartandó, a kerítéselemek részletes átvizsgálása alapján felújítása javasolt.

⁵⁸ Hámori 2000

Megnevezés	Kerítés és kapu a Szüret utca felé
Térképi jelzet	35
Területegység	VI.

Datálás	1913 ⁵⁹
Alkotó	Rerrich Béla
Anyag, szerkezet	Terméskő lábazat, oszlopok és fedkő, kovácsoltvas rács
Állapot	A rácsszerkezet erősen rozsdásodik, néhol teljesen benőtte a borostyán. A terméskő lábazat ép.
Megjegyzés, leírás	A kapu jellege nem illeszkedik a kerítés többi eleméhez. Utólagos hozzáépítésnek tűnik, mert Rerrich Béla tervrajzán ⁶⁰ a Szüret utca felé nincsen kapu. Egy 1933-as felmérésen ⁶¹ azonban említenek egy kaput ennél a kerítésnél.
Javaslat	Borostyán eltávolítása (sürgős!) és a kerítés vasszerkezetének állagmegóvása, felújítása szükséges. Megőrzendő, védendő elem.

⁵⁹ BFL XV.17.d.320, 5094, 26.f.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ EFKL irattár 1/c. 1. doboz

Megnevezés	Kerti tó
Térképi jelzet	36
Területegység	VI.

Datálás	1997-ben létesül, 2011-ben bővítik és felújítják, ⁶² 2017-ben felújították.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Mesterséges tó terméskő és tófólia mederfallal, ökológiai tisztító zónával (vízi és mocsári növények)
Állapot	Jó állapotú, megfelelő fenntartása biztosított.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megőrzendő szakszerű fenntartás mellett. Igény esetén bővíthető.

⁶² Honfi 2012

AZ VI. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

42. *Toxicodendron vernicifluum*
43. *Melia azedarach*
44. *Ligustrum lucidum*
45. *Pinus ponderosa*
46. *Acer opalus*
47. *Pinus sabiniana*
48. *Pinus brutia*
49. *Calocedrus decurrens*
50. *Cupressus pendula*
51. *Liquidambar orientalis*
52. *Quercus frainetto*
53. *Quercus macrolepis*
54. *Pinus ponderosa*
55. *Eucommia ulmoides*
56. *Eucommia ulmoides*
57. *Buddleja officinalis*
58. *Buddleja globosa*
59. *Tilia × euchlora*
60. × *Hesperotropsis notabilis*
61. *Pinus pinaster*
62. *Cedrus atlantica*
63. *Abies numidica*
64. *Abies cilicica*
65. *Cedrus atlantica*
66. *Cryptomeria japonica*
67. *Pterocarya fraxinifolia*
68. *Sorbaria tomentosa* var. *angustifolia*

VII. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Kerítés és kapuk a Villányi út felé
Térképi jelzet	37
Területegység	VII.

Datálás	A pontos évszám ismeretlen. Kétféle kerítés kétféle stílusról és vélhetően eltérő építési időről árulkodik.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Nyugati szakasz: Terméskő burkolatú kerítéslábazat és oszlopok a kapu mellett, acél oszlopok, fonatos acél háló kerítésmezők. Keleti szakasz: téglalábazat és oszlopok a kapu mellett, terméskő fedkő, Haidekker típusú kerítésmezők, kovácsoltvas oszlopok, acél kapuk
Állapot	Nyugati szakasz: szerkezetiileg megfelelő állapotú. A kapu lemez felülete feliratokkal összefestett, néhol a terméskő falazat is feliratozott és a kerítés egyes részei is sérültek. Keleti szakasz: a lábazat téglalemelei sok helyen sérültek, néhol hiányosak, kiestek a falból. A kovácsoltvas szerkezet rozsdásodik.
Megjegyzés, leírás	A nyugati kerítésszakasz 1933-1950-es évek között épülhetett, mert az 1933-as kerítés felmérés ⁶³ még egy másik szerkezetű kerítésről ír, és egy az 1950-es években készült képen már a kőoszlopos kialakítás látszik. A keleti ('G' épülethez kapcsolódó) kerítés szakasz építési idejéről nincsen információ, de vélhetően az épület építésével megegyezik (1909).
Javaslat	A kerítések helyükön és jellegükben megőrzendők. Javasolt a szerkezetek állagmegóvása, a keleti szakasz esetében egy részletes felmérést követően szükség esetén a teljes kerítés felújítása és a borostyán eltávolítása a teljes szakaszon.

⁶³ Kerítések 1933-as felmérése. (Forrás: EFKL irattár 1/c. 1. doboz)

Megnevezés	Támfal és kapcsolódó terep a „K” épület keleti oldalán
Térképi jelzet	38
Területegység	VII.
	
Datálás	1970 körül ('K' épület építésével egy időben)
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Vasbeton szerkezetű, burkolatlan támfal. Terepfelszín, növények.
Állapot	Szerkezetileg kielégítő állapotú a támfal, a rézsűk jól láthatók.
Megjegyzés, leírás	A támfalra elektromos doboz van szerelve, amit felirattal összefestettek. A támfal tetején leomló habitusú növények vannak.
Javaslat	Megtartandó.

Megnevezés	Parkolóból az 'A' épülethez vezető út szakasza és lépcső
Térképi jelzet	39
Területegység	VII.

Datálás	1950 körül, az 'A' épület megépülésekor, 2015-ben felújítva.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Vasbeton szerkezetű, mészkő burkolatú lépcső, beton szegélyű aszfaltozott pihenők.
Állapot	Felújított állapotban.
Megjegyzés, leírás	Az utat kísérő kandeláberek leromlott állapotúak, esztétikailag nem illenek az arborétum méltóságához.
Javaslat	Nyomvonala megtartandó. Az utat kísérő kandelábereket javasolt lecserélni a helyhez illeszkedő korszerű változatra.

Megnevezés	„Szentendre” típusú pad
Térképi jelzet	40
Területegység	VII.

Datálás	Típus terv 1965-ben készült ⁶⁴
Alkotó	Dalányi László
Anyag, szerkezet	Hegesztett vascső szerkezet, fa lécezés
Állapot	Acél szerkezet jó állapotú, a lécezés hiányos, de frissen felületkezelt.
Megjegyzés, leírás	Az Arborétum területén jelenleg 1-2 darab van ebből a padból.
Javaslat	A padok az arborétum területén megtartandók, felújítandók. Javasolt az arborétum területén fellelhető, másik hasonló szerkezetű, de más háttámlaformával rendelkező pad típust is felújítani és információs rendszer segítségével a különböző kisarchitektúrákat bemutatni kerttörténeti szempontból.

⁶⁴ Fortepan 01

Megnevezés	KEK (Kertészeti Egyetem Klubja) emléktábla
Térképi jelzet	41
Területegység	VII.

Datálás	2019
Alkotó	Krajcsovics Károly
Anyag, szerkezet	A kerítés téglá oszlopára van felhelyezve. Mészke tábla, rajta vörös- és sárgaréz dombormű.
Állapot	Kiváló állapotú. Az érintésektől egy fölé helyezett átlátszó vitrin védi.
Megjegyzés, leírás	-
Javaslat	Megtartandó, felújítást nem igényel.

Megnevezés	Mathiász János szobra
Térképi jelzet	42
Területegység	VII.

Datálás	2017. június 8. ⁶⁵
Alkotó	Lelkes Márk szobrászművész ⁶⁶
Anyag, szerkezet	Mészkő posztamens, bronz mellszobor
Állapot	Jó állapotú
Megjegyzés, leírás	A szobor a 'K' épület előtti parkolóban található, elhelyezéséhez a parkoló egy részét átalakították félköríves ágyássá, amiben jelenleg élő növények nőnek.
Javaslat	Megtartandó, áthelyezendő: a Felső Kertben található szoborkertbe.

⁶⁵ Köztérkép 03

⁶⁶ Uo.

AZ VII. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

69. *Hesperocyparis arizonica* 'Glaucá'

70. *Trachycarpus fortunei*

71. *Trachycarpus fortunei*

72. *Magnolia grandiflora*

73. *Ligustrum lucidum*

74. *Cedrus atlántica*

77. *Phellodendron amurense*

78. *Photinia serratifolia*

102. *Pinus heldreichii* var. *leucodermis*

103. *Viburnum cinnamomifolium*

104. *Torreya nucifera*

105. *Xanthoceras sorbifolium*

106. *Davidia involuocrata*

107. *Eleutherococcus sieboldianus*

108. *Picea orientalis*

109. *Chimonanthus praecox*

110. *Parthenocissus henryana*

VIII. TERÜLETEGYSÉG ELEMEI

Megnevezés	Kerítés és kapuk a Villányi út felé
Térképi jelzet	43
Területegység	VIII.
	
Datálás	Pontos építési dátumról nincsen információnk, de feltehetően egyszerre létesült a Leányráhával 1909-ben.
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Tégla lábazat és oszlopok (a kapuk mellett), terméskő fedkő, Haidekker típusú kerítésmezők, kovácsoltvas oszlopok, acél kapuk
Állapot	A kerítés nagy részét teljesen benőtte a borostyán, ezért a kerítés állapota nehezen meghatározható. A kapuk felülete feliratokkal összefestve. A téglalábazat elemei néhol hiányoznak, egyes szakaszokat korábban már felújították. Összességében a kerítés felújításra szorul, helyenként életveszélyes.
Megjegyzés, leírás	A borostyán szinte teljesen benőtte és félfő, hogy sok helyen a borostyán tartja a kerítést.
Javaslat	Lehetőség szerint minél előbb el kell távolítani a borostyánt, ami után a teljes kerítés állagmegóvása és felújítása időszerű.

Megnevezés	Támfal a 'G' épület és a sportpályák között
Térképi jelzet	44
Területegység	VIII.
	
Datálás	Ismeretlen
Alkotó	Ismeretlen
Anyag, szerkezet	Burkolat nélküli beton támfal
Állapot	Helyenként megrepedt a szerkezet, tetejére borostyán nőtt.
Megjegyzés, leírás	A támfal tetején kerítés húzódik és egy igen koros platánfal áll.
Javaslat	Megtartandó, felújítandó építész és statikus szakági tervek szerint.

AZ VII. TERÜLETRÉSZEN MEGTALÁLHATÓ KIEMELTEN JELENTŐS DENDROLÓGIAI ÉRTÉKKEL RENDELKEZŐ FÁS SZÁRÚ EGYEDEK (A SZÁMOK MEGEGYEZNEK AZ V. MELLÉKLET TÉRKÉPLAPJAIN HASZNÁLTAKKAL):

75. *Hesperocyparis goveniana*

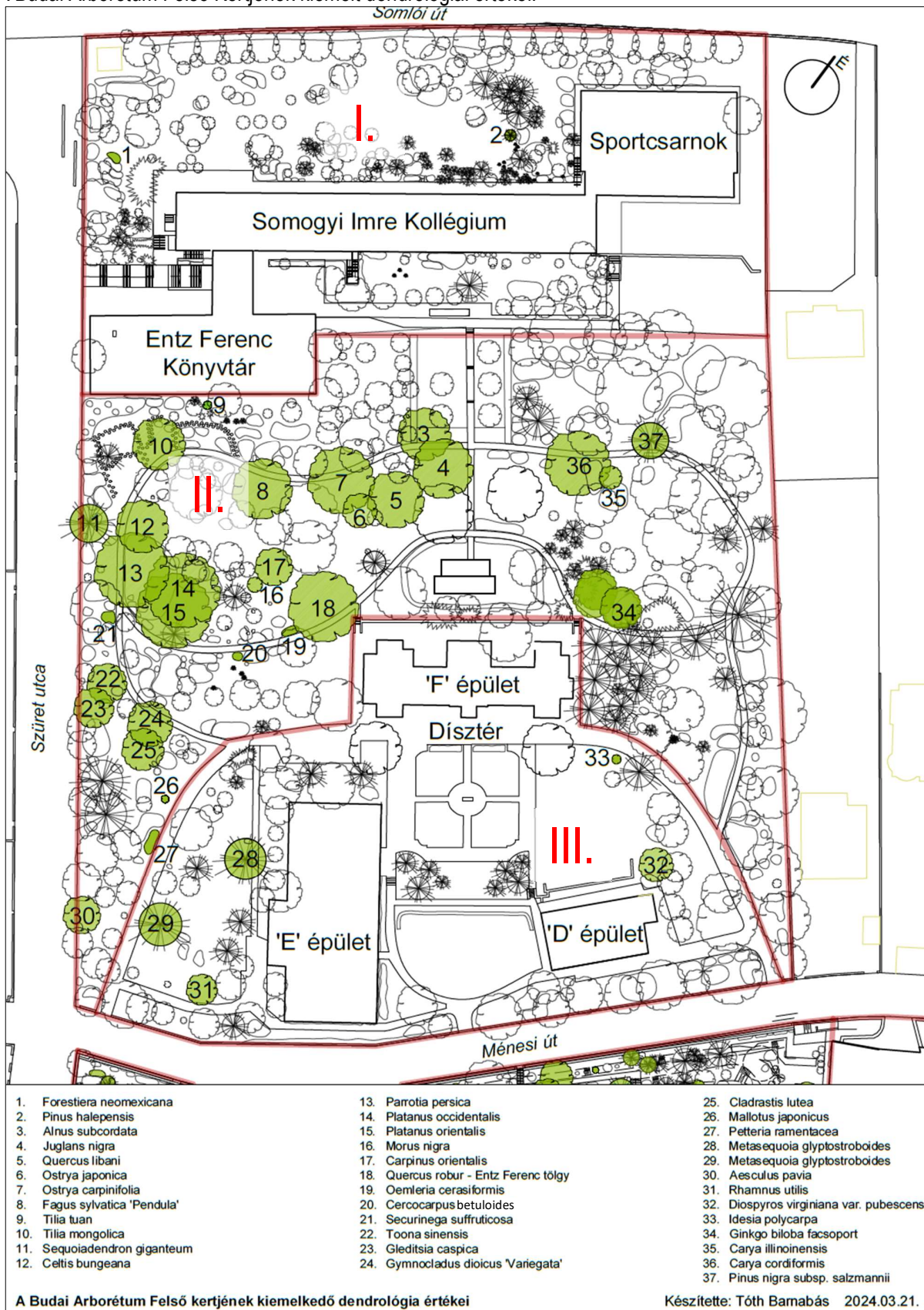
76. *Platanus × hispanica* - Entz Ferenc emlékfá

V. Melléklet

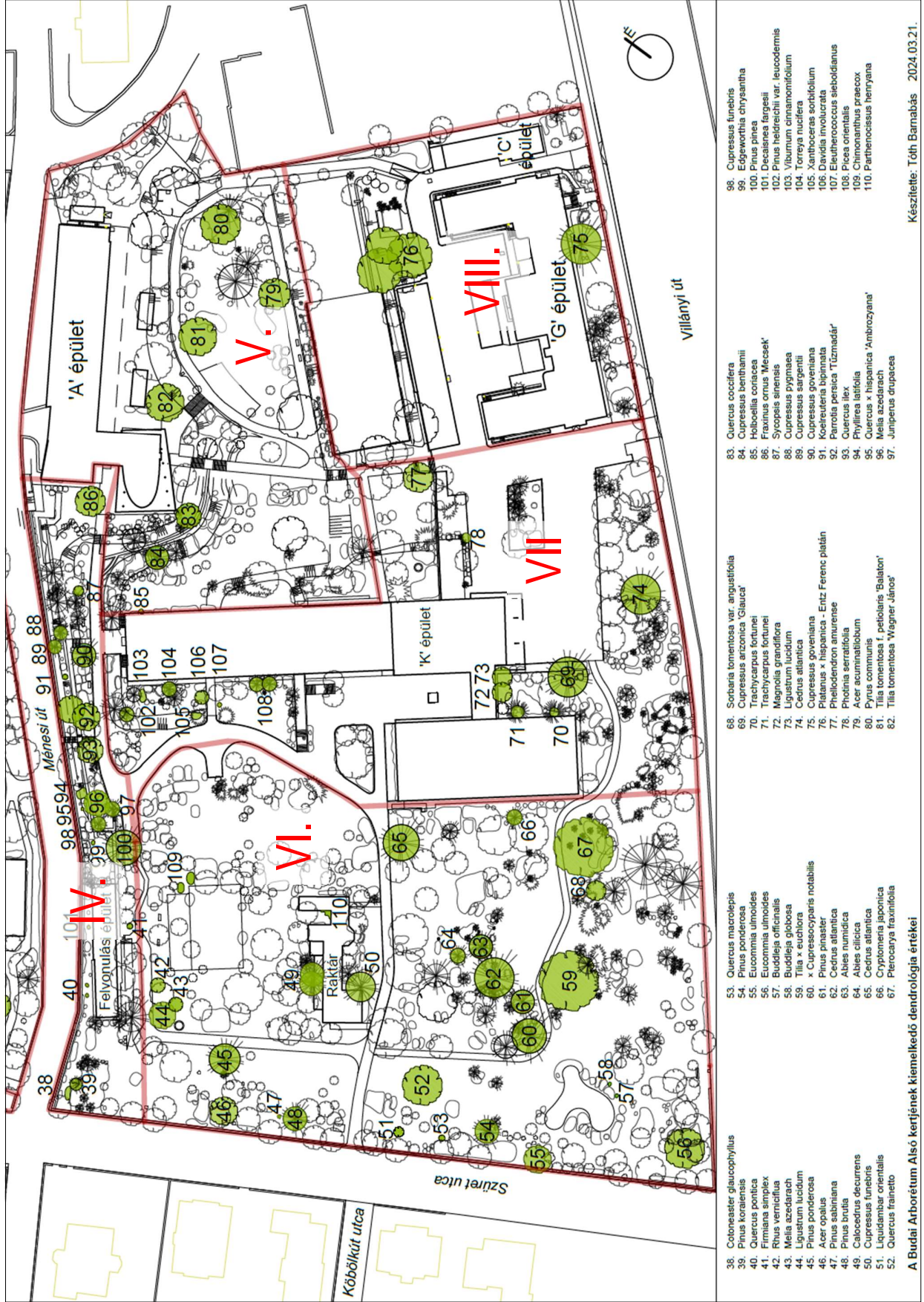
A BUDAI ARBORÉTUM FELSŐ- ÉS ALSÓ KERTJÉNEK ÉRTÉKES DENDROLÓGIAI EGYEDEIT MUTATÓ TÉRKÉPEI
(I-VIII-ig jelzéssel az értékleltár szerinti területrészek számozása és lehatárolása.)

A Budai Arborétum Felső Kertjének kiemelt dendrológiai értékei:

A Budai Arborétum Alsó Kertjének kiemelt dendrológiai értékei

38. <i>Coloneaster glaucophyllus</i>	68. <i>Sorbaria tomentosa</i> var. <i>angustifolia</i>	98. <i>Cupressus funebris</i>
39. <i>Pinus koraiensis</i>	69. <i>Cupressus arizonica</i> 'Glaucia'	99. <i>Edgeworthia chrysantha</i>
40. <i>Quercus pontica</i>	70. <i>Trachycarpus fortunei</i>	100. <i>Pinus pinea</i>
41. <i>Firmiana simplex</i>	71. <i>Trachycarpus fortunei</i>	101. <i>Decaisnea fargesii</i>
42. <i>Rhus verniciflua</i>	72. <i>Magnolia grandiflora</i>	102. <i>Pinus heldreichii</i> var. <i>leucodermis</i>
43. <i>Melia azedarach</i>	73. <i>Ligustrum lucidum</i>	103. <i>Viburnum ornamentalifolium</i>
44. <i>Ligustrum lucidum</i>	74. <i>Cedrus atlantica</i>	104. <i>Torreya nucifera</i>
45. <i>Pinus ponderosa</i>	75. <i>Cupressus goveniana</i>	105. <i>Xanthoxerces sorbifolium</i>
46. <i>Acer opalus</i>	76. <i>Platanus x hispanica</i> - 'Entz Ferenc plátán'	106. <i>Davalia involucreta</i>
47. <i>Pinus brutia</i>	77. <i>Phellodendron amurense</i>	107. <i>Eleutherococcus stebboldianus</i>
48. <i>Pinus brutia</i>	78. <i>Photinia serratifolia</i>	108. <i>Picea orientalis</i>
49. <i>Calocedrus decurrens</i>	79. <i>Acer acuminatolobum</i>	109. <i>Chimonanthus praecox</i>
50. <i>Cupressus funebris</i>	80. <i>Pinus communis</i>	110. <i>Parthenocissus henryana</i>
51. <i>Liquidambar orientalis</i>	81. <i>Tilia tomentosa</i> f. <i>pellolaris</i> 'Balaton'	
52. <i>Quercus frainetto</i>	82. <i>Tilia tomentosa</i> 'Wagner János'	
		83. <i>Quercus coccifera</i>
		84. <i>Cupressus benthhamii</i>
		85. <i>Hobboella coriacea</i>
		86. <i>Fraxinus ornus</i> 'Mezők'
		87. <i>Sycopsis sinensis</i>
		88. <i>Cupressus pygmaea</i>
		89. <i>Cupressus sargentii</i>
		90. <i>Cupressus goveniana</i>
		91. <i>Koeberuteria bipinnata</i>
		92. <i>Parrotia persica</i> 'Tűzmadár'
		93. <i>Quercus ilex</i>
		94. <i>Phyllirea latifolia</i>
		95. <i>Quercus x hispanica</i> 'Ambroziana'
		96. <i>Melia azedarach</i>
		97. <i>Juniperus drupacea</i>

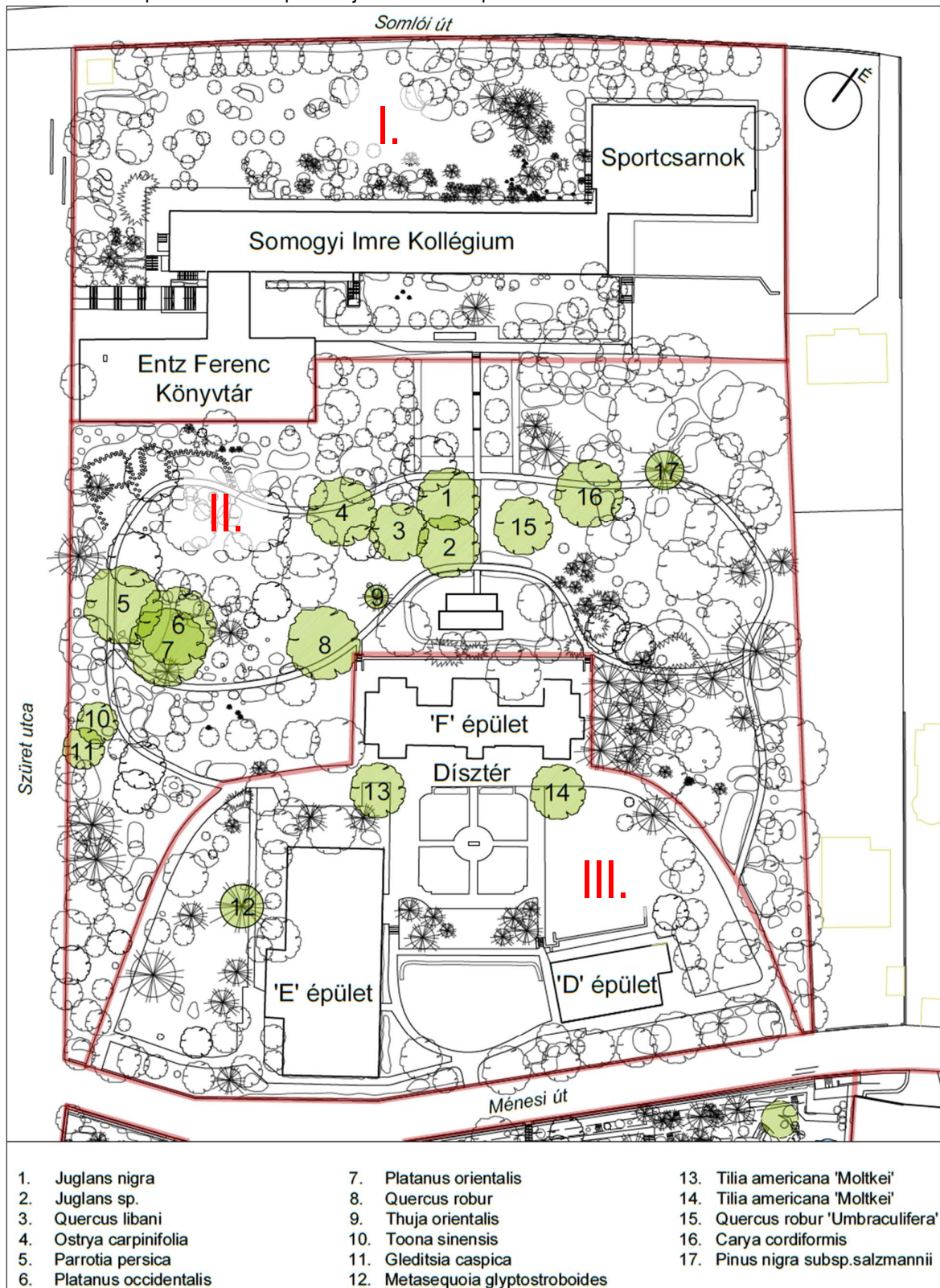
Készítette: Tóth Barnabás 2024.03.21.

VI. Melléklet

A BUDAI ARBORÉTUM FELSŐ- ÉS ALSÓ KERTJÉNEK KIEMELKEDŐ JELENTŐSÉGŰ FAEGYEDEI A TÖRTÉNETI KERTÉPÍTÉSZETI TÉRKOMPOZÍCIÓ SZEMPONTJÁBÓL (I-VIII-ig jelzéssel az értékleltár szerinti területrészek számozása és lehatárolása.)

A történeti kertépítészeti térkompozíció jelentősebb képviselői – Felső Kert

A zölddel kiemelt fák, amely kerttörténeti szempontból legmeghatározóbbak vagy idős koruk vagy térkompozícióban elfoglalt helyük miatt (pl. 13. és 14. jelzésű faegyedek 130 éves kompozíciós múlttal rendelkeznek!) A fentiekén túl a II. és III. területrészen a fás szárú növényállomány egésze kiemelten értékes kerttörténeti szempontból is! Készítette: Sárospataki Máté és Tóth Barnabás

A történelmi kertépítészeti térkompozíció jelentősebb képviselői – Alsó Kert

1. Platánus x hispanica facsoport
2. Platanus x hispanica
3. Robinia pseudoacacia
4. Tilia tomentosa
5. Taxus x media
6. Pyrus communis
7. Fraxinus angustifolia subsp. pannonica
8. Aesculus hippocastanum - 2024. őszén elpusztult
9. Pyrus pahia - 2024. tavaszán elpusztult

1. Tilia tomentosa
2. Tilia tomentosa
3. Tilia tomentosa 'Wagner János'
4. Fraxinus omnis
5. Quercus coccifera
6. Cupressus benthhamii
7. Cedrus atlantica 'Glauca'
8. Fraxinus omnis 'Mecsek'
9. Quercus ilex
10. Pinus pinea

11. Pinus ponderosa
12. Cupressus funebris
13. Cedrus atlantica
14. Catalpa bignonioides
15. Abies numidica
16. Cedrus atlantica
17. Pinus pinaster
18. Abies nordmanniana
19. x Cupressocypris notabilis
20. Tilia x euclhora

21. Pterocarya fraxinifolia
22. Cedrus atlantica
23. Szubtropusi gyűjtemény:
  - Cupressus arizonica 'Glauca'
  - Cercis siliquastrum 'Rosea'
  - Trachycarpus fortunei
  - Ligustrum lucidum
  - Trachycarpus fortunei
  - Magnolia grandiflora

A zölddel jelöltek az Alsó kert esetében is a legidősebb és kert-karakter alkotó faegyedeket mutatja, amelyekből kettő a közelmúltban pusztult ki (zöld 8-as és 9-es). A kék kiemelt egyedek közel 50 éves koruk és a jövőbeni tervezést alapvetően meghatározó karakterelemei. Készítette: Sárospataki Máté és Tóth Barnabás

VII. MELLÉKLET: AZ ÉRTÉKLELTÁR ELEMEINEK HELYSZÍNRAJZA

